

Vigilia

1970
december

Darvas József

Az államtól a népi államig

Mezey László

„Pannonia quae et Ungria”

Sík Sándor

A galileai asszony
(elbeszélés)

Fekete István

Hátrahagyott írások

A Vigilia körkérdése

Ki nekem Jézus?

K é p -
melléklet

Resumé en
langue française

TARTALOM

DARVAS JOZSEF	Az államtól a népi államig — — — — —	793
MEZEY LÁSZLO	„Pannonia quae et Ungria” — — — — —	795
LUKÁCS LÁSZLO	A boldogság karjaiban (C. S. Lewis) — — — — —	801
C. S. LEWIS	Gondolataiból (válogatta és fordította Lukács László)	806
CSANÁD BÉLA	Hangod, Gyökér a földben, Mementó, Apokalipszis (versek) — — — — —	809
VOLLY ISTVÁN	Aki megmutatta a finn nép arcát — — — — —	810
IZES MIHÁLY	Sétál egy madár, Utolsó vacsora, Tanítások meg az emberek szeretetre, Sugaras, Önéletrajz, Ima (versek)	814
NYÍRI TAMÁS	Az egyház jövője. Beszámoló a brüsszeli teológiai kongresszusról (II.) — — — — —	816
WEÖRES SÁNDOR	Bodrog Miklós zsoltár-fordításaira (vers) — — — — —	823
BENEY ZSUZSA	Búcsú, Isten, Ósz, Imádság (versek) — — — — —	824
KUNSZERY GYULA	Az „Isten felé” költője — — — — —	825
SK SÁNDOR	A galileai asszony (elbeszélés) — — — — —	827
FALU TAMÁS	Messze vagy, Ó, régi, régi, Őszi sóhaj (versek) — — — — —	832
FEKETE ISTVÁN	Karácsonykor, Egyedül (novellák), Búcsú (vers) — — — — —	833
POSSONYI LÁSZLO	Hivatás (kisregény, első rész) — — — — —	836
HEGYI BÉLA	Merre tart a magyar filmművészet? — — — — —	840

A KIS ÚT

Hol van a ti hitetek? (Belon Gellért) — — — — —	843
---	-----

NAPLÓ

Jézus viszontválasza — 844; Rónay György: Az olvasó naplója (Márai Sándor: Ítélet Canudosban, Napló) — 844; D. I.: Képzőművészet (Két kiállítás; Amedeo Modigliani halálának 50. évfordulója; Elhunyt Fülep Lajos) — 848; Rónay László: Zenei jegyzetek (Ojsztrah vezényel; Liszt és Kodály a Mátyás-templomban; Lemezfigyelő) — 849; Ungváry Rudolf: Filmek világából (Szerelmesfilm; Befejezettlenül) — 852.

DOKUMENTUM

Ki nekem Jézus? A Vigilia körkérdése — — — — —	853
--	-----

Bálint Endre, Bárdos Lajos, dr. Benedek István, Bulla Elma, Gyöngyössy Imre, Györkös Lajos, Gyurkovics Tibor, Heller Ágnes, Ignác Rózsa, Kondor Béla, Kovács Sándor, Lengyel József, dr. Magyar Imre, dr. Majerszky Klára, Mécs László, Mensáros László, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza, Öveges József, Szalóczy Pelbárt, Szántó Piroska, Szekendy Ferenc, Tolnay Klári, Vas István és Weöres Sándor válaszai (H. B.).

Francia nyelvű kivonatok — — — — —	862
------------------------------------	-----

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 188-098. 188-098. Postacím: 4. Postafiók III. Terjesztő, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkzámla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírtápiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományossal útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5,00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9.— Ft. Előfizetés: egy évre: 100.— Ft, félévre: 50.— Ft, negyedévre: 25.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

AZ ÁLLAMTÓL A NÉPI ÁLLAMIG*

István király születésének ezredik, s az új Magyarország alkotmánya törvénybe iktatásának huszonegyedik évfordulóját ünnepeljük a mai napon. Majdnem egy évezred a távolság a két évforduló eredete közt, — s mégis van történelmi rokonságuk, összefüggésük. Más módon és más tartalommal, — de a magyar nép történelmi sorsfordulójának a jelképe mind a kettő. Jelképe, mondom. István király születésének az éve csak a késői emlékezetben lett határkő. Vele és általa lett a magyar állam; — de a társadalmi és szellemi folyamat, amely a magyar államiség megteremtéséhez vezetett, már előtte elindult; és valójában még az ő életében sem fejeződött be teljesen. Kivételes emberi és államférfiúi nagysága abban van, hogy benne vált tudatossá a felismerés: a magyar nép megmaradása a múlttal való könyörtelen szakítást parancsolja. És e felismerés általa vált kemény, ha kellett kegyetlen cselekedetek rendező erejévé. Új életformát, új hitet — ha tetszik új ideológiát adott a magyarságnak — és ezt kifejező új törvényeket. A népek megmaradása, vagy eltűnése: sok szempontból ma is megfejthetetlen titok. Miért tűntek el itt a Duna-Tisza táján az avarok, a hunok, a szkíták? Az, hogy a magyar nép emlékét nem föltárt, ősi temetők őrzik itt, nyilván bonyolult okok szövevénye; — de hogy ezek közt az egyik legmeghatározóbb Szent István államalkotó műve, aligha vitás. Ha nehéz időinkben felzúgott az ének: „Hol vagy István király?” — ez több volt, mint csak vallásos könyörgés. A magyarság megmaradásának reális történelmi jelképe a nagy király emléke.

Es az új, népi Magyarország alkotmánya? Valóság és jelkép egyszerre. A megmaradás — a folytatás és újat kezdés jelképe. Erőltetett történelmi párhuzamokat konstruálni oktalan és félrevezető dolog. Bizonyítani se kell, hogy összehasonlíthatatlanul más volt Szent István államalkotói tette és más a miénk. Ma más a kor, a kor mai parancsai is másképpen szólnak. „A történelem nem ismétli meg önmagát” — szokták mondani. Ez igaz is. De történelmi szituációk, döntést, választást parancsoló történelmi helyzetek — más tartalommal — ismétlődhetnek. Az örök folytonosság és a szüntelen változás: ennek a dialektikája az élet itt e földön. A közösségnek élete is e törvények szerint alakul. Az a társadalmi változás, amelyet új alkotmányunk 1949-ben összegezett és törvénybe foglalt, szintén előbb megindult már. 1945-ben, a felszabadulással? Éles történelmi cezúrát jelentő módon akkor, — de a feloldásra váró ellentmondások már előtte, évtizedek, de nem évszázadok óta halmozódtak. És a vágy e változásra — sőt a cselekvésre is e változásért — ott élt a kor mártírjainak (majdnem így mondtam: szentjeinek) az áldozatában. És állíthatjuk-e, hogy ami alkotmányunkban a népi államról, osztályokról, rétegekről, emberekről benne foglaltatik, már minden, betű szerint megvalósult? Sokat kell ezért még tennünk.

Am az bizonyos, hogy az új alkotmány a történelmi választás, a történelmi döntés törvénye volt és marad. Egy igazságosabb, emberibb társadalom megteremtésének az alaptörvénye, — de a magyarság megmaradásának a jelképe is.

Tudom, történelmietlen dolog így kérdezni: mi lett volna ha? ... Mi lett volna a magyar nép sorsa, ha nincs István király, ha a magyarság, a keresztény magyar állam nem illeszkedik be az akkori Európa kialakuló rendjébe? Bizonyítható válasz nincs a kérdésre. De az, hogy a pogány, nomadizáló, rabszolga társadalommal szemben akkor a keresztény hűbéri állam az előrelépést jelentette, — ez bizonyos. Kis népek okossága: a megmaradás realizmusa; — és a megmaradás törvénye, a fejlődés, a haladás irányába mutat. Általában törvény ez; minden korra érvényes és megmásíthatatlan. Mi lett volna a magyar nemzet sorsa — nemcsak mint végtelen ellentmondásokkal,

* Elhangzott a rádióban, augusztus 20-án.

igazságtalanságokkal agyonmérgezett társadalomé, hanem mint nemzeti közösség is —, ha nem jön a felszabadulás történelmi korfordulója és ha nem választjuk a szocializmus útját? Bizonyítható válasz — szerencsére — erre a kérdésre sincs. De, hogy a megmaradás parancsa volt ez a választás, — ez is bizonyos. A szocializmus, a marxizmus-leninizmus eszméje nem idegen növény e tájon? Nemcsak a kínzó és kibékíthetetlen társadalmi ellentmondások, de történelmi sorsunk ellentmondásai sem lettek volna feloldhatók más választás, más döntés útján. Nem hiszem, hogy ünneprontás lenne megmondani: a kereszténység és a marxizmus-leninizmus, mint ideológiák, egybeolthatatlanok — ám, hogy mint társadalmi rendező elvek, a maguk korában haladó erőként jelentkeztek, ez alig vitatható.

Nehéz lenne megmondani, hogy amikor huszonegy évvel ezelőtt, új alkotmányunk törvénybe iktatásának napjára augusztus 20-át, Szent István napját választottuk, melyik volt ebben az erősebb motívum? A vállalt történelmi folytonosságé, — vagy ellenkezőleg: a szakításé, az egészen másat kezdésé? Úgy hiszem, inkább az utóbbi. A kereszténység is úgy vett át pogány ünnepeket, hogy egészen más tartalommal töltötte meg azokat, — a szakítást hangsúlyozva ezzel is. És azt se szabad elfelejteni, hogy a maga korában haladó szentistváni állameszme a késői korok uralkodó osztályainak a kezén hogyan vált a haladás-ellenesség eszközévé. A történelmi sorsfordulók mindig is ezt jelentették: megtagadva folytatni, — s a változtatásért folyó harc legélesebb szakaszában mindig a tagadás van a hangsúly...

Ha viszont akkor e dátum elsősorban vita akart lenni a múlttal, egy történelmi hagyomány reakcióssá torzított tartalmával, — mára, a mélyben élő összefüggések váltak hangsúlyosabbá. Ha ezen a napon szinte azonos hangsúllyal beszélünk István királyról és a mi alkotmányunkról, ez nemcsak azért van, mert a milleniumi megemlékezés erre kötelez. Ezért is, természetesen, — de ez a kötelesség nem külső parancs, nem politikai manipuláció (ahogyan ellenségeink mondják), hanem meggyőződéssel vállalt nemzeti feladat. A szintézis-teremtés vállalása. Emberi közösség, népi, nemzeti közösség nem élhet s nem fejlődhet önbecsülés nélkül. Mások megbecsülését se követelheti enélkül. És a nemzeti önbecsüléshez tartozik az is, hogy mit tart a maga múltjáról, hogyan hall a maga hagyományairól. A múlt megszépítése, hamis misztifikálása, — nem önmagunk lebecsülése? — viszont a hagyományok, a nemzeti sorsot, a megmaradást és folytatást meghatározó események jelképeinek a tagadása csak áldadikalizmus. „A múltat végképp eltörölni...”: a hívő sereg nem indulhat, soha nem indulhatott harcba az újért e forradalmi riadó nélkül, — ám a nekifeszülő szembenállásban is ott él a meghaladva folytatás ígérete. A legracionálisabb társadalom sem élhet kultikus jelképek nélkül és az még nem behódolás az irracionalizmusnak; — hanem elmulthatatlan emberi vágy.

A mi szocialista államiságunkat nemcsak egy évezred választja el István királyétól, hanem az eszmei, történelmi minőség átívelhetetlen különbsége. Sőt mi — ha messzi távlatként is — az állam megszüntetését akarjuk. De ha ma élünk, ha szocialista nemzeti államot teremthetünk és tervezhetünk egy új ezer esztendő, ez csak azért lehetséges, mert István megteremtette a magyar államot; lépcsőt teremtett a jövőnek. Kemény kézzel, s a királyi jogart vérben is megmártva; bölcsességgel és engesztelhetetlenséggel az a jogar akkor mégis egy ezredév útjait jelölte meg.

A szentistváni gondolat, az utódok hivatalos ideológiájaként más népek leigázásának az eszközévé vált. Nacionalizmussá, nemzeti türelmetlenséggé. A múltnak ezt a hagyományát megtagadtuk; — és helyes hogy megtagadtuk. Ám a nagy erőforrást jelentő szocialista patriotizmusnak, alkotmányunk szellemének alkotó eleme az, ami a hagyományból haladó és élő maradt. Az a természetes törekvés is, hogy nem mások ellen, nem mások rovására, de más népekkel egyetértésben, — őrizni és erősíteni akarjuk a magyar népet, a szocialista hazát.

„PANNONIA QUAE ET UNGRIA”*

Pannóniából Hungariát István király alkotott. Az országába vezető utak azonosak voltak az egykori római Pannónia főútvonalával. Ezek az utakon érkeztek meg azok, akik azt a kulturális „doctrinat” hozták magukkal, melyből a XI. század végére, az egységes litteratúrát tekintve, Hungaria az összes itt lakó népek számára létrejött. A fiatal István országát uralkodása kezdetén délről a bolgár cárság, később a kelet-római császárság, nyugatról és délnyugatról a német-római császárság és ezen belül északnyugatról a morva örgrófság, északról és északkeletről pedig lengyel és orosz területek környezték. A déli határokat érintő és a kelet felől határos területek az új Róma, a bizánci kereszténység vonzásához tartoztak, míg az ország egyéb határai a latin kereszténység területeivel érintkeztek. A kereszténység először délről jutott be az országba, és pedig bizonyára szinte egyszerre hitelesen görög és bolgár-szláv indításokra. Az erdélyi Gyula területe számára Theophylaktos személyében Bizáncban szenteltek püspököt, viszont a Maros alsó folyása és az alsó Tisza-vidék a bolgár achridai metropolita alá tartozott. A Duna mentén felfelé szintén kell valamelyes bizánci keresztény misszióval számolnunk, mely a fejedelmi törzs szállásterületeit is elérte, mint Pantaleon-Pentele helynevekből, továbbá e vonal mentén gyakori Miklós Védőszentből, patrocíniumból, leginkább pedig az Árpádok egyik legkorábbi kolostor alapításából, az Istenszülő Veszprém-völgyi metropolitai monostora létrejöttének körülményeiből következtethetünk. A Konstantinápolyba vezető nagy, nyugat-keleti út, a Via Egnatia érintette a mindig jelentős kereskedő várost Thessalonikét, s a város szentje, Demeter, mélyen be az Árpád-kori Magyarország területébe, patrocíniumokkal jelölte a bizánci területekről Magyarországra tartó kereskedő és megtelepedő görög kalmárok nyomait.

Az észak-nyugati cseh-morva, az északi lengyel és a keleti orosz keresztényiségek még friss palánták voltak, melyek maguk is gondozásra szorulóknak, István kezdeményezésének gondját nem viselhették. Égészen más volt a helyzet a nyugati és délnyugati határainkat elérő területek tekintetében. Itália, a „provinciarum Mater” a latin kereszténység és civilizációja számára is „Mater” volt. Az itáliai hierarchiából a még mindig hatalmas aquileiai patriarkátus legészakibb nyúlványai értek el nagyjából a Mura-közig. Aquileia „Reichsitalien” egyik egyházi fejedelemsége volt és szorosan fűződött a birodalom feudális egyházi szervezetéhez. Belőle származott le a salzburgi érsekség. De míg Aquileia a longobárd évszázadokon át is megőrizte késő antik-kori keletkezésének sajátosságait, Salzburg az ír-kelta, majd angolszász missziósok alkotása volt, mint püspökség. Mind a két fő-egyházmege szlavin nyelvű archipresbyteratusokkal rendelkezett, a mai Szlovénia, illetőleg Karinthia és Stájerország területén. Egyházi terminológiánk nagy részben — mint Kniezsa István kimutatta — szlovén eredetű. Ez mintha egy erőteljes, szlovén nyelvtérületről érkező és a hazai pannonszláv lakosság vallásos szóhasználatával már találkozó missziós hullámra mutatna, mely képes volt a missziós munkához szükséges első hitoktatási és homilétikus szóanyagot megalkotni. Salzburg legalább a Dunántúl déli felét a Somló hegy-Balaton vonaltól délre Pécsig joghatósága alatt tartotta. Egy salzburgi archipresbyter, szláv nevén esperes, székelt Mossaburgban (Zalavár), Pribina hűbéres fejedelem székhelyén, frank helyőrséggel. A salzburgi érsek közvetlen joghatósági területe sehol nem érte el a Du-

* Mezey László tanulmányának rendkívül sok, a korra vonatkozó eddigi szemléletünket számos szempontból módosító új adatát és eredményét kellően részletes dokumentáció, tizenhét gépelt lapot kitevő jegyzetanyag támaszja alá. Ennek a filológiai apparátusnak a közlésére lapunk már csak terjedelmi okokból sem vállalkozhatott; kérésünkre a szerző is lemondott róla. Az érdeklődő olvasó azonban, éppúgy, mint a tudományos szakember, a teljes jegyzetanyagot megtalálhatja majd Mezey László „Deákság és Európa” (Tanulmányok irodalmi műveltségünk eredetének kérdéséhez) című, az Akadémia Kiadónál angol nyelven megjelenő művében; az itt közölt tanulmány ennek egyik fejezete.

nát, hanem a Duna völgyét leghatalmasabb szufragáneusának engedte át. A passai püspök joghatósága a Duna mentén egészen a XVIII. század végéig Bécsig, sőt a Duna balpartján egészen a magyar határig terjedt. A passai dóm-patrocínium, István vértanú a bécsi dóm, a győri legrégibb plébániatemplom és Esztergom ősrégi, bizonyára a székesegyházat megelőző társasegyházának patrocíniumában is jelen van. Nem kevésbé jelentős az a sok liturgikus és szervezeti egyezés, ami Passau és Esztergom középkori életében megállapítható. *Pilgrim* passai püspök a X. század végén arra törekedett, hogy nagy területű püspökségét a salzburgi metropolita joghatósága alól kiszabadítsa és magát tegye meg egész Pannónia érsekévé, hiszen területén volt ezeknek a provinciáknak (állítólagos) egykori egyházi központja, Laureacum (Lorch). Célja elérése érdekében, kora szokása szerint, oklevélhamisítástól sem riadt vissza. Mindazonáltal állításai között szerepel egy, amely — úgy látszik — hitelt érdemel. Azt mondja, hogy a magyarokat az ő püspöki egyháza térítette meg, és ezért megilleti őt a joghatóság az új kereszténység fölött. Azt is állítja továbbá, hogy a magyarok egyházát úgy szervezte meg, ahogyan azt Beda Venerabilis az angolok egyházi történetében az angolszász egyház megszervezéséről elmondja. Pilgrim állításának első része a már elmondottak alapján is erősen kétségbevonható, ami nem jelenti azt, hogy Passau részesedését a magyarországi missziós munkában kétségbevonjuk, vagy akár lekicsinyeljük. A második állítása viszont, ami az egyházi szervezet passai, egyáltalában bajor mintára történő megalapozására vonatkozik, már több igazságot tartalmaz. Mi is láthattuk, hogy az angolszász egyház székesegyházai bencés közösségek gondozásában voltak, és Gergely pápa az általa megbízott missziós vezetővel, Ágostonnal jól megértette a papság közös életének fontosságát. A Bonifác-féle püspökség-alapításokban ez az angolszász egyházi gyakorlat átkerült bajor földre is. A püspök szinte apát módjára áll székesegyháza klerikusi és szerzetesi közössége élén, ezt a szervezetet nevezték Domklosternek. A dómklosterok az ezredik év előtt nem sokkal kezdtek megszűnni oly módon, hogy a klerikusok és szerzetesek külön intézményekbe szervezkedtek: önálló káptalanokba (dómklérus) és apátságokba. Ez úgy történt, hogy a bencéseket a székesegyház mellett (Salzburg) a püspöki városban (Regensburg, Freising), vagy amellelt (Passau) külön apátságokba telepítették le. 1028-ban a regensburgi St. Emmeran egy szerzetese Esztergomban járt, és az érseket klerikusai és szerzetesei közös társaságában tanította meg a kelta missziós vértanú, Emmeran ünnepének „cantusára”, zsolozsmájára. A dómkloster, mint az első magyar katedrálisokat ellátó egyházi közösség egykori meglétére következtethetünk azokból a liturgiátörténeti sajátosságokból, amelyek a legrégibb reánk maradt antifonás könyvünk, a Codex Albensis szövegtörténetéből kiolvashatók.

Ebből világossá válik az is, hogy a magyarországi kereszténység megalapozásában, első szerény épületének felemelésében egyaránt részt vettek világi klerikusok és szerzetesek is. Hogy a világi és szerzetes klérus részvétele arányokban hogyan oszlik meg, pontosan talán sohasem lesz megállapítható, de attól az állítástól, mely a magyar egyház megalapítását kizárólagosan a bencések munkájának tudja be, búcsút kell vennünk. Az ország területéhez közelebb eső, közel egykorú egyházszerzési munkából adódó analógiák segítségével alkotható képbe, ez egyáltalán nem illeszthető bele. Ha figyelmünket először az időrendben korábban jelentkező, bár teljes sikert el nem érő keleti egyházi viszonyokra fordítjuk, a már említett achridái bolgár egyházszerzés tanulságai jöhetnek számba. Midón Simeon bolgár cár birodalmát a „bolgároló” Basileios megdönti, a bolgár egyházat székvárosa patriárkátusától függetlenül újra megszervezi, az egyes eparchiák székelyét és területüket — kastronok szerint — kijelöli, megállapítja a hozzájuk tartozó egyházi személyek számát is. Az utóbbiak mind *klérikói*. Moné alig talált említésre a nagy kiterjedésű metropoliában. De ez, a bizánci egyház életéből vett tájékozódó analógia a végül is latin magyarországi egyházi viszonyok megítélésében — talán — nem sokat jelenthet. Ha az Ottó-kor végén végbement hierarchikus alapításokat nézzük, időrendben és a körülményeket tekintve is a legtöbb hasonlóságot István király egyházszerző munkásságával a felső százsországi egy-

házmegyék: Naumburg, Merseburg és Meissen alapításának körülményei mutatnak fel.

E terület német kolonizációja főként a nemesség részéről, valamint a szorb őslakosság térítése párhuzamosan folyt. Ezt a munkát együtt végezték a régi szász terület birodalmi egyházai, püspökségek és apátságok. Klerikusok és monachusok együtt hatoltak be az újszász területekre és alapították meg a püspöki székhelyeket, mint a nevekből kitűnik, királyi várakban, és a plébániákat — eleinte igen kis számban — biztonságosabb helyeken. És ez a missziós klérus, sehol nem volt nagy létszámú. Még a már korábban kereszténnyé lett és Basileios által csak újjászervezett bolgár kereszténység eparchiáiban is 10—15-től 30—40-ig emelkedő a klerikusok száma, akik nem is mind misés papok. Az említett felső-szászországi püspökségekben több mint egy évszázaddal az alapítás és a szervezés munkájának elkezdése után, 1100 körül — W. Schlesinger adatai szerint — a plébániák száma így alakul. Naumburg: 38, Merseburg: 30, s az Elbán túl is hatalmas területet magábafoglaló meisseni püspökség: 54. Hasonló pontos képet a magyarországi egyházmegyék szervezetéről, akár száz évre is az István-féle kezdetek után, egyháztörténetírásunk még nem volt képes — akár megközelítőleg is — létrehozni. De a XI. század folyamán, különösen a század első felében az István-féle 10 püspökség, élén anyjával és mesterével, az esztergomi egyházzal, szervezetben, külső megjelenésében, intézményekben vagy akár épületekben is, és természetesen a klérus létszámában, inkább szerény képet mutat. Azok az eredmények, amelyek a magyarországi főesperesi intézmény kezdeteire vonatkozólag folytatott kutatásokból rendelkezésünkre állnak, mindenesetre csak ilyen következtetést tesznek lehetővé. István király törvényeiből az tűnik ki, hogy a püspöki székhelyen kívül pap általában csak a *comes*, a királyi ispán társaságában és bizonyára ez utóbbi székhelyén tűnik fel. Az ispán lehetett várispán, vagy valamelyik királyi gazdaság (*curtis*), vagy erdőbirtok ispánja. Ennek megfelelően az első presbiterek Magyarországon a püspöki székhelyeken kívül, a nekik legbiztonságosabb helyeken, a királyi várakban és egyébként a királyhoz közvetlenül tartozó helyeken működhettek biztonságosan. Utódjaikat László király törvényei már *archi-presbyterek*nek nevezik, azaz espereseknek, jelélül annak, hogy lassanként már a várakon kívül is létesülni kezdenek keresztelő egyházak. Abból viszont, hogy egyes királyi városok plébániái részben még a XVIII. században is az esztergomi érsek közvetlen joghatósága alá tartoznak, arra következtethetnénk, hogy ez utóbbiak alapítása megelőzte a hierarchikus szervezet létrejöttét, tehát e királyi plébánosok esetleg régebbiek lennének, mint a püspökségek. Egészében tehát a magyarországi egyházzervezés a királyi magánbirtok központjaiból kiindulva (ezért Veszprém a legrégebb püspökség), általában a királyi, katonai és gazdasági hatalom központjaiban szervezkedett. Mivel ezeknek a központoknak száma az ország egész területén viszonylag nem nagy, nem lehetett nagy a püspöki egyházakon kívül a „plebs baptismalisok” száma, valamint az őket kiszolgáló klerikusok létszáma sem. A falusi papok, presbiterek mellett már a Vata-féle pogánylázadás leírásában ott találjuk a klerikusokat is, akiket később majd *clericus parochialis* néven látunk viszont. A klerikus réteg elhelyezkedése a korai magyar feudális társadalomban világosabban áll előttünk, ha figyelembe vesszük egyrészt, hogy ez a papság még nős, családos emberekből áll, másrészt, hogy a Nyugatról jött térítők magukkal hozták a germán kereszténység sajátos jogintézményét, az *Eigenkirchet* is. A királyi alapítású egyházak mellett, az ezekből kiinduló térítő munka eredményének mértéke szerint, jelennek meg a nem királyi, magánegyházak, és ezeknek száma bizonyára csak a kereszténység megszilárdulásával, a század második felében kezd annyira szaporodni, hogy a nagy magyar egyházmegyék már vidéki igazgatási egységek szerint, esperességekbe lesznek oszthatók. Ez a folyamat László király idejében ér el a befejeződéshez.

Ugyancsak László idejéből van az első biztos adatunk külön kanonoki testületről. Ez megfelel ama kor általános törekvésének, mely a *vita canonica* felújítását a VII. Gergely által lendületbe hozott reformtörekvések bázisaként használta fel. Így a század végére alakul ki teljesen a magyarországi világi klérus szervezete: esperességekre osztott püspökségek, káptalanokkal. Hogy a klerikus szereplése

a XI. századi magyarországi feudalizmus számára nemcsak szorosan vett egyházi rendeltetésben volt elképzelhető, a későbbiekben világosan fog előttünk állni. Szerrepük, az állam és egyház szervezésében nem is maradhat tovább abban az árnyékban, amit a régebbi, polgári történetírás örökségeként, még eddig tudomásul vettünk.

István király uralkodása idején a következő bencés monastorokról tudunk: pannóniai Szent Márton (Pannonhalma), Pécsvárad, Zalavár, Zobor, Bakonybél királyi alapítások, Tata és Csanád (Boldogasszony) magán, illetőleg püspöki alapítások. Ezekhez lehet számítani a somlővásárhelyi Szent Lambert apácakolostort, amelyet István király — egy XVI. században élt apátnő állítása szerint — „egy sánta atyjafia kedvéért rakatott vala.” A XI. század folyamán az említettekhez járult még I. Endre tihanyi alapítása, majd egymás után az Árpádok Tolna megyei birtokain: Szekszárd (I. Béla), Bába (Szent László), Biharban Szent Jobb és a somogyi Szent Egyed (Szent László), Kolozsmonostor Erdélyben és Garamszentbenedek (I. Géza), Mogyoród (I. Géza és László) királyi monastorok, Százd és Szentjakab a Zelicségben nemzeti alapítások. A Szent István-kori nyolc bencés monastorból hat, az utódai idejében fundált kolostorokból — számuk tiz — öt a Dunántúlra esik. A püspöki székhelyekkel leginkább megrakott (4) és az Árpádok családi birtokainak nagyobb részét magába ölelő országrészre. A 18 kimutathatóan XI. századi bencés alapításnak tehát nagyobb része esik a magyar kereszténység kiindulási területére, és az alapítások csak Géza és László idejében újra növekedő száma szünte az ország kereszténnyé válásának irányát és ütemét, és benne a bencések szerepét mutatja.

És ezek a XI. századi magyar bencések még csak nem is helyezhetők el egy egységes rendi szervezetbe. Ha Szent Benedek apátúr reguláját követték is valamennyien, e regula interpretálása olyan különbözőségeket okozott, hogy szinte annyiféle bencésről lehet beszélni, ahány apátság volt, de mindenesetre ahányféle irányzat (a középkor végétől kongregáció) volt ismeretes a bencés szerzetességben, mert bencés rendről a szó legszorosabb értelmében sem akkor, sem most nem lehet beszélni. Aszerint, hogy a regula milyen előírásait és hogyan értelmezték, változott az egyes bencés irányzatok viszonya a klerikaturához (ezen papságot és művelődést egyaránt értve), aszkézishez és liturgiához, teljes kontemplációhoz és missziós munkához, kultuszhoz és kultúrához. De változott a bencés szerzetesség viszonya a különböző felfogások szerint államhoz és társadalomhoz is. A magyarországi bencés rendi történetírás e problematikát vagy nem ismerte, vagy nem vetette fel, mindenesetre attól a rendkívül mozgalmas képtől, amely az ezredik év körüli bencés történelmet jellemzi, merőben eltérően, egy szinte már absztrakt módon statikus „bencés” fogalomba sűrít bele minden elképzelést, mely egy utólag rekonstruált rendi múlttal kapcsolatban éppen alkalmasnak látszik.

Különböző bencés irányzatok, ha úgy tetszik típusok találkozóhelye lehetett Pannónia. Különböző utakon jöttek ebbe az országba. Pannonhalma Brevnovon keresztül a római Sant Alessio e Bonifacio latin-görög szerzetesházából származott le, legalább részben. Pécsvárad apátja Gellért érkezésekor olasz, olasz apátról tudunk Szekszárdon is. A tihanyi apátság alapítólevele szintén valamelyes itáliai relációkat sejtet. Bakonybél patrociniuma és az ott remetéskedő Günther, Nieder-Altaiach felé mutat. Talán szintén a Reichsmöchtum irányába kellene tájékozódni Zalavár (Salzburg!) és Zobor (St. Pölten-Hippolyt) alapításának kezdeteit illetően. A többieknél még ilyen halvány utalások sem állnak rendelkezésre. Az bizonyos, hogy a XI. századi bencésség talán mégis uralkodó csillagzata, az „imperium Cluniacense” (Somogyvár kivételével, mely anyamonostora révén Cluny perifériáján jelenik meg); a magyarországi bencésséget nem befolyásolta. Cluny vetélytársa, a lotharingiai reform, azaz Gorze, talán inkább. Benediktinusaink hajlékonyabb magatartása a királyi hatalommal és a nemzetségek helyi hatalmával szemben valóban hasonló ahhoz a feudalizmussal mindenben kiegyező magatartáshoz, mely az Eigenkirchét — szerzetesi vonatkozásokban — általában kímélő lotharingiai reformereket jellemzi. Egy jelentéktelennek látszó, de mégis fontos szervezeti különlegesség figyel-

münket szintén Clunytól el és az Imperium szerzetessége felé irányítja. A magyarországi bencéseknel a XIV. századig az apát után első tisztségviselő a dékán, és nem a perjel, mint a francia, angol bencességben. De Gorze nem egyedül jelentette a XI. századi bencés alternatívát Clunyvell szemben. Számításba kell venni a bajorországi reformot is, mely már helyzeti okoknál fogva is legközelebb férközhetett a magyarországi fejlődéshez. Szent Benedek hazája, Itália meg éppen ekkoriban görög hatások alatt erőteljesen a remeteség, az anachoretismus irányába látja fordulni a benedeki cönobitákat. Camaldoli, Vallombrosa, Fonte Avellana rokonok Günther, Godehard bajorországi, remeteséget kedvelő irányzatával, de annál radikálisabbak. Gellért, bár a távoli clunysta hatásoknak kitett San Giorgio Maggiore kolostorának neveltje és apátja, bizonyára ismerte, és közelről ismerte a ravennai mocsarakban és attól délre, a közép-itáliai hegyekben élő remetetelepek életét. Sőt talán ha azt a valótlán, nem helytálló állítást, hogy Gellért Rossanóban volt szerzetes, ebben az összefüggésben mérlegre tesszük, legalább a görög Nilus apát rossanói remetekolostorának valamiféle eszmei hatását megengedhetjük. A jövőendő csanádi püspök bakonyi remeteskedése mintha erre utalna. Egyébként az itáliai remete-bencesség legnagyobb előharcosa, Romuald maga is felkerekedett 24 szerzetesével, kik közül kettőt missziós érsekké szenteltek, hogy Magyarországra jusson. Romuald visszafordult, de szerzetesei közül sokan eljutottak az ország földjére. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a XI. századi magyarországi bencések a lotharingiai, a bajor és az itáliai bencés irányzatok követőihez tartozhattak. A Kulturmönchtum és a Kultmönchtum hamis alternatíváját nem akarjuk és nem is lehet minden további nélkül a hazai bencések és hazai kultúránk kezdeteinek viszonyát vizsgálva alkalmazásba venni. Hiszen e szembeállítás egyik tagja, Cluny nálunk kiesik. De lehet-e ebből arra következtetni, hogy az első benediktinusok Magyarországon magától értetődően csak az ún. Kulturmönchtum képviselői lehettek? Ez az utóbbi szóval kifejezett kép nem foglalhatja magába, még a német területeken sem, a bencés kolostorok egészét. Joggal alkalmazható a vele kifejezett gondolat, a nagy birodalmi apátságokra, kevésbé viszont a kisebb (és ezek voltak nagyobb számmal) magánalapításokra, családi kolostorokra. Jelentősebb kulturális munkát és hatást nyilván csak népesebb szerzetesi közösség tudott kifejteni. A monasztikus kultúrának olyan tekintélyes, számban, intézményben, sőt építkezésekben is századokra imponáló centrumait, mint aminőket Nyugaton ismerünk, nálunk hasztalan keresünk. Az Árpád-kori Pannonhalma kicsiny méretei ma is előttünk állnak. S ez az épületként kis monostor XIII. századeleji virágzásában még mintegy 40 fogadalmását sem fogadta mind falai közé. Pedig ez a létszám valóban nem nagy. Zalavár és Pécsvárad kisméretű építkezések, bizonyára nem 80—100 szerzetes befogadására készültek. Pedig ezek nagy, kiterjedt birtoktestekkel rendelkező királyi apátságok, melyek a következő századtól kezdve hiteles helyet vezetnek, külső iskolát tartanak fenn, kiváltságos területük plébániáit irányítják és azok számára papokat nevelnek. De mint művelődési központok a legjobb esetben is csak a püspöki székhelyek mellett említhetők, de nem azok előtt. A kisebb nemzetiségi kolostorok létszámviszonyai természetesen még messzibb maradtak el a királyi monostorok mögött. Az a két ekealja föld, amit Kálmán király idejében az esztergomi zsinat egy szerzetes eltartására rendel, bizonyára csak a királyi apátságok birtokaiból kerülhetett ki. Általában a magyar bencés kolostorok túlnyomó részében kicsiny létszámot, 6—10 szerzetest tételezhetünk fel, mint az itáliai bencességben. Az nem téveszthet meg, ha a román kori monostorépítkezések megragadó példáira gondolunk. Ják vagy Vértesszentkereszt alapító nemzetiségeik tehetőségét, egyik-másik főpapi széke emelkedett nemzetségtagnak (Ugrin érsek) hozzáértését és izlését dicsérik. A gyenge monostori dotáció ilyen hatalmas építkezést, ilyen művészi kivitelét soha el nem bírhatott volna.

A birodalmi bencés reform mellett, melynek „Kulturmönchtum” jellege csak óvatosan applikálható a hazai bencésekre, az itáliai remete bencesség hatásával kell még számolni. Ez az itáliai anachoretismus nem fordult szembe a világi műveltek, a „sapientes” kultúrájával, de erősen ezotérikus szemlélete nem is engedi őt a közelükbe. Ennek hatását a Magyarországra kerülő olasz bencések nagy része

érezte és érezte is az új környezetben. Tőlük a hazai litteratúra elindítását, legfeljebb Donatus fokán várhatjuk. De nemcsak ilyen szerzetesek jöttek Itáliából vagy Nyugatról, Gellértet, például a szerzetest és apátot, a tanultságán lelkesedők nagy klerikusnak mondják. Tudós, művelt, litteratus, azaz „klerikus” bencések is jöttek ebbe az országba, és derekasan megosztották a munkát az államot és egyházat a király mellett szervező klerikusokkal.

Magyarországi könyvemlékeink liturgikus kódexekkel kezdődnek, tartalmuk vizsgálata alkalmas arra, hogy egyházi művelődésünk első inspirálódásának irányait is kikövetkeztessük. E század harmincas éveinek liturgiátörténeti kutatása, melynek eredményeit újabban Radó Polikárp ismét emlékezetbe idézte, e kódexek, tartalmuk és a mögöttük álló kulturális háttér francia jellege mellett nyilatkozott. De itt a kutató nyilvánvaló félreértésével kell számolnunk. Azok a lotharingiai püspökségek (Verdun, Liège) István király idejében és még azután sok századon át nem tartoztak Franciaországhoz. Hierarchikus beosztás szerint az első a trieri, az utóbbi a kölni érseki tartomány része volt. Az a liturgikus kultúra vagy kultúráltság, amit közvetítettek, összhangban áll a hazai bencesség részben lotharingiai (Gorze) eredetű kezdeteivel, s találkozik a Codex Albensis sanktgalleni énekkultúrát mutató jellegzetességeivel. Ezek együtt mintegy tükrözik a lotharingiai és német területekről elinduló szervező munka litteratúránkat is alapozni kezdő hatását. Oda társul ez XI. századi, oly töredékes és gyér számú egyéb irodalmi emlékeinkhez. Gellért püspök Deliberatioi az itáliai remete szerzetesek extátikus lendületéből éreztetnek valamit. Az Institutio Morum politikai megfontolásai mögött mintha az aacheni *Schola Palatina* erudiciójából sejtődne valami. A legendairó, törvényszövegező feladatok megoldásán edződő hazai litteratúra először akkor kerül nagyobb erőpróba elé, amikor 1083-ban I. László király, szinte a sok évtizedig tartó egyházszervező munka megkoronázásaként, azoknak kanonizációját kérte és nyerte el az apostoli székttől, „akik a hit magvait Pannóniában hintegették.” István király egy korábbi életrajzát ekkoriban legendává dolgozzák át két változatban is (ezt Kálmán idejében követi a harmadik, Hartviké). De a kanonizált király most már évenként visszatérő ünnepnapjára munkába kellett állítani a „liturgikus kultúra” szövegalkotó és zeneszerző munkásait, a dictamen rhythmicum és musicum hozzáértőit. Így jöttek létre az első király érdemeit magasztaló nagy antifonák: az *Ave Beate Rex Stephane* és a *Sanctissimus Rex Stephanus*. A király attributumai ezekben a valóban magas klasszist képviselő klerikus alkotásokban: Apostolus, Doctor, Praedicator. Hagyományos felfogás hajlamos ebben az első „apostoli felség” megdicsőülését szolgáló, neki kizárólagosan járó magasztaló jelzőket látni. De nem így van. István király olyan térítője volt népének, keménykezü, céltudatos politikus, mint a kora középkori Európában akárhány más újkeresztény uralkodó. Nem csodálatos, hogy Nagy Károly ugyanilyen epithetonok ékességeivel vonult be a kor irodalmába. István, aki úgy szervezte országát, hogy a birodalomtól való függetlenségét, annak intézményeit teljesen el nem utasítva a nagykárolyi erudíciót is beengedte Pannóniába, méltán kerül László király művelt klerikusainak megfogalmazásában a nagy nyugati császár mellé. A *Rex, apostolus* és a *doctor credulitatis nostrae* valóban elvégezte országában azt, amit Károly a maga birodalmában megvalósított: a *litterae collendae* programját a püspökségek és monostorok köteles szolgálatává tette a király és az ország iránt.

De István király országa e *litterae*-t a maga számára, a maga hasznára fogalmazta meg. Az antik örökséget Priscianus, Cassiodorus, Boethius és Justinianus közvetítésével vette át Európa. A négy átadó mindegyikével kapcsolatba jutott lassanként István országa, mely lassanként így lett — litteratúrája szerint — Pannóniából Hungaria.

A lelkiismeret azt jelenti, hogy az ember erkölcsi felelősséget érez a társadalommal, embertársaival szemben tanúsított magatartásáért.

Siskin

A BOLDOGSÁG KARJAIBAN

(C. S. LEWIS)

Ki volt?

Két ember válasza.

Az egyik: atléta termetű és szemhatárú amerikai egyetemista, akinek egy katedrális és egy garázs egyaránt „épület”. Amikor meghallja Lewis nevét, felcsillan a szeme: „a kedvencem”, és másnap tizenöt órát motorozik azért, hogy Lewis egy még élő barátját felkutassa és kifaggassa.

A másik: oxfordi egyetemi tanár, aki humorával és műveltségével csaknem olyan népszerű, mint tíz éve Lewis. Az érdeklődésre udvarias, de elhárító mosollyal válaszol: ismerte, természetesen, különös ember volt, megrögzött agglegény.

A lexikon válasza.

Clive Staples Lewis 1898-ban született Belfastben, 1963-ban halt meg Cambridge-ben. Egyetemi tanár Oxfordban, majd Cambridge-ben. A közelmúlt egyik rangos angol irodalomtörténésze, kutatási területe Milton és a középkori angol irodalom. Népszerű mesekönyvek és lelki könyvek szerzője. A kereszténységről írt könyvei Angliában és Amerikában a bestsellerek listáján futottak.

Ki volt hát? Az ötvenes évek egyik legnagyobb hatású lelki írója — vagy félre-sikerült irodalomtudós, aki a könnyebb sikerért a gyerekeknek és a hívőknek kezd írni? Mi az értéke írásainak? Ellenfelei olcsó hatásvadászattal vádolták, a tartózkodóbbak illetlen magamutogatást láttak írásaiban — olvasóinak szemében viszont éppen egyénisége és élete hitelesítette írásait, a kereszténység szellemesen és közérthetően vázolt lényegét.

Halála óta elcsitultak már a rokonszenv és ellenszenv hullámai, amelyeket könyvei és előadásai fölkavartak. Életműve és egyénisége véglegessé vált. Ma már nemcsak életrajza írható meg, gondolatrendszere körvonalazható, de megpróbálhatjuk mérlegre — az Isten mérlegére — tenni a *Művet, aki C. S. Lewis: Sorsát, amelyet formált, s amely formálta őt, Arcát, amely végleg az övé lett Istenben.* Írói munkássága természetesen hozzátartozik ehhez a Műhöz, de csak egy része annak. Csak akkor érthetjük meg igazán írásait, ha nem csupán teológiai fejtegetésként olvassuk, hanem vallomásként is, hogy így maga Lewis, „Isten Műve Lewisban”, szólhasson hozzánk.

Megtérő pogány a hitükhagyó puritánok között

Azok közül való, akik századunk közepén szenvedélyes igazságkeresésük során felnőtt fejjel jutottak el a személyes Isten hitéhez. Gyermekkorában meggyőződéses ateista. Nyugtalanul keresi azt a nézőpontot, ahonnan egységes rendszerben tudná áttekinteni a világot. És egyre sürgetőbb „vágy”, „olthatatlan sóvárgás” él benne a boldogság után. „Akkor vágyódtam rá a legjobban, amikor a legboldogabb voltam... Életem legédesebb élménye a vágyódás volt... hogy rátaláljak arra a helyre, ahonnan minden boldogság ered.”

Esztendők hiábavaló keresése eszméleti rá arra, hogy egyetlen filozófia sem adja meg a várt zavartalan kilátást a világra. A világ legnagyobb örömei, szépségei pedig csupán „ígérik”, „jelzik” a boldogságot, de nem azonosak vele. Harmincegy éves, amikor rányílik a szeme arra a világon kívül álló személyre, aki a Boldogság: Istenre, aki szeret bennünket. Eddig úgy gondolta, hogy „ő vágyódik a boldogságra”. Most fölismeri, hogy „a Boldogság az, aki vágyódik öreá”. „Akitől annyira félttem, mégis utolért: 1929 tavaszán megadtam magam, és elismertem Istent Istennek, és letérdeltem és imádkoztam: talán a legelvetemültebb és legvona-kodóbb/ konvertíta egész Angliában.”

Lewis rátalált Istenre, vagy pontosabban: Isten rátalált Lewisra: boldogságvágya betelt, s ugyanakkor, ugyanott igazságkeresése is célba talált. Isten nézőpontjából érthetővé és logikussá lesz számára a mindenség szerkezete. A találkozás örömének tízéves csöndje után növekvő biztonságérzettel tekinti át a mindenség és az ember életét a megtalált hit fényében. „Bármilyen tárgy megítélésében — legyen az dugóhúzó vagy katedrális — a legfontosabb megtudni, hogy micsoda is az: mire szándékoznak használni, és hogyan kell vele bánni.”

Anglia történelmének legnehezebb óráit éli a második világháborúban, amikor Lewis a nyilvánosság előtt tanúságtételre jelentkezik hitével. Legszellemesebb és máig legnépszerűbb könyve: *The Screwtape Letters (Csúrcsavar levelei)*. A levélsorozat leghatásosabb ötlete, hogy a levelek írója: vezetőállású ördög, címzettje pedig unokaöccse, tapasztalatlan újonc a Sátán seregében. Lewis így páratlanul eredeti kameraállással tud képet alkotni a világról és az emberről. Csúrcsavar arra oktatja unokaöccsét, hogyan lehet valakit megkaparintani „Pokolbéli Atyjuk”, a Sátán számára, elhódítva őt az Ellenségtől, Istentől. Mi pedig, olvasói, hőkkenve ismerünk rá az élet — életünk — sok nagy bűnére és apró visszásságára. Derülünk is, okulunk is Lewis szellemes megjegyzéseiben.

A Sátán fő törvénye a törvénytelenység, léte a lét értelmének tagadásából születik. Ő a világ legnagyobb illuzionista bűvésze: légvárakat épít, s a valóságot elkenődzve próbálja elkápráztatni az embereket. Csúrcsavar így oktatja unokaöccsét:

„Na tessék! Az ápolta szerelmes lett! Utánanéztam a lány személyi lapjának, és elszörnyedtem. Nemcsak hogy keresztény, de milyen keresztény! Kis féreg. Hányynom kell az undortól. Beleőrülök, hogy züllik ez a világ. A régi szép időkben a cirkusz porondjára dobattuk az ilyeneket. Olyan szelídnek látszik, mintha a légynek se ártana, valójában pedig szarkasztikusan szellemes. Ronda dög — ENGEM nevétségnek talált! Mocskos, együgyű kis álszent — és mégis képes a fiújának a karjába omlani, mint a többi tenyészállatok. Miért nem üti érte agyon az Ellenség, ha annyira oda van a szüzességért — ehelyett csak bámulja vigyorgva?

Az Ellenség szíve mélyén hedonista ám! Csak falaz a sok böjtöléssel meg lemondással meg keresztittel. Mint a hullámok piszkos habja a tengerparton. Kinn a tengeren, kinn az Ó tengerén öröm van, csak öröm. Nem csinál titkot belőle: „örök öröm van” az ő országában. Pfuj! Nem hiszem, hogy a leghalványabb fogalma volna arról a mély és rideg titokról, amelyre mi ébredünk a Keserű Színelátásban. Közöséges nyárspolgár, öcsém. Teletömködté a világát örömmel. Az emberek egy csomó dolgot tehetnek, anélkül, hogy a füle botját mozdítaná — alhatnak, fürödhetnek, ehetnek, ihatnak, szerelmeskedhetnek, játszhatnak, imádkozhatnak, dolgozhatnak. Mindent kénytelenek vagyunk eltorzítani, mielőtt felhasználhatnánk — súlyos hátrányokkal kell fölvennünk a harcot. Semmi sincs a mi oldalunkon a maga természete szerint.”

„Ha ápolta imádkozni kezd, nagy a veszélye annak, hogy az Ellenség közvetlen kapcsolatba lép vele... Persze még ilyenkor sincs veszve minden... Az emberek ugyanis nem tudják közvetlenül látni Őt, amire, sajnos, mi rá vagyunk kényserítve. Sosem ismerték azt a szörnyű fényességet, azt a szűrő és égető ragyogást, amely a mi életünkben nem szűnő fájdalmat okoz. Nézz bele ápolta lelkébe, amikor imádkozik: ennek nyoma sincs benne. Figyeld meg, hogy mihez imádkozik: mennyi nevétség apróságból összetett kép az, amelyhez szól... Csupán arra kell vigyáznod, hogy mindig ehhez a képhez imádkozzon, amelyet ő alkotott, ne pedig ahhoz a Személyhez, aki őt alkotta. Még biztatható is, hogy csak szorgosan javítgassa és szépítgesse ezt a szedett-vedett képet, és feszülten figyeljen rá imádsága alatt. Mert ha egyszer ráésmél a hamisságra, ha egyszer ahhoz kezd imádkozni, nem akinek én gondollak, hanem Aki valójában vagy, — akkor a mi ügyünk elveszett.”

A könyve azonban — *Csúrcsavar levelei* — több ragyogó írói ötletnél, szellemes megfigyelések, hatásos leleplezések sorozatánál. Íróját Isten szeretete kény-

szerítette térdre. A Sátánt e szeretet megtagadása tette Sátánná, s így természetesen hiába keres magyarázatot a mindenségre. Az illuzionista tragédiája s ítélete is, hogy a valóság nem illúzió, s illúziója nem válhat valósággá: a lét alaptörvénye a szeretet marad. Csúrcsavar egy kudarc után bevallja elkeseredését:

„Véletlen nyelvbötlés volt, amikor azt mondtam, hogy az Ellenség valóban szereti az embereket. Ez természetesen lehetetlen. Minden szava a szeretetről csak mellébeszélés lehet. Kell legyen valami igazi indítéka, amiért megteremtette őket, és oly sok bajt vett a nyakába értük. Azért jár csak rá a szánk erre a lehetetlen „szeretet” szóra, mert képtelenek vagyunk megtalálni az igazi indítékot. Mit akar velük csinálni? Ez a megoldhatatlan kérdés. Talán nem ártok vele, ha elárulom, hogy ez volt a legfőbb oka annak, hogy Atyánk összeveszett az Ellenséggel... Szóvivői azóta is többször hangoztatták: ha valaha megértenénk, hogy mit ért ő szereteten, akkor a háború végetérne, és mi visszatérnénk a mennybe. És itt a mi legfőbb feladatunk. Tudjuk, hogy nem szerethet igazán, hiszen szeretet nem létezik — ennek a szónak nincs is értelme. De ha kitalálhatnánk végre, hogy mit is akar igazában!”

„Szembe kell néznünk a ténnyel, hogy mindenféle fecsegése az emberszeretetről nem pusztá propaganda (ahogy szívesen gondolnánk), hanem riasztó igazság. Mi marhákat keresünk, amiket aztán felfalhatunk; ő szolgákat, akik fiaivá lehetnek. Mi mindent el akarunk nyelni, ő adni akar. Mi üresek vagyunk, és feltöltésre várunk; ő teli van, annyira, hogy kicsordul. Mi olyan világért harcolunk, amelyben Pokolbéli Atyánk elemésztezt magában minden mást; az Ellenség olyan világot akar, amelyben minden egy vele, de megtartva saját lényét.

És itt jön az érdekes. Bizonyára többször tűnődött már azon, miért nem használja az Ellenség jobban az erejét, hogy érzékelhetően jelen legyen az emberi lelkekben, úgy és akkor, ahogy és amikor akarja. Most már láthatod, hogy az Ellenállhatatlan és a Kétségbevonhatatlan kettős fegyverét éppen sajátos terve miatt nem használhatja. Értelmetlen volna egyszerűen lehengerelni az emberi akaratot (amit érzékelhető jelenléte egy szempillantás alatt megtehetne). Csak vágyakozhat. Csak kérlelhet...”

A kereszténység magja

A középkori irodalomtörténet tudósa e levelekkel hirtelen Anglia (és Amerika) egyik legnépszerűbb írója lesz. És Lewis nem áll meg a megkezdett úton, még ha ez kiterőnek látszik is pályáján: sorozatokat tart a rádióban, beszédeket mond az egyetem hallgatóinak és a légierő katonáinak, könyveket és cikkeket ír. Sikere máig sem halványult: legtöbb írását megjelenése óta csaknem minden évben újranyomják Angliában.

Mi a célja? Lewis nem szakteológus, nem törekszik arra, hogy valami új teológiai-filozófiai rendszert alkosson. A hagyományos keresztény tanítást fogalmazza meg újra, az „amatőr” köteles szerénységével: hogyan látja a kereszténységet ő, a „művelt átlagember”, „az anglikán egyház laikus tagja”, „egy felnőtt konvertita az intelligenciából”.

Helyzete meghatározza problémaválasztását és problémamegoldó módszerét is. Isten és a Sátán valójában nem a templomok vagy a hittudomány fellegvárában csap össze egymással. Az ütközet a Peter Smithek vagy Kovács Pálok magányos töprengéseiben vagy csöndes beszélgetéseiben, a kocsmákban és klubokban, a vonaton és otthon, a hétköznapok ezernyi apróságában folyik. Lewis, akárcsak Péter vagy Pál, ezeket a problémákat ilyen módon töprengi, beszélgeti végig. Olvasói otthon érzik magukat írásaiban: nem más ember Lewis se, mint ők. Egyformán szereti a klubokat és az állatokat, a jó sétát egy domboldalon vagy egy folyó partján, egyformán riadomzik a nagy szavaktól és a fellegekben szálló gondolatmenetektől. Lewis hite nem riasztja el a földönjáró embert, gondolkodás- és beszédmódjában pedig rokonára lel: úgy érezzük, csak azokat a zavargócokat tapintja ki, amelyeket legalább félig tudatosan megérez minden hit nélkül élő ember, azo-

kat a gondolatmeneteket gondolja végig, amelyek nekünk is eszünkbe jutottak már.

Szemlélete következetesen ökumenikus (1940-ben!). Népszerű rádióbeszédeit *A kereszténység magja* (Mere Christianity) címmel dolgozza át könyvvé. Ennek előszavában írja:

„Amióta keresztény lettem, úgy gondoltam, hogy a legjobb, talán egyetlen szolgálat, amit hitetlen testvéreimnek tehetek, az, hogy kifejem és megvédem azt a közös hitet, amely csaknem teljesen azonos minden korban és minden keresztényben.” Olyan ez, mondja, mint egy háznak a hallja, amelyből több szoba nyílik. Ha bárkit is sikerül elvezetnie a hallig, célját már elérte. Innen már ki-ki maga indulhat tovább. „Nem tudom, miért van különbség a szobák közt — írja —, de biztos vagyok benne, hogy Isten nem hagy senkit a hallban várakozni, hacsak nem látja hasznosnak az illető számára, hogy ott várakozzék... Ha pedig elérted a saját szobádat, légy kedves azokhoz, akik más ajtót választottak, és azokhoz is, akik még a hallban vannak. Ha tévednek, akkor annál inkább rászorulnak az imádra, ha pedig az ellenségeid, akkor egyenesen kötelességed értük imádkozni. Ez az egyik közös törvénye a háznak.”

Hogyan van berendezve ez a hall? Milyen problémák jelzik az utat idáig?

1. „Miért van a világmindenség? Miért olyan, amilyen? Van-e értelme?” Lelkiismeretünk és a mindenség törvényei kimutatnak ebből a világból (*Mere Christianity*).

2. A keresztények nem „jól nevelt rendes emberek”, akik tisztos adófizető polgárként leróják adójukat Istennek is, hogy aztán élhessenek a maguk kedvére. Isten egészen a magáénak akar bennünket, tökéletessé formál tehát, könyörtelenül kiforgatva önmagunkból. „Es nincs az a hatalom a világon, saját magadon kívül, aki megakadályozhatná, hogy tökéletessé tegyen” (*Mere Christianity*).

3. A mindenható és jó Isten hogyan engedheti meg a szenvedést? Ez csak annak probléma, aki nem tudja, mi a szeretet. „Csak azoknak kívánunk mindenáron boldogságot, akikkel nem törődünk igazán. Igazi barátainktól, szerelmünktől, gyermekünktől el is várunk valamit, és inkább látjuk őket szenvedni, mint aljas és alantas módon örülni. Ha Isten a szeretet, akkor lényegénél fogva több, mint puszta nyájasság. Elviselhetetlenül jó hozzánk azzal, hogy a legmélyebb, legtragikusabb, legtitokzatosabb értelemben szeret bennünket.” A kárhozat és az üdvösség sem a büntetés és jutalmazás jogászfogalmaiból érthető meg igazán: az igazi szeretet szükségszerű következménye mindkettő (*The Problem of Pain*).

4. Isten nem „személytelen hatalom”, nem a „Szépség”, a „Jóság” vagy az „Igazság”, nem is „életerő”. Élő személy, aki számunkra titokzatos módon törődik a világgal (*Miracles*).

5. „Szeretet az Isten”, s így a szeretet a világ alaptörvénye. A vérségi kapcsolatok, a barátság és a szerelem mind-mind emberibbé és boldogabbá teszik az életünk, de magukban mind csonkák Istennek mindenre kiáradó szeretete nélkül. A keresztény ember e túlcsonduló szeretettel szereti Istent, a többi embert, sőt önmagát is (*The Four Loves*).

Önéletrajz, nem teológia

Hatalmas területeket járt be világunkból Lewis kutató szelleme. Több olyan hegycsúcsot is, amelyet évezredek óta ostromol az emberiség. És minden fölfedező útjára gyalogosan indult: nem a misztikusok szárnyalásával, sem a szakfilozófia nehézségezetével, hanem XX. századi észjárású és műveltségű átlagemberként. Fölfedező útjain ezért tartott vele annyi ember: világos logikája, szellemes stílusa, közvetlen modora megnyerő és biztonságos kalauzul kínálkozott kortársainak. A kritikák nem győzték dicsérni szellemességét, közvetlenségét, lebilincselő stílusát. Lewis pedig mosolygó, népszerű idegenvezetőként járkált a világnak Istent közlítő csúcsein, oly fölényes biztonsággal, oly könnyed eleganciával, hogy már-már azt hitték róla (elhitte volna ő maga is?), hogy a magasságok nem is valódiak,

csak amolyan látványos reklámrajzok, emésztés-könnyítő sétákra csábítók. A Lewist ért bírálatok jelezték ezt a veszélyt rajongóinak. Lewist magát azonban nem kritikusan óvták meg ettől a veszélytől, hanem Az, aki — minden vonakodása ellenére — egyszer már magához ölelte szeretetével.

A döbbenet — akár annakidején az Öröm — egyik napról a másikra szakad rá, könyörtelenül. Megtérése óta vallja, hogy a *végtelen* Isten *halálosan* szeret bennünket. De ezt oly otthonosan és szellemesen hirdette, hogy a szavak lassan hite- lüket veszthették. S most egyszerre rászakadnak Isten magasságai. Szavai széttöre- deznek, elegánsan fölépített gondolatvilága összeomlik. Ziháló lélegzete, kihagyó szívverése jelzi: valóban végtelen magasba nyúlnak a csúcsok, valóban halálos ka- paszkodón juthatni csak közelükbe.

Így történt.

Ötvenkilenc éves volt már, s megrögzött agglegény, amikor barátainak ném kis megrökönyödésére megnöszült. A késői szerelem mindent felfokozó-elborító szenvedé- lyével szereti feleségét. És alig múlnak el a mézeshetek, amikor kiderül, hogy felesége rákos. Három évre rá Lewis özvegyen marad. A veszteség földre sújtja. Az átokszoltárok szenvedélyével száll perbe Istennel. Hűségéből annyira telik csu- pán, hogy ne a saját nevére adja ki lázadásának, férifijajgatásának szívet szaggató dokumentumát (*A Grief Observed*).

„Nem az a veszély fenyeget, hogy nem hiszek többé Istenben. Az igazi veszély az, hogy elhiszem róla a legrettenetesebb dolgokat is. Nem ettől félek: ‚Végül is tehát nincs Isten‘, hanem ettől: ‚Tehát ilyen az Isten igazában. Ne áltasd magad tovább‘. Kétségbeesése még tovább hajtja: ‚Érthetemes-e hinni egy rossz Istenben? Egy Kozmikus Szadistában? Egy dühöngő órültben?‘

Ertelme lassan kezd tisztulni.

„Érzések és érzések és érzések. Megpróbálok inkább gondolkozni. Ha jól meg- gondolom, H. halála nem adott új szempontot a mindenség problematikájához. Miért kezdtem hát kételkedni mindabban, amit hittem? Semmi se történt, amire ne kellett volna előre számítanom... Az eset túlságosan egyszerű: a házam azért omlott össze egy szempillantás alatt, mert kártyavár volt.” „Ízléstelen volt, hogy Kozmikus Szadistának neveztem?... Nem értelmem, hanem gyűlöletem mondatta ezt velem... élveztem, hogy visszaüthetek.”

„Minél erősebben hiszünk, hogy Isten azért sebez meg, hogy gyógyítson, annál kevésbé van értelme gyöngédségre könyörögni. A kegyetlen ember lekenyerezhető vagy meglágyítható... De ha egy sebészrel állsz szemben, aki a legjobbat akarja neked? Minél kedvesebb és lelkiismeretesebb, annál könyörtelenebbül vág beléd.”

„És lassan észrevettem, hogy az ajtó mincs már becsapva és elreteszelve. A sa- ját szenvedélyem volt az, amely becsapta az orrom előtt? Lehet, hogy éppen ak- kor, amikor semmi sincs benned, csak egyetlen segélykiáltás, éppen akkor Isten sem tud segíteni (mint a fuldoklón se tudsz segíteni, ha kapkod és hadonászik). Talán éppen szenvedélyes kiáltásod tett süketté arra a hangra, amelyet annyira reménykedve vártál?”

Földi életéből — betegségei jelezték — nem sok volt már hátra. Egy könyvet tud befejezni még: az imádságról, a megtalált Isten örök kereséséről (*Letters to Malcolm, Chiefly on Prayer*).

Utolsó könyve ismét levélsorozat. De a levél nem irodalmi forma többé, ha- nem emberi vallomás.

Lewis elveszti magabiztosságát, szavai botorkálva keresik Isten fényét a fogal- mak sűrű erdejében. Egyszer, fiatalságában, már megadta magát Istennek, aki na- gyobbnak bizonyult hitetlen világvilágánál. Most másodszor is megadja magát An- nak, Aki nagyobb hívő gondolatainál is. Tapogatózásában most a végső megtalálás biztonsága érik. A világ falai oly áttetszővé válnak, mintha leomlottak volna, s minket — Pétert és Pált, Lewist és mindnyájunkat — a legnagyobb bizonyosság öröme melengel át: az Elérhetetlen, a Végtelen jelenlétében járunk. Hálája így imádkozik: „Milyen jó az Isten, hogy ezzel megajándékozik!” Imádása pedig a nap- sugárban már a napot látja: „Milyen lehet Az, akinek a messzeségben felvillanó fénye is ilyen csodálatos!”

A világszínpad kulisszái lassan eltűnnek, s utolsó látomása az igazi világot pillantja meg:

„Akkor feltámad bennünk az új föld és az új ég; olyan, mint ez, s mégsem ugyanez, ahogy mi is feltámadunk Krisztusban. És a sötétségnek és a csöndnek ki tudja mekkora előnjai után, a madarak újra megszólalnak, a vizek megindulnak, a fények és az árnyak megmozdulnak a dombokon, és csodálkozó arccal barátunk nevet ránk.

Sejtések, persze mind csak sejtések. S ha nem volnának igazak, akkor a valóság csak még szebb lehet. Mert azt tudjuk, hogy Hozzá leszünk hasonlók, és olyannak fogjuk látni Őt, amilyen.

Köszönöm Betsy figyelmeztetését. A későbbi vonattal megyek, a 3.40-essel. És mondd meg neki, hogy ne fáradjon a földszinti ágygal. Újra tudok már lépcsőt járni, ha „alaposan” csinálom. Viszlát szombaton.”

C. S. LEWIS GONDOLATAIBÓL

Ha olyan vágyak feszítenek, amelyeket a világnak egyetlen élménye sem tud kielégíteni, akkor a legvalószínűbb magyarázat szerint egy másik világra vagyok készítve.

Egy életen át tartó nosztalgiánk, sóvár vágyunk, hogy eggyé váljunk valamivel, amitől el vagyunk vágva, hogy belül kerüljünk azon az ajtón, amelyet mindig csak kívülről láthatunk — mindez nem beteges képzelgés, hanem a leghitelesebb helyzetjelentés.

Sokszor előfordult, hogy azt gondoltam: nem vágyódnak a mennybe. De még gyakrabban rajtakapom a szívem, hogy azon tűnődik: valaha is vágyódtunk-e valami másra.

A mennyország meg fogja oldani a problémáinkat, de azt hiszem, nem valami kifinomult kompromisszumban egyeztetve össze egymásnak látszólag ellentmondó fogalmainkat. Fogalmainkat mind kiütik a talpuk alól. Rá fogunk eszmélni, hogy sohasem volt semmilyen probléma.

Mindez azért történik, hogy próbára tegyen. Ezt a mondást azonban helyesen kell értenünk. Isten nem azért teszi próbára a hitemet és a szeretetemet, hogy megtudja, mennyit ér. Régóta ismeri már. Én vagyok az, aki nem ismerem. Ő mindig tudta, hogy a templomom csupán kártyavár. Engem azonban csak úgy tudott erre rádöbenteni, hogy földig rombolta.

Istent a vallással helyettesítette — mintha a megérkezést pótolhatná a hajózás, a győzelmet a csata, a házasságot az udvarlás, vagy egyáltalán: a célt az eszköz. De veszélyes lehet a vallás fogalma is. Úgy tűnhet, mintha ez is egy területe volna csupán az életnek, egy különleges terület a gazdasági és a társadalmi élet, a kultúra és a szórakozás mellett.

Krisztus élete emberi élet, és lehet úgy is tanulmányozni, mint pusztán emberi életet... Ahogy a Szentírást is lehet úgy olvasni, mint csupán emberi írást... Mert megértésükhöz nem elég a tudás — szükséges a belátás is. A fókusz megfelelő beállítása... Valaki azt állítja, hogy egy vers nem egyéb, mint fekete jelek fehér papíron; írástudatlan közönség előtt mégsem tudom megcáfolni az állítását. Tedd bármilyen mikroszkóp alá, elemezd ki a nyomdafestéket és a papírt, tanulmányozd „tudományosan”, ameddig tetszik: semmi efféle elemzés nem fog kimutatni semmit, amire azt mondhatnád: „Ez a vers.” Akik azonban tudnak olvasni, azok mégis azt fogják mondani, hogy a vers: létezik.

Lehet, hogy akad olyan oktalan, aki azt mondja, hogy e darabok magukban léteznek, szerző nélkül... Véleményünket Shakespeare-ről mégse módosítaná, ha előállna azzal, hogy ő végigtanulmányozta e darabokat, mégsem találkozott soha Shakespeare-rel.

Az úrben keresni Istent olyan, mintha végignézed vagy olvasod Shakespeare darabjait, abban a reményben, hogy rábukkansz Shakespeare-re a szereplők egyikében, vagy Stratfordra az egyik színhelyben.

Semmiképpen sem akarom azt mondani, hogy Isten létezése éppoly könnyen körülhatárolható, mint Shakespeare-é. Csak azt mondom, hogy ha Isten létezik, akkor kapcsolata a világgal inkább a szerzőnek és színdarabnak a kapcsolatához hasonlít, mint a mindenség két tárgyának egymáshoz való viszonyához.

Hogyan érhetjük el és hogyan kerülhetjük ki Őt?

Kikerülni... a mi korunkban és világunkban rendkívül könnyű. Kerüld a csöndet, kerüld a magányt, kerüld minden gondolatmenetet, amely elkanyarodnék a kitaposott csapásról. Figyeld jól a pénzre, szexre, rangra, egészségre, és (mindenekfölött) saját panaszaidra. Tartsd bekapcsolva a rádiót. Élj a tömegben. Használj sok nyugtatót. Ha könyvet kell olvasnod, válogasd meg gondosan. Biztosabb azonban, ha megmaradsz az újságoknál. Igen hasznos lehet a hirdetések hosszas tanulmányozása, különösen azok, amelyek a szexet vagy a sznobságot csiklandozzák.

Élérni... Ehhez csak sokkal kevésbé biztos tanácsokat tudok adni. Ennek oka, hogy én sohasem kerestem Istent. Fordítva történt. Ő volt a vadász (legalábbis nekem úgy tűnt), én pedig a szarvas. Becserkelt, mint egy indián, célzott és tüzelt. És én örökké hálás leszek azért, hogy így esett meg első (tudatos) találkozásunk.

De igen jellemző, hogy ez a sokáig kerülgetett találkozás akkor történt, amikor komoly erőfeszítést tettem azért, hogy engedelmeskedjem a lelkiismeretemnek. Nyilván sokkal kevésbé volt ez komoly, mint gondoltam, az én életemnek azonban mindenesetre a legkomolyabb erőfeszítése volt.

A szabad akarat tette lehetővé a rosszat. Miért adott hát Isten szabad akaratot? Mert bár a szabad akarat teszi lehetővé a rosszat, mégis ez az egyetlen dolog, ami képessé tesz a szeretetre, a jóságra, a boldogságra. Egy automata-világot — robotemberekkel — alig lett volna érdemes teremteni. A boldogság, amelyre Isten az embert szánta: szabadon, önszántunkból egyesülni vele, és rajta keresztül másokkal a szeretetnek és az örömmel olyan ekstázisában, amelyhez képest a legmármorosabb földi szerelem is cukrosvíz csupán. Ehhez pedig szabadnak kell lennünk.

Semmiképpen sem tudom elfogadni egyik-másik mai embernek azt a véleményét, hogy a kulturális tevékenység már magában is lelki és érdemszerző — mint ha a tudósok és a művészek eleve jobban tetszenének Istennek, mint az utcaseprők és a cipőtisztítók. Beethovennek és egy takarítóasszonynak a munkája lelkileg ugyanannyit érhet: azzal, hogy felajánlja Istennek, s azzal az alázatos tudattal végzi, hogy Neki készül. Ez persze nem jelenti azt, hogy ki-ki a hasára csapva döntheti el, hogy szobát söpörjön-e vagy szimfóniát írjon. A vakondoknak a földet kell túrnia Isten dicsőségére, a kakasnak viszont kukorékolnia.

A Teremtő ellen lázadó teremtmény saját erőinek forrása ellen lázad — beleértve a lázadáshoz szükséges erőt is... Olyan, mintha a virágillat megpróbálná elpusztítani a virágot.

Ha egy teremtmény ráébred arra, hogy Isten: Isten, ő pedig ő maga, ebben a pillanatban megnyílik előtte a rettenetes választás, hogy magát vagy Istent válassztja-e a mindenség középpontjának. Ezt a bűnt fiatal gyerekek és tudatlan parasztok éppúgy naponta elkövetik, mint a legműveltebb emberek, a magányosok éppúgy, mint a társaságban élők. Itt bukik el minden nap, minden élő ember, ez az igazi bűn minden bűn mögött: éppen e pillanatban is, Te és én vagy éppen most követjük el, vagy most készülünk elkövetni, vagy éppen most bánjuk meg.

Halj meg, mielőtt meghalnál; később már nincs rá lehetőséged.

A jelen pillanaton kívül hol találkozhatnánk az Örökkévalósággal?

A hit bizonyosságának igazolásában mindig kell akkora résnek maradnia, hogy lehetővé tegye a szabad választást; mert mi mást tehetnénk, mint elfogadjuk, ha a hit olyan volna, mint az egyszeregy?

A gyónás nagyon segíti önismeretünket. Legtöbbünk nem nézett igazán szembe saját cselekedeteivel, amíg ki nem mondta őket hangosan, egyszerű szavakkal, névén nevezve a gyereket.

Ha Te is úgy gondold, hogy a dolgok valamiképpen egységet alkotnak, akkor megcáfolhatatlanul valószínűnek fog tűnni számodra, hogy végső soron ugyanaz rejlik minden felszín alatt. Ennek nyomán arra a meggyőződésre juthatsz, hogy a lét titkával sokkal közelebbi kapcsolatba kerülsz azon keresztül, amit saját énednek mondasz, mint azon keresztül, amit anyagnak hívsz.

Ezután eljuthatsz (néhányan el is jutnak) oda, hogy észrevedd (és itt megint jelképekben vagyok kénytelen beszélni): a legközvetlenebb kapcsolatot a Titokkal az a hang teremti, amely lelkiismerettedben és legnagyobb örömeid némelyikében megszólal. Néha csökönyösen hallgat, néha meg könnyen elhallgattatható, máskor viszont hangos és határozott. Végül is tehát ebben kell bíznod, ennek engedelmességednek, ettől félned, erre vágyakoznod minden másnál jobban.

Nem gondolnám azonban, hogy minden vallásos és minden vallástalan ember eljutott addig, hogy megtette vagy elutasította volna ezt a lépést. Amióta vallás és vallástalanság létezik a világon, a többség mindkét táborban egyszerűen konformista. Hitüket vagy hitetlenségüket pusztán neveltetésük és környezetük szabja meg. Nem vadásznak maguk Isten után, s nem is menekülnek tőle.

Ha valaki azt kívánja, hogy Isten szeretete elégedjen meg velünk úgy, ahogy vagyunk, akkor azt kívánná, hogy Isten szűnjön meg Isten lenni. Éppen mert Isten, azért szeret úgy, hogy kikarikáz és kitöröl bizonyos vonásokat a jellemünkben. Ha szeret bennünket, fáradoznia kell azon, hogy szeretetre méltóvá is tegyen.

Az anyagvilág olyan körülöttünk, mint egy színpad. A színpad nem álom, nem is semmi. De ha nekiessel a színpadnak vésővel és kalapáccsal, akkor nem tégia vagy kötörmelék marad utána; legföljebb lyuk keletkezik a vásznon, mögötte pedig huzatos sötétség. Ebben a világban mozgunk. Én magam is, a darabban játszó színész, az író alkotása vagyok. Általában ezt a színészi alakítást nevezem Én-nek, a színpadot pedig világnak.

Az imádságban azt tudatosítom, újra és újra tudatosítom, hogy ez a „való világ” és „való én” nagyon távol van attól, hogy sziklaszilárd valóság legyen. Amíg e testben élek, nem hagyhatom el a színpadot, nem mehetek be a színpalak mögé, nem ülhetek le a nézőterre. De gondolhatok rá, hogy ezek azért vannak. És gondolhatok arra is, hogy látszólagos magam — ez a bohóc vagy hős vagy sztár — a sminkréteg alatt valóságos személy, akinek megvan a színpadon kívüli élete is. A színész nem léphetne a színpadra, ha nem rejtőzne mögötte egy igazi személy: még hibákat sem követhetnék el képzelt magammal, ha nem rejtőznék mögötte egy igazi személy. Az imában ez az igazi én küszködik azért, hogy megszólaljon egyszerű, igazi lényéből, és megszólítsa egyszer — nem a többi színészt, hanem... Hogyan is nevezzem Őt? A Szerzőt, hiszen Ő talált ki mindnyájunkat? A Rendezőt, hisz Ő irányít mindnyájunkat? Vagy a Közönséget, hisz Ő figyel, Ő fogja megítélni az előadást?

Egyáltalán nem menekülök tehát ebből a világból, a térből-időből, teremtményi helyzetemből. Sokkal kevesebbet akarok: újra és újra ráeszmélni arra, hogy szerepet játszunk. Ha ezt meg tudom tenni, akkor nem kell mennem sehova. Ez a helyzet már magában, bármely pillanatban, lehetővé teszi Isten megjelenését. Itt van a szent föld; ég a csipkebokor.

E kísérlet természetesen a legváltozatosabb kudarcokkal és sikerekkel járhat. Minden imát megelőző a kérés: „Hadd szólaljak meg igazán magam! Hadd szólhassak igazán Hozzád!” Végtelenül különböző lehet az a lelkiállapot, amelyben imádkozunk. Az érzelmi feszültség magában még nem bizonyítja lelki mélységet. Ha félünk, akkor komolyan fogunk imádkozni; de ez csak azt bizonyítja, hogy a félelem komoly érzelem. Csak maga Isten tudja leereszteni a mérőont éniink mélységeibe. Ezért kell állandóan szétrombolnia elképzeléseinket. Bármilyen fogalmat alkossunk is róla, irgalmasan szét kell törnie. Az imádság legáldottabb eredménye, ha eszmélkedni kezdünk: „Sohasem gondoltam volna, sohasem álmodtam volna...” Azt hiszem, egy ilyen pillanatban mondhatta Szent Tamás egész teológiájáról: „Olyan, mintha szalma volna.”

(Válogatta és fordította LUKÁCS LASZLÓ)

*Ikon Karéliából. A vladimíri istenanya
(magántulajdon)*

A dúsgazdag lakomája

CSANÁD BÉLA VERSEI

HANGOD

Hangod nem az erősek hangja
De egeken tengereken áthat
Irgalom és reménység

Türelmed bekerített
Gyógyító szájalom
Féltékeny fegyelem

Csended egyre feszültebb
Egyetlen háló a világ
Kíméletlen szabadság

Te kenyérízű éhség
Te borillatú szomjúság
Én rád bízom magam

GYÖKÉR A FÖLDBEN

Halott anyám
gyökér a földben
belőle nő
emlékek tája

Égig érő fák
mind benne gyökereznek
mindig hazavezetnek
az ő jegenyéi

Halott anyám
gyökér a földben
befonta láthatatlanul
egész világom.

MEMENTÓ

azt a szomorú arcot
ahogyan visszánézett
azt a szomorú arcot
a testnélküli lélek:

azt a szomorú arcot
a szenvedés virága
azt a szomorú arcot
de mégsem élt hiába

azt a szomorú arcot
a sortűz tépte fákat
azt a szomorú arcot
menekültek a lábak

azt a szomorú arcot
a rettegések kútja
azt a szomorú arcot
támaszá fel bennem újra

APOKALIPSZIS

Első jelek: a szétesés
hajnali pillanatai.
Nem rendeződik a világ
haldoklása, már hallani
oldódó eresztékeit,
ezért a szörnyű félelem,
önvédelemre kényszerül
mind a négy szolgáló elem.

Második jel: a szürkesség
tengere fenn a fény helyén,
a színek értelmetlenek,
s a szavak is: miénk, enyém.
Ki úgy él, mint a rettegett
özönvíz mélyén a halak,
szabadságban, de céltalan
meghal egy pillanat alatt.

A végső jel: a némaság,
a világvégi alkonyat.
A város helyén sivatag,
 eget se látsz, se partokat.
Egy ház lebeg a semmiben,
a sarkon még valaki áll.
Kire vár? Angyal szárnya leng,
nincs idő megkérdezni már.

AKI MEGMUTATTA A FINN NÉP ARCÁT

„Bodrog partján nevelkedett tulipán” — mondja egy homályba vesző eredetű sárospataki diáknóta.

Aki valaha hallotta és belenézett a szép lányok szemébe, megcsörgette a pataki korsót és taposta a szűk utcák sarát, tanult és vitázott a kopott kollégiumi padokban, miként Kossuth és Móricz tette, szétnézett a vár fokáról a homályba vesző síkon és hegyeken, ahol Balassi és Rákóczi vitézei termettek, — az soha el nem felejtí ezt a dalos, deákos kisvárost.

Izgalmas a táj, már csak azért is, mert a hegyek közül érkezők itt látják meg először a végtelen alföldet.

RácZ István is a hegyek közül jött, Töketeremesen született 1908-ban. Tíz-éves korában Patakra költözött a család. Apja, az árvaház gondnoka, korán meghalt. Az özvegy édesanya maga varrta a ruhát diákfiainak, akik a híres kollégiumban tanultak. Pistának állandóan négy-öt tanítványa van, és gyűjtí a pénzt. Tizenhat éves korában Grácban töltik a nyarat bátyjával, németül tanulnak, és két pár sítalpat hoznak. Nyár lévén, nem tudják megfigyelni, hogy miképpen kell azokat használni. Télen a pataki hegyekben egész sereg bámulól követi a sítalpakat, és ők kínosan próbálgatják, hogyan is kell felkötni és elindulni... Tizenhét éves korában Bécsben, Közép-Európa szívében, két hónapon át nappal a múzeumokat járja, este a dómkoncerteket hallgatja, „éjjeli menedékhelye” pedig egy külvárosi munkásszállás. Tizennyolc éves korában Firenzében már szobát bérel nyárra, bár a legszűkebb utcában a legkisebb szobát, de kitáruł előtte az egész reneszánsz művészete. Ha az utcán észreveszi, hogy valaki az útikönyvet bújja, odavágódik hozzá, és idegenvezetője lesz, annyiért, amennyit az szívesen megad.

A két világháború között, 1919-től 27-ig így teltek a pataki diák évei: persze nem mindegyik diák használta fel az alkalmat, hogy nyelveket tanuljon külföldön. *Képes Géza* két évvel járt utána: őt arra biztatta, hogy görög-ből fordítson Theokritoszt. Bathó János dalköltő tanította őket zenére, Novák Sándor irodalomra, aki a Nagymajtényi síkon letörött a zászló kezdetű késői kuruc-dalt írta 1906-ban. El-eljárt hozzájuk Debrecenből Karácsony Sándor, aki már a népdalra irányította figyelmüket. Az érettségizők ajkán persze mindenkor a hagyományos Ballag már a vén diák zendült, és RácZ István elindult Budapestre.

Az Eötvös Kollégiumban görög-latin-olasz szakos nyelvészként végzett az 1927—31. évben. Együtt tanult *Keresztúry Dezső*vel, *Sötér István*nal, és két „patakival”, *Harsányi István*nal és *Képes Gézá*val.

1931-ben a Markó utcai gimnáziumban tanított, másfél év után pedig a „Markó utcában” ült a vádlottak padján *Darvas József*, *József Attila*, *Olt Károly* és *Rajk László* mellett, kommunista diákszervezkedés vádjával. Első fokon 14 hónapot kapott. Fellebbezett. A tábla két évi fegyházra emelte a büntetést. Közben letöltött már 12 hónapot, és amikor ügyvédje közölte a súlyosbítást, megszökött. Sátoraljaújhelynél jól ismerte a „határ-folyót”, fényes nappal átlépte, és *Csehszlovákia*ba menekült. Pozsonyban és Prágában újságíróskodott magyar lapoknál. 1938 decemberében — mielőtt Hitler bevonult Prágába — RácZ István továbbmenekült Finnországba.

Helsinki-ben olcsó fényképezőgépet szerzett, és próbaképpen egy bölcsődében kép-riportot készített a gondozókról és a csecsemőkről egészen a pelenkázásig. Sikerült eladnia: így lett fotóriporter. 1943-ban, harmincöt éves korában feleségül vett egy kelet-karéliai félárva parasztlányt. A huszonkét éves Maja kertészlány, varrólány és kifutó volt Helsinki-ben. Ugyanebben az év-

ben itthon az édesanya kieszközölte a pertörlést, és a fiatal házások hazajöhettek.

Budapesten a népi írók kiadójánál dolgozott Rácz István. Ő gondozta többek közt Szabó Pál regényét és Adám Jenő *A skálától a szimfóniáig* című könyvét. 1944-ben közlegényként elvitték katonáának, de Ausztriából visszaszökött a felszabadult országba.

1945 tavaszán a Nemzeti Bizottságban dolgozott, ősszel pedig visszatért Sárospatakra, hogy megvalósítsa Móricz Zsigmond kezdeményezését, az első népfőiskolát. Az összelődözött Rákóczi-vár gondnoka lett. Se tető, se ablak nem volt, de 1946 telén már három helyiségben működött a népfőiskola, és megnyílt az első alkotóház is a festők és a muzsikusok számára. Nyáron pedig népművelők tanfolyama indult. Itt talákoztunk össze — mint előadók —, és szabadtéri balladajátékunknak, *A fogoly katonának* eredeti színtere volt a reneszánsz várablak. Török Erzsi népdalaira, Molnár Istvánnak két tábortűz között járt kardtáncára szekereken jöttek a környező falvak parasztjai, félkörbe fogta a nézőteret a szekértábor, és a saroglyákból, mint páholyokból bámulták a népművelők népi játékát, néptáncát, dalolását. Este bál volt, és Maja, a finn menyecske tündéri módon törte a magyar szót és ropta a csárdást.

1949—50-ben, a Rajk-per és a személyi kultusz éveiben Rácz István is megkapta a felmondást: „Munkájára nincs többé szükségünk,” és a várból távoznia kellett. Három kemény éven át Tarcál és Vis kisközség általános iskolájában tanított. Innen hívta meg *Gulyás* György igazgató Békéstarhosra. Utolsó évét élte a nevezetes iskola és Rácz István művészettörténetet tanított. *Mező* László csellóművész volt egyik kedves növendéke, és vissza-visszajárogatott még *Szokolay* Sándorka is, hiszen a szomszédban laktak tanító-szülei.

Budapestre, a Kiadói Főigazgatóságra került 1954-ben Rácz István, és itt a Corvina és a Zeneműkiadó vállalatok referense lett. Közben súlyosan megbetegedett finn felesége, és az orvosok azt tanácsolták, haza kell mennie. 1950 nyarán már szóban meg is kapták a kivándorlási engedélyt, de az okmányokat csak késő ősszel találták meg a feldúlt hivatalban. 1956 karácsony ünnepét ismét Helsinkiben töltötte a Rácz házaspár, egy kis albréti szobában. És előről kezdhették életüket, mint amikor félárván összekerültek.

Ismét előkerült a fényképezőgéppé. Művészettörténeti fényképes riportokat készített, múzeumigazgatók engedélyével a raktárakba is bevilágított. Kamerája felfedett rejtett szépségeket, amelyek mellett eddig észrevétlenül ment el a közönség, mert a műtárgy előnytelenül, vagy egyáltalán nem volt kiállítva. Most nemegyszer az első helyre került.

Paraszti szorgalommal begyűjtötte a legtávolabbi tájak művészeti emlékeit is. Sokszor ezer kilométert is utazott rejtett értékekért. A protestáns finnek sok helyütt lemeszelték a templomokban a középkori falfestményeket, másutt meghagyták, de nem gondozták. A századforduló ráterelődött a figyelem és muzeális érdekességekre. Előfordult, hogy sok jó szándékkal lemásolták átlátszó papírra a sérült falfestményt, azután lemeszelték a középkori maradványt, és az új vakolatrétegre újra rámásolták az „eredetit” és kijavították, kiszínezték. Szébb lett, de nem hiteles! A második világháború után, 1948 táján azután többnyire lekaparták a megszépített „eredetit”, az alatta rejtőző középkorit ismét napvilágra hozták és korszerűen restaurálták. Ez történt az azóta világhíressé vált lohjai templomban is.

Rácz István tornamutatványokra emlékeztető helyzetekből fényképezte a középkori falfestményeket. Sokat ő fedezett fel távoli tájakon. Az öreg templomok padlását is felkutatta, sok meglepően szép műtárgyat talált. Mint Európát járt diák és műtörténész, maga kereste meg a művészettörténeti összefüggéseket is.

1960 karácsonyára jelent meg első album alakú könyve: *A finn középkori művészet*, 220 fénykép, mellette 15—16 oldal bevezető, melyet szaktudós írt. 1961-ben már második kiadást ért, és az Otava kiadó Helsinkiben elnyer-

te vele „az év legszebb könyve” díjat. Megjelent svéd, angol és német nyelven is, és világsikert aratott. 1961-ben követte *A finn őstörténet művészete*, és 1962-ben *A finn népművészet kincsei*, tehát album alakú könyvei sorozattá nőttek. Evente újabb kiadásai jelennek meg.

Nemegyszer előfordul, hogy messziről jött utas szeme lát meg olyat, amit a hazaiak már megszoktak és észre sem vesznek. Így történt Finnországban is, ahol a történelmi érzék később fejlődött ki, mint Európa sok más népénél. Erre mondták a finnek, hogy egy idegennek kellett jönnie — igaz, hogy rokonnéptől —, „aki megmutatta a finn nép arcát.”

1962-ben — ismét felesége orvosainak tanácsára — Svájcba költözik a házaspár. Itt is a múzeumokat járja fényképezőgéppel, és kisebb könyvvel jelentkezik: *A zürichi Rietberg Múzeum kincseivel*. Zürichből, mint Európa-központból, bejárja London, Párizs, Róma múzeumait természetesen a pincétől a padlásig. De nemcsak a világ legnagyobb múzeumaiban és raktáraiban kutat, hanem kinyomozza a magánkézben rejtőzött értékeket, és fényképeivel közkinccsé teszi azokat is. 1964—65-ben elkészül *Az antik örökség* című kötete, tekintélyes számú teljesen új publikációval, melyhez a Svájcban élő világ-hírű magyar egyetemi tanár, *Kerényi Károly* írt előszót. Svájcban született egy új típusú sorozat ötlete is, az *Urs—Graf V.* kiadónál: *Dreiklang*, azaz *Három szólamú művészettörténeti könyvek*, melyeknek mindegyike tartalmazza egy-egy kor műemlékeit — fényképekben, költészetét — a képekhez válogatott szövegekben, és zenéjét — hanglemezen. Komplex műélvezetet kínál a kép, a szöveg és a zene egyidejű befogadása.

A sorozatban eddig megjelent a *Primavera*, mely feltárja a kora-reneszánsz művészetét, a *Michelangelo* című kötetben a szobrok és épületek fényképei mellett az univerzális művész szonettjei és madrigálok szólnak. A *Vitorlágályákban* a régi hajók képei és a hajósélet költészete tárul elénk. *Jézus élete* bontakozik ki Rembrandt rézkarcaiból és Schütz oratóriumából, a *Pásztorok, siessetek* című kötet pedig a XVII—XVIII. század betlehem-építő művészetét tükrözi, a nápolyi király pompázatos betlehemi barlangjától a csallóközi paraszti betlehemig, melynek játékszövegét ebben a korban jegyezték föl, a művet a Nagyváradon működött Haydn Mihály *Karácsonyi kantátája* zárja, mely a címadó betlehemes énekek kezdődik. Az *Ikonok* című kötetben Kelet-Európa művészete zeng három szólamon, *Az antilopasszony* kötetben pedig Afrika néger kisplasztikája, népköltészete és zenéje fonódik egybe. A *Kalevala* kötettel áldozott második hazájának, ebben Akseli Gallén-Kallela rajzai mellett a hőstörténet válogatott runói olvashatók és finn népzene hangzik. Végül *A puszta dalaiban* megmutatja első hazája arcát is, a legszebb pásztorfaragások fényképét, Bartók *A magyar népdal* című gyűjteményéből a pásztor-szövegűeket, Kodály *Mátrai képek* kórusművéből a Vidróczi balladát, és néprajzi felvételekből paraszténeket és furulyaszót ad.

Az *Orbis Pietus* sorozatban jelent meg ugyancsak Svájcban 1968-ban *Tibet művészete* című könyve, százféle Buddha-ábrázolással és istenleírással. Ennek a szövegét is maga készítette. 1969-ben pedig elkészült *Az istenek arca* című hatalmas kötete a régi bálványokról, világvallásokról és istenábrázolásokról.

Svájci évei alatt sűrűn vissza-visszatért Finnországba, kivált nyaranta tovább dolgozott, kutatott. 1966-ban megjelent *A finn reneszánsz és barokk*, 1969-ben *A finn rokokó és klasszicizmus*. Előkészületben van a századforduló finn művészete, vagyis az utolsó negyven-ötven esztendőé, végleges címe még nincs. Ezzel a hét album alakú kötettel, összesen 1400—1500 fényképpel az ötmilliónyi finn népnek valóban olyan könyvsorozata született, amely jelenleg páratlan a földkerekségen, és rendkívül kapós otthon és külföldön.

1968-ban Rác Istvánék visszaköltöztek Finnországba, és Helsinki egyik sziklakertes külvárosában laktak, ahol a feleség népművészeti értékű szövegeket sző. 1969 tavaszán, Agricola napján, a finn nemzeti ünnepen ha-

zánkfia a Finn Állami Díj kitüntetettje lett. A helsinki Nemzeti Múzeumban kiállították összes művei — eddig megjelent vagy 25 kötet — válogatott képanyagát, mely most már felölelte egész Európa művészettörténetét és a többi világrész egzotikus és népi műalkotásait.

A nyáron — finnországi találkozásunk előtt közvetlenül — beutazta a fjordokat, sok-sok rejtett falut, tanyát felkeresett, gyakran gyalogszerrel. Fiatalosan és fáradhatatlanul gyűjt újabb anyagot. A norvég Capellen kiadó megbízására két könyve készül: egyik a norvég középkor, másik a lapp népművészet albuma lesz. Turista-térképén karikák jelezték izgalmas felfedezéseit: itt egy öreg fatemplom, amott népművészeti értékek... Örültem, amikor nekem ajándékozta térképét, hogy turista-utamon hasznomra legyen.

Együtt kerestük föl Lohja és Espoo finnországi falut, melyeknek középkori falfestményeit éppen Rác István könyvei tették világhírűvé. A lohjai templomról 1967-ben külön könyve is készült. A középkori falfestményeket ma már télen-nyáron temperált levegőn, központi fűtéssel és nedvesség-szigeteléssel védik, miként mi Mátyás királyunk várbeli palotájának csekély, de annál értékesebb maradványait. Óriási módon megnőtt e finn falvak idegenforgalma, úgyszintén nyaranta a finn-svéd-norvég-dán-grönlandi eredeti néptáncos bemutatóké is, melyek leginkább a mi gyöngyösbokrétánkhoz hasonlíthatók. Sammattiba is elzarándokoltunk együtt, *Lönnot* egyszerű faházába és tóparti szobrához. Itt mondotta Rác István, hogy példaképének vallja *Lönnot*-ot, mert ő sem maradt meg a szorgalmas gyűjtő, összehasonlító és rendszerező, elraktározó munkánál, mely minden néphagyomány-mentőnek első kötelessége, hanem azon túl művészi fantáziával újjáteremtette az egészet a nép számára, szuggesztíven, hogy kicsi és nagy élvezhesse. Gutenberg óta az írás ereje mindegyre átütőbb, de nemcsak szöveg kell, hanem kép is, és zene! E komplex hatásra törekedik ma a művészettörténeti könyv. A rokon finn nép művészettörténetének ilyen összesített feldolgozása egyedülálló a világon.

Rác István könyveinek korszerű vonása az is, hogy beledolgozza a hét-köznapok művészetét: a használati tárgyak, munkaeszközök, a sarló, a fakánál, a szövőszék népi díszítése mindenkor éppoly értékes és jelenvaló, mint a királyi paloták számára készült festmény vagy szobor.

„Bodrog partján nevelkedett tulipán, / Az én szívem téged óhajt, téged vár” — így szól a régi pataki nóta.

A volt pataki diák szíve is megszólalt, és 1969. évi gyűjteményes fénykép-kiállításának javát — körülbelül 350 nagyalakú képét — odaajándékozta az ősi Alma Maternek, elküldte dr. *Ujszászy* Kálmán igazgatónak, hogy használjon a kollégiumi oktatásnak. 1969 őszén a budapesti Fészek Művészklub ebből rendezett kis kiállítást, mindössze 80 képpel, de ez is rendkívül érdeklődést keltett, és a sajtó is áradozva dicsérte.

Vajon nem volna-e mód arra, hogy Rác István közreműködésével megszülessék egy magyar művészettörténeti könyvsorozat is, kezdve a finn-ugor közösségtől, az őskortól, a népvándorlás, honfoglalás, középkor és újkoron át napjainkig, komplex megoldással. Ha a finneké világsiker — és komoly valutát hoz — nem érné meg nekünk is?!

1970 újévét Budapesten töltötte Rác István rokonlátogatással, és a Fészek Művészklubban folytattuk beszélgetéseinket, ahol a képkiallítása volt és ahol éppen mostanában fáradoznak azon, hogy híres könyveiből legalább egyet-kettőt beszerezzenek, s Budapesten legalább a Művészklub tagjai hozzáférhessenek. Elmesélte, hogy Olaszországba utazik a kiadója megbízásából, az olasz nyelvű kiadásokról tárgyal Milánóban és Rómában. Azután pedig továbbrepül Szicíliába, és fényképeket gyűjt, mert más az a fénykép, amelyet maga készít, mintegy újrafelfedezve a régi művészet szépségeit.

Most hatvanegy éves. Fürgén lép föl a repülőgépre, és mi kívánunk neki újabb világsikert, és sűrűbb viszontlátást itthon.

ÍZES MIHÁLY VERSEI

Kutatolódva Isten dolgai közt

Huszonöt éves vagyok. Tízéves korom óta írok verseket. Nyolc évig tanultam hittant szüleim akaratából, s tíz évig minisztráltam a sajátomból. Gyerekkorom túlzó Isten-tisztelete szegénységünk szüksége volt: Tőle reméltem az igazságtalanságok, megaláztatásaink jóvátételét, népmesék igazságosztó fiának hittem Őt. Kamaszodva, a középiskola első-második osztályát járva hagytam el, nem mintha a tudományos ateizmus győzte volna le bennem, hanem egy józan paraszterv: nehezebb Nélküle tisztességesen élni, mint büntetése félelmével, jutalmát remélve. Azóta szívemre-lelkiismeretemre hallgatva teszem a dolgom; azokért is, akik még mindig Benne és csak Benne remélik sorsuk jobbrafordulását. Mert nehezebb ez a tisztesség, ez a jóság, a Nélküle-való. Ezért fohászokodom néha Hozzá, parasztnagyanyám villámlató fohászával: Jézus segíts! Ezért volt örömadó nékem Teilhard de Chardin „Benne élünk”-je avval, hogy kimondta, amit csak éreztem előtte; hogy Isten, aki saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert, rábízta: ránkbízta a teremtés folytatását, s igazán úgy válunk eggyé Vele, ha jól folytatjuk ezt a teremtést. Önmagunkban elsőül, aztán a körülöttünk levő világban, szeretettel és emberséggel. Így élek most; Isten dolgai közt kutatolódva, teremtve, s idegesít, hogy néha nem találok meg magamban Őt. Ilyenkor kétszeres erővel törekszem a jóságra, s jobban vigyázok, hogy ne káromkodjam: meg ne sértsem senki éltető hitét...

SÉTÁL EGY MADÁR

Zöld erdőben, zöld mezőben járkál egy madár.	léppel csálnak a szegények, sáslevelek, mint a kések,
Rádköszönnék elmenőben, hogy odatalálj.	ha leszállnék megölnének, szálltomban száll el az ének:
Zöld erdőben, zöld mezőben, sárga tolla, gond a szárnya, szegénység a röpkülése, dalol, hogyha száll.	zöld erdőben, zöld mezőben, rádköszönnék elmenőben, hogy odatalálj.
Zöld erdőben, zöld mezőben, egyszer rámtalálsz.	Szállj madár, szállj, szegénység szárnya röptess, szállj, dalom, szállj,
Szegénység a röpkülésem, visszataláljon szívemhez.	hogy rámtaláljon a kedves,

UTOLSÓ VACSORA

„Nincsen joga értelmiségi munkakörbe
törekedni az olyan ifjúnak, aki nem
tud országban, népben-nemzetben gondolkozni.
(És 'érezni'.)”
(Veres Péter 1966. II. 7-1 leveléből)

Mindannyiunké
ma a kovásztalan kenyér.
Ahogy én
szeretlek titeket,
úgy szeressétek ti is egymást.

Menj,
Iskáriótesi Júdás,
és tedd a dolgod.
S menjetek ti is, hogy boldog
legyen, akit nevemben fölkerestek.

TANÍTSÁTOK MEG AZ EMBEREKET SZERETETRE

Elindulok a hegyre.
Szívemben nyugalom van,
mert veletek vagytok szavatokban.

Legyen tehát szavatok fegyver,
s forgassátok jól a szegényekért.
Az asztalon kenyér.

Szegjétek meg a kereszt jelével.

SUGARAS

EGRY JÓZSEF KÉPEIRE

Sugarasan árad a fény.
Visszaveri a víz.
A part csuklóból rajzolt vonaláról
fölszáll énekével a csönd.
Fájdalmas emberi jószág.

Zizegő víz.
Sustorgó sással a nádas.
Benne rejtező szerelmünk
világszép madár;
nem riad föl halkszavú halászok
fáradt mozdulatára

ÖNÉLETRAJZ

Anyám almát törölő fehér köténye,
s a fehéren szálló hópihék —
Olyan minden, mint a mesékben,
de hol vannak már, hol a mesék.

Karácsony. Szeretet. Gyönyörű hóesés.
Gyerekkor-utca. Aztán' egy kevés
kamaszos nekibuzdulás.
Zúduló gépek. Suhogó kaszák.

Az értelem háza. S az örületé.

IMA

Apám a kintől tántorog.
Anyám kékszirmú virág.
Mint a neonok, úgy ragyog
e szűkülő, jégkristály-világ.

Otthonatlanok benne énvelem.
Úgy élnek ők, mint akárki más.
Őrizd meg őket, értelem!
Bújtass el csöndes elmulás.

AZ EGYHÁZ JÖVŐJE

BESZÁMOLÓ A BRÜSSZELI TEOLÓGIAI KONGRESSZUSRÓL (II.)

A kongresszus az első napon a teológia kritikai alapszabályával, a második napon a keresztény üzenettel foglalkozott. A harmadik napon az egyház és a világ közötti kommunikáció kulturális-társadalmi feltételeit, az egyház és a társadalom kapcsolatát elemezte. A harmadik nap témája:

3. AZ EGYHÁZ JELENLÉTE A HOLNAP TÁRSADALMÁBAN

J. B. Metz münsteri professzor aratta a legnagyobb sikert a kongresszuson. Előadása a kereszténység egyik központi fogalma, a *memoria* köré épült. A Finály szótárban a memória negyedik jelentése: „eset, történet, esemény, amiről az ember megemlékezik”. A keresztény memória Jézus Krisztus halálának és feltámadásának az emlékezete. Metz tétele szerint: az egyháznak a mai társadalmakban Jézus Krisztus veszedelmes szabadságára emlékeztető intézményként kell értelmeznie és megvalósítania magát.

Az idealizmus utáni ideológia-kritika és tudás-szociológia könyörtelenül leleplezte az eszmék és a társadalmi érdek összefüggését. Az egyház akkor hirdetheti meggyőzően a transzcendens és a társadalmi létből nem kikövetkeztethető keresztény üzenetet, ha rámutat az üzenet felszabadító társadalomkritikai erejére. Keresztény hitünk megemlékezés Jézus haláláról, szenvedéséről és feltámadásáról. Isten uralmának megnyilvánulására emlékezünk, arra, hogy Jézusban megdőlt az emberek uralma az emberek felett. Jézus a kitaszítottakkal, elnyomottakkal és jelentéktelenekkel azonosította magát, s így hirdette Isten eljövendő uralmát. A keresztény memória nem ment fel a jövő vállalása alól, nem a remény polgári ellenlábasa, hanem a remény nélküliek, a sikertelenek és elnyomottak szabadságának az elővételezése. Veszedelmes és felszabadító emlékezés, kétségbe vonja és sürgeti a társadalmat. Arra készíttet, hogy számoljunk a keresztény memóriában rejlő jövővel. Meghatározott tartalma feltöri az uralkodó tudatformák egydimenziós varázskörét, nem engedi, hogy érdekvédelmi kulisszaként használják a történelmet és a hagyományt azok, akiknek „az idő mindig megfelelő” (Já 7,6). Felkelti a gyanút, hogy a társadalom „plauzibilis struktúrái” (P. Berger) nem azonosak-e a marxi „félrevezető összefüggésekkel” (*Verblendungszusammenhänge*). A keresztény memória nem azon méri le bírálatának jogosságát, hogy a kissé álmos, öregedő üzletemberek mit tartanak ebéd után természetesnek. A keresztény hit „felforgató emlékezés”, az egyház ennek az emlékezésnek a nyilvánossága. A hitvallásoknak a kritériuma felszabadító és megváltó erejük, társadalmi veszélyességük az, hogy miként elevenítik meg Isten szabadságának az emlékezetét a társadalmi tudatformákban és gyakorlatban.

Az egyház Isten eszkatologikus felszabadítására emlékezik: Jézus keresztje és feltámadása nem merül ki egyetlen, 'csak társadalmi szabadságeszményben sem. Nem ment fel azonban a történelmi felelősség alól: „Hisz minden a tietek: akár Pál, akár Apolló, akár Kéfás, akár a világ, akár az élet, akár a halál, akár a jelenvalók, akár az eljövendők: minden a tietek. Ti Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig Istené” (1 Kor 3,22). Az eszkatologikus felszabadítás emlékezete megszabadít a kozmikus és a társadalmi erők abszolutizálásától. Istennek tartja fenn az emberi szabadsággal és konfliktusokkal szemben az elsődleges beteljesülés, kien-gesztelődés és megbékélés erejét. Az „eszkatologikus fenntartás” alapján kell az egyháznak bírálnia az egydimenziós szabadságeszményt. Enélkül az emberi szabadság története mindig abban a veszélyben forog, hogy emberek uralkodnak em-

berek felett: akár az osztály, akár a faj, akár a nemzet, akár az — önmagát tévesen értelmező — egyház.

Hol található az eszkatologikus szabadság olyan emlékezete, amely kétségbe vonja kognitív és operatív rendszereink érvényét. Emancipált társadalmunkban ki ösztönöz elfelejtett szabadságunkra? Arra, hogy szenvedjünk a szenvedőkkel, hogy tiszteljük az idegen fájdalom prófétai üzenetét, amikor társadalmunkban egyre kevésbé ildomos és megtűrt a szenvedés negativitása. Ki figyelmeztet a megöregedés szabadságára, ha titkos szégyennek tekinti a közvélemény az öregséget. Honnét vegyük a kontempláció szabadságát, ha tudatunk legelrejtettebb zugát is aszszimilálta a munka, a teljesítmény, a tervezés? Honnét merítsük a szabadságot ahhoz, hogy szembenézzünk sajátmagunk végeességével és kérdésségével, amikor egyre inkább az ép és a harmonikus élet hipnózisába merül a nyilvánosság. Ki válaszol a holt remények és a múltbeli szenvedések szabadság-igényére, a holtak provokációjára; ki szolidáris azokkal, akik közé holnap vagy holnapután mi is tartozunk. S végül ki képes azokkal is osztani szabadság-felfogását, akik nem a forradalmi harcok első vonalában, hanem rettenetesen banális, reménytelenül hétköznapi halállal halnak meg. Az a társadalom, amely elfojtja ezeket a dimenziókat, saját szabadságával fizet vétkes tudatlanságáért: jövője az unalom, mítosza a technika, bevallatlan érdeke a világ ellenállásának megszüntetése (komfort) azért, hogy ne kelljen többé találkoznia a világgal. „Olyan ez, mint a részleges napfogyatkozás: furcsán szűrke minden. A madarak sem dalolnak, vagy másként dalolnak. Valami elveszett. Elgyöngült a transzcendáló lényeg” (Bloch).

Csődöt mondott volna a történelmi kereszténység? Az intézményes egyház elfelejtett emlékezni? A szabadság utópiai és rejtjelei határozzák meg az emberi szabadság jövőjét? A valláskritikából egyházkritika lett. Az egyház — mondják — idejétmúlt tudatformákat ápol, tabuizálja a tudást és a produktív kíváncsiságot, csak színleli, hogy érdekli az ember szabadsága, „egyenes tartása”; egyre inkább elveszíti társadalmi funkcióját. A szenvedélyes bírálatot a közömbösség és a leereszkedő udvariasság; a haldoklókat megillető részvét karikatúrája váltja fel. Nem a gondolkodási rendszertől függő egyoldalúság ez? Nem kell-e mindig számolnia az egyháznak a világ ellenállásával? Bár a teológiáé a legvégső válasz, ezt azonban csak akkor értelmezzük helyesen, ha előbb meghallgatjuk a történelem válaszát. Az egyházkritika gyökere a nemzedékeken át felhalmozódott kiábrándulás a hitet önmagával pótolni akaró egyházból. Ez a „történelmi emlékezés” az első számú történelmi-hermeneutikus probléma, s ezt nem oldja meg az egyház alapításának és az apostoli szukcesszióknak az igazolása. Nem oldja meg az egyházi múlt finomabb és árnyaltabb interpretációja sem, csak a fájdalmasan új gyakorlat, a „Lélek ereje és bizonyágtétele”. Ebben gyökerezik az egyházi reform etosza. Nem felszínes modernkedés, nem az uralkodó illúziók kritikátlan átvétele, hanem az egyház történelmi azonossága saját hitével és küldetésével. Mi vagyunk az egyház: a Jézus Krisztus emlékezetéből élő keresztények; tudjuk azonban, hogy hamis ábránd az emlékezet intézményesítenél áthagyományozása.

Mit akar Metz? Elsősorban a keresztény szabadságot meggyőzően bizonyító lelkiséget. A társadalmi semlegesség ürügyén nem lehetnek a püspökök és a teológusok „mandarinok”, nem fordulhatnak el a konkrét szenvedésektől. A keresztény szabadság nem tisztán intellektuális nézet: Krisztus követésének a jegyeit hordozza testén. A keresztény szabadság emlékezete nem az általános társadalomkritika megismétlése, nem engedi magát az imádság vagy cselekvés alternatívájára elé állítani. Az imádságból meríti szabadságát a társadalmi rövidlátással szemben, az imádság ajándékozza meg a lemondás erejével, és felszabadítja a „legkisebbekért” végzett tevékenységre. Ebben a tevékenységben az imádság is megszabadul attól a gyanútól, hogy Isten segítségével hívott neve csak fájdalomcsillapító arra a névtelen nyomorúságra, amely végül is megsemmisíti a szabadság reményét. A megszabadított szabadság lelkisége nem szorítkozik a kultuszra, nem szigetelődik el a hétköznapi konfliktusaitól, represszióitól. Ma különösen az értelmiségiek hajlanak arra, hogy az egyházban csak a kultusz helyét lássák. Ez azzal a vészedelemmel

jár, hogy — nem a nép, hanem — „az értelmiségiek ópiuma” lesz az egyházból. A szabadság lelkiisége akkor erősödik meg bennünk, ha osztozunk mások fájdalomában, ha lelkiismeretünk azzal is törődne, amit nem szabad megengednünk, hogy a másikkal történjék, hogy ne csak azokat tekintsük testvéreinknek, akikkel egyetértünk, hogy ne elavult sablonok szerint „kezeljük” a többieket. A kiábrándultak álromantikának minősítik ugyan ezt a szabadságot, a szabadság azonban oszthatatlan: függ a tehetetlenek hatalmától is, akiknek egyetlen szövetségeseük beváltatlan reményeik veszedelmes emlékezeté. Az egyháznak az lenne az egyik legfontosabb feladata, hogy intézményesítse és képviselje a szabadság „érdekét” a szabadság történetében. Az egyház tanúságtétele akkor lesz hiteles, ha annak a „szeretetnek az érdekét” is képviseli, amely az idegen szenvedés nyomában keresi a maga útját a történelemben. Csak az idegen szenvedés, csak az idegen szegénység, csak az idegen nyomorúság sötét prófécijában keresztül hallható Krisztus szava a mai világban.

A második feladat az egyházon belüli felvilágosítás, a nagykorúság, a kritikai nyilvánosság művelésének a folytatása: a „szabadság kultúrája”. A holnap egyházában nem a kritikások, hanem az „egyszerű nép” jelenti a problémát, azok, akiket elmulasztottak a kellő időben felvilágosítani. Nem a kritikus teológusok, hanem maga az egyházi intézmény zavarta meg őket, a meg nem magyarázott és intézményesített változások. Nem a teológusok kritikája, hanem a kritikai tudat katasztrófális hiánya a legnagyobb veszedelem. Ne becsljük le a buzgó keresztények vallási azonosulásának válságát. Ki menti meg őket a kétségbeesett közömböségtől, ki menti meg őket az egyházellenes cinizmustól, vagy attól a fáradt betörődéstől, amely egyre szélesíti a szakadékot az egyházi intézmény és a hívők között. A szabadság ápolása, a kritikai tudat elmélyítése, a keresztény nagykorúság növelése mentheti meg az egyházat a szekta-veszedelemtől.

Ezzel függ össze a harmadik feladat: az egyházas tudat megőrzése a szektás mentalitással szemben. Az egyház növekvő „kognitív magánossága” a mai kultúrában vagy felszínes alkalmazkodáshoz vagy elzárkózáshoz vezet. Fennforog az a veszély, hogy a keresztény üzenet csontos magvát is feltörjük, s az egyházas kereszténységből — a nagy igyekezetben, hogy alkalmazkodjunk — a világ vallási parafrázisa lesz. Az egyház azonosságát veszélyeztető aktív alkalmazkodásnál sokkal veszedelmesebb azonban a passzív alkalmazkodás: hogy az egyházból teológiai értelemben is szekta lesz. Erre a veszélyre utal a hagyomány őrzése új hagyomány teremtése nélkül, az egyre növekvő képtelenség új tapasztalatok szerzésére és felhasználására az egyház önértelmezésében, az egyházon belüli viták fokozódó harciassága, az egyháziasság felcserélése öröm és humor nélküli rajongással. A megtestesült Fiú egyháza nem zárkozhat el az idegen, a történeti, az ismeretlen világ elől. Az egyház a történelmi tapasztalás és kísérlet nélkül egészen határozottan nem tudja sem azt, hogy mi az „emberi”, sem azt, hogy mi a „keresztény”. Nem a számbeli kisebbség, hanem a gondolkodásmód határozza meg a teológiai értelemben vett szektát. Nem kell félnie az egyháznak, hogy kisebbség lesz belőle; a megszabadított szabadság történetét nem közvetlenül kell végrehajtania. A minoritás óriási előnyt is jelent: közelebb hozza az egyházat az elnyomott és eddig észre sem vett kisebbségekhez, megszabadíthatja „államszerű” struktúráitól, hozzásegítheti, hogy ismét hitelesen képviselje Jézus szabadságát, amelynek veszedelmes emlékezetét nem nélkülözheti a szabadság jövője.

A. Vergote louvaini szociológus arra kereste a választ, hogy miként igazolhatja a hitet az egyház a jövő társadalmában. Igazoláson nem elvont, intellektuális „bizonyítást” ért, hanem kulturális hatékonyságot. A kereszténység akkor hiteles, ha képes alakítani a kultúra világát, ha nyújt valamit, ami eredeti és egyben összhangban van az emberi kívánságokkal. Az egyház jelenléte a jövő társadalmában attól függ, hogy a profán kultúrához és a saját üzenetéhez viszonyítva igazolja-e a hitet. Ehhez mélyreható változások kellene, mert az egyház még nem ismerte föl, hogy mennyire megváltozott az ember önértelmezése: olyan emberekhez beszél, akik már nincsenek. A mai kultúra tervként értelmezi az embert, amelyet

maga tűzött saját maga elé. A mai ember úgy véli, hogy neki magának kell fel-találnia az embert, s ki kell próbálnia az egyház és a társadalom igazságait. A múltban úgy humanizálta magát az ember, hogy belépett az áthagyományozott kul-túra szimbolikus rendjébe. A múlt képviselte a „mást”, ami nélkül ember nem térhet magához. A mai ember maga akarja megkeresni és kipróbálni léte értelmét.

E szemléleti változás következtében az egyház a társadalom szélére került: a szociológiai kritériumok szerint „marginális” lett. Vergote meggyőződése, hogy a szociológiai látszat nem fedi a teljes valóságot. Az egyház nem elhaló kulturális képződmény; most is „kis nyáj”, rendelkezik a társadalmi jelenléthez szükséges dinamikával. A mai kultúrában is igazolhatja hitét, mert képes hozzájárulni az ember humanizálásához. Köznapi értelemben azonban a társadalom szélére került. Nem vett részt a modern kultúra megalkotásában, elzárkózott a tudomány, filozó-fia, politika elől. Ez az elszigetelődés azonban csak néhány kritériumra szorít-kozik. Az egyháznak most felül kell vizsgálnia hibás kritériumait, s be kell látnia, hogy ha így folytatja, akkor nemcsak látszatra, hanem valóban a társadalom pe-remére szorul. Vitathatatlan, hogy az egyház kívül áll a politikai és társadalmi életen, sőt kirekesztette magát az igazság és az etikai értékek kereséséből is. A mai erkölcs legfőbb irányvonala: szabadság és igazságosság az egyenlőségben. Sza-badságon az alkotás és kifejezés szabadságát, igazságosságon a feudális maradvá-nyok teljes felszámolását értik. A legjobb etikai energiákat mozgósító tervezet azonos élethelethez akar biztosítani az egyéneknek és a népeknek. Az a kérdés, hogy az evangéliumi indítás a jövőben is hozzájárul-e az egyenlő szabadságért és igazságért folytatott küzdelmekhez? Az evangélium humanizmusa ma már az egy-háztól független közkinccs, ebben az értelemben tehát az etika területén is margi-nális az egyház. Az egyház társadalmi, tudományos és etikai margi-nalizmusát nyugodtan vehetjük normális jelenségnek. „A társadalmi és a politikai kereszténység halála szabadította föl az embert és a világot”. Sokan arra követke-ztetnek ebből, hogy az egyház társadalmilag nem hatékony, s abba a kísértésbe es-nek, hogy a magánélet bensőségességét tekintsék az egyház területének. Ebben csak annyi igaz, hogy az egyház nem közvetlenül funkcionális a társadalomban. A társadalmi hatékonyság azonban nem azonos a közvetlen hatékonysággal. Az egy-ház jövője attól függ, hogy sikerül-e belátnia, belátatnia és begyakorolnia e köz-vetett társadalmi hatékonyságot.

Vergote előadásának harmadik részében a mai világban élő hívők helyzetét elemezte. A valódi — a világban jelenlévő — egyházat a kultúrájukba beillesz-kező keresztény közösségek alkotják. Az egyház hatékony jelenlétét azok a ke-resztény csoportok biztosítják, amelyek kezdeményezően veszik ki részüket a világ humanizálásából. A „kereszténység halála” a keresztények alkotókészségét szüli. Találékony hitük egyesíti őket nem hivatalos, nem intézményesített, de mégis nyil-vánosan hatékony csoportokká. Nem az a fontos, hogy civilizációnk külsejében egyházas, hanem hogy erkölcsösebb legyen. Az elkötelezett közösségek a leghatéko-nyabbak, bár nem mindig köztudomású egyháziasságuk. Az egyház szegénységét szo-ciológiai is vállalnunk kell. A papi élet mai válsága a keresztény hatékonyságról alkotott helytelen felfogásból fakad. A kulturális kívülállásból nem kell esélytelen-ségnek következnie. A keresztény közösségek: munkások, művészek, technikusok csoportjainak aktív tagjaiként a papok is megtalálják hivatásukat a mai társada-lomban.

Az egyház hatékonyságát nem mérhetjük a társadalom „valláserkölcsi” életével. Bár a társadalom életében nem közvetlenül funkcionális a hit, mégis óriási sze-repe van a hívő csoportoknak az emberiség humanizálásában. Így vagyunk az etika területén is. Mivel a hívőnek sincsenek olyan etikai törvényei, amelyek csak az övéi lennének, azért a többiekkel együtt felelős a modern kultúrában érvényes helyes viselkedési módok kereséséért és realizálásáért. Bár nincsenek előre meg-fogalmazott törvényei, a hívő olyan világossággal, inspirációval, nagyvonalúsággal rendelkezhet, amely egyedül az ő sajátja, akkor is, ha etikájának tartalma azonos a humanizmus etikájával. A jövő feladata a keresztény etika sajátos helyzetének

felmérése; különben türelmetlen narcizmusunk kifejezéséeként „leereszkdünk” a világhoz, vagy állandó kétely és rossz lelkiismeret gyötri azokat, akik nem tudják hol a helyük.

Az egyház társadalmi jelenlétének feltétele a teremtés és a megváltás művének egységes szemlélete. Az egyháznak minden olyan törekvéssel szolidaritást kell vállalnia, amely szociológiai vagy pszichológiai szolgasága alól akarja felszabadítani az embert. A megváltás és a teremtés egységesebb szemlélete felszabadít az erkölcsi kötelesség és az életöröm konfliktusa alól. Az élet igenlésével szembeállító „kötelesség-erkölcs” ellen lázad a mai társadalom, amelyet a diszkriminációkkal szembeni tiltakozás és az életörömhöz való jog követelése jellemez. Az egyház jövője nagymértékben függ attól, hogy miként tudja magába integrálni a mai társadalomnak a teremtés művéhez szorosan hozzátartozó két sajátos elemét.

Előadásának befejező részében Vergote a hitet saját területén, az egyházban vizsgálta. A kultúra átalakulása megkívánja, hogy a hit és a lelkipásztorkodás területén is fejlődjenek gondolkodásunk. Az egyház tevékenységének helyes stratégiája a jövőben nem az lesz, hogy hirdesse az istenhitet a hamis idolumokkal szemben, hanem hogy Isten szavának jele legyen a társadalomban. Isten mindig olyan vallási jelekben és szavakban közelítette meg az embert, amelyek aktualizálták az ember vallási képességeit. Régebben a kultúra is megalapozta és segítette ezeket a jeleket és szavakat, ezután szekularizált társadalomban, vallási szempontból közömbös kultúrában kell tanúsítania az egyháznak Isten jelenlétét.

E feladat teljesítése megköveteli, hogy az egyház figyelembe vegye a hit egyéni történetét. Még azoknak is hosszú időre van szükségük, hogy egészen elfogadják a keresztény hitet, akik keresztény nevelésben részesültek. Nekik sem könnyű realizálni az Isten üdvözítő tetteit hirdető szavakat. Fontos, hogy az egyház türelmesen kísérje az embereket lelki fejlődésük útján, hogy hasznosítsa az emberek maguk szerzete tudományos és művészi tapasztalását, hogy ne zárkózzék el az etika és a szeretet területén szerzett tapasztalatok elől sem. Nem utasíthatja el magától az egyház a „Krédo határán” állókat sem. Nem színelhetünk hamis biztonsgot; a katekézis és az intézményes egyház vétkeinek hánytorgatása helyett azokat a lehetőségeket kell keresnünk, amelyek a modern kultúra nyújt hitünk elmélyítésére. A jövőben sem nélkülözhetjük hitünk szavait, de tisztában kell lennünk e szavak szociológiai és pszichológiai jelentéseivel is. A teológia legfontosabb eszköze a hermeneutika: a mai gondolkodási formák, értékelések és elvárások feltárása.

Hasonló történeti megfontolás érvényes az egyházi rítusok gyakorlására is. A keresztiségnek, bérnálásnak, papszentelésnek személyesen vállalt elkötelezettséget kell kifejeznie és megvalósítania. A papok gyakran olyan korán kötelezik el magukat a végleges egyházi szolgálatra, amikor még nem rendelkeznek az ilyen természetű döntéshez szükséges szabadsággal. Hasonló megfontolások érvényesek a kötelező misehallgatásra is. A szentségek akkor nyírnak vissza az őket megillető helyüket az egyház és a társadalom életében, ha alakításukban figyelembe vesszük az összes emberi tapasztalatot.

A jövőben a teljes önzetlenség jegyében kell tanúsítanunk Isten titkait a világban. A hit akkor valódi, ha társadalmilag is hatékony. A hit társadalmi hatékonyságát azonban nem állíthatjuk be úgy, mintha nélküle nem működhetne a társadalom. A mai ember nem azt várja a hittől, hogy megolajozza a világ gépezetének kerekeit. Olyan hitre kíváncsi, amely valóban természetfölötti értelmet és örömet ad az emberi életnek.

A keresztény erkölcs területén is tiszteletben kell tartanunk az emberek gondolkodását. A mai ember számára nem hiteles a keresztény erkölcs, ha kész rendszerként akarjuk nyújtani neki. Személyesen akarják kipróbálni azokat az erkölcsi követelményeket, amelyek emberi és keresztény értelmet adnak életüknek. Jobban kellene bízunk az útját kereső emberiségben, a jó hatalmában, amely alakítja és hajtja előre az embereket. Az egyháznak az eddiginél nagyobb megértéssel és

tisztelettel kell néznie és segítenie a szexualitás humanizálására törekvő különböző emberi igyekezeteket,

Egy mondatban összefoglalva: az egyháznak a jövőben figyelembe kell vennie az emberi egzisztencia valós lehetőségeit, és féltékenyen kell őrködni azon, hogy a hit mindig az emberi igazságnak megfelelően valósuljon meg, teret engedve az emberi kutatás és keresés szabadságának is.

G. Baum torontói professzor szerint felül kell vizsgálnunk az egyház intézményes és misszionárius jelenlétét a társadalomban.

Elsőként a kultúra és a társadalom új értékeléséről beszélt. A világ — amelyben az egyház él és működik — nem tekinthető a kárhozat helyének. A megváltás hatékony mindenütt, ahol emberek élnek. A Szentlélek közössége nem ér véget a látható egyház határainál, magába zárja azokat a vallásos és nem vallásos embereket is, akik — ugyanennek a Léleknek az indítására — a jóra és az igazra törekednek és a kegyelemből élnek. A II. vatikáni zsinat ősrégi teológiai hagyományt elevenített föl: egyetlen testvéri közösség az egész emberi család, az egész emberiségre kiterjed Isten gondviselése, Isten minden embernek felajánlja kegyelmi adományait. Az egész emberi nemzetségben hatékony isteni megváltás látható jele az egyház. Következésképpen az egyházat környező kultúrát és társadalmat nem illethetjük a szentírási „evilág” szóval. E megváltatlan „világ”, egzisztenciánk egyik dimenziójaként, nemcsak a világ, hanem az egyház életében is megtalálható. A kultúra és a társadalom többértékű valóság: az emberi bűnnek és egyben Isten megváltó jelenlétének színtere. A démoni vonásokon kívül a Szentlélek csodálatos műveit is fel kell fedeznünk benne. Krisztus „emlékezete” — a szentírásban, a liturgiában, a tanítóhivatalban, az intézményekben — olyan „érzéssel” (*sensus fidei*) ajándékozza meg az egyházat, amellyel képes felfogni és megkülönböztetni Isten szavát a történelemben. Az Isten szavához való hűség megköveteli, hogy mostani tapasztalására is hallgasson az egyház: a régi formulák ismételtetése nem őrzi meg hitét. A múltban elhangzott és kiváltságos isteni szó a jelenben nem érthető meg a mai kultúrával folytatott párbeszéd nélkül. A mai keresztények a világban sajátították el azokat az eszményeket (személyes szabadságjogok, törvény előtti egyenlőség, aktív részvétel, önmagukat visszacsatolással korrigáló folyamatok stb.), amelyeket az egyházi intézményekben is szeretnének megvalósítani. Ezért lenne fontos kortársaink emberi tapasztalatainak teológiai elemzése.

Az egyház sem nélkülözheti az állandó önkritikát. Hisszük, hogy a Szentlélek vezet az evangéliumot hirdető és ünneplő egyházi közösségünket, tudjuk azonban azt is, hogy gyakran félrevezeti a véges dolgok abszolutizálásának és az intézmények istenítésének bűnös hajlama. Elméletben elfogadjuk, hogy az emberi élet minden területe alá van vetve az evangélium bírálatainak, a gyakorlatban azonban úgy éreztük, hogy Krisztus ígéretei miatt kivételt tehetünk a hierarchikus berendezkedéssel (*establishment*), főként a pápával és a pápai udvarral. A szakrális hivatalok olyan szigetté lettek a világban, amelyek nem szorulnak rá a megváltásra. Az egyháznak szüksége van Isten szavára ahhoz, hogy megmaradjon egyháznak. Hol található Istennek az egyházhoz intézett szava? Míg a múlt kiváltságos tanúsága, Krisztus emlékezete mindig rendelkezésére áll az egyháznak, az evangélium konkrét tartalma az egyház történelmi tapasztalásában, a világgal folytatott párbeszédben realizálódik. Az egyháznak szüksége van a világra: együttműködésre, párbeszédre, esetleg konfliktusokra is, saját azonossága érdekében. Az áteredő bűn következtében minden társadalom úgy fogalmazza meg belátásait, hogy azok védelmezzék vélt felsőbbrendűségét, igazolják fennálló rendszerét, erkölcsi támogatást nyújtsanak uralmi rendszerének. Az ideológiai hajlam jobbára nem tudatos folyamatok következménye. A párbeszéd — esetleg konfliktus — teszi csak képessé a közösséget ideologizált tudatformáinak és kifejezőmódjainak felülvizsgálására. A katolikus hit (*fides catholica*) nem azonos a katolikus ideológiával. Az evangélium konkrét bemutatása azonban gyakran az egyházi rendszer, a személyes hatalom, a kiváltságos kis csoportok rendkívül finom érdekvédelmét szolgálta. A világgal folytatott párbeszéd nélkül nem jut el helyes önismerethez az

egyház, s képtelen hitelesen tanúsítani az evangélium erejét. Mivel semmiféle társadalom — az egyházi sem — képes tökéletesen megszabadulni ideológiai hajlamától, ezért állandóan rászorul a megtérés lehetőségeként folytatott szüntelen párbeszédre. Az egyház még akkor sem semleges az aktuális politikai, intellektuális és szociális kérdésekben, ha ezt a látszatot igyekszik is kelteni a tanítóhivatal. Az egyház óhatatlanul összefonódik a társadalmi, gazdasági és politikai élettel. Az ellenkező látszat keltésére irányuló kísérletek csak elködösítik az egyházi tanítás megfogalmazásának feltételeit és elkerülhetetlenül politikai ideológiához vezetnek. Kétségbevonhatatlan az egyház intézményeinek és erkölcsének hatása a társadalomra. Mindaddig azonban, amíg nincs tudatában ennek, ellenőrizhetetlen az egyház politikai befolyása. Ha az egyház meg akar felelni a kor követelményeinek, akkor a lehető legnagyobb mértékben tudatosítania kell az aktuális élethez és a társadalomhoz fűződő kapcsolatait, s legjobb belátása szerint kell alakítania őket. A jelen helyzetben — amikor egyre többen kérdik, hogy az egyház tanítása nem a régi világgal való tudatos, vagy inkább nem tudatos azonosulás-e — a cselekvés a tanítás egyetlen hatékony módja.

Az egyház a tagadhatatlan különbség ellenére sem választható el teljesen a társadalomtól, sőt nem is határozható meg nélküle. Nem határozható meg előbb az egyház, aztán a világ mint az egyház tevékenységének a területe. Előbb kell reflektálnunk az emberiségre s csak azután az egyházra, mint olyan emberi csoportra, amelynek külön küldetése van az egész emberiségen belül. Az egyház nyitott közösség. Bár a teológusok még vonakodnak elfogadni, az egyház tényleges életében azonban egyre nagyobb szerepet játszik új önértelmezése. Ez fejeződik ki a hívők szolidaritásában a világi közösségekkel, különösen a megbékélésért és kiengesztelődésért küzdő csoportokkal. Míg régebben nehezükre esett a katolikusoknak, ma már sokféle természetes — esetleg csak részben — a közös célért végzett együttműködés, sőt barátság még a tanbeli különbségeket vallókkal is. A szolidaritás új érzése túlnőtt az ökumenikus mozgalom keretein, a keresztyéneket elválasztó határok már nem esnek egybe a felekezeti határokkal. Előfordul, hogy a katolikusok — fontos kérdésekben — teljesen egyetértenek protestáns barátaikkal és a világi csoportokkal, míg saját egyházuk más, talán vezető tagjaival feszültségben élnek. Elkötelezik magukat megváltásunknak az egyházban hirdetett és ünnepektől misztériuma mellett, az egyházi rendszert azonban nem fogadják el feltétlenül. A törvények és struktúrák megváltoztatását, a dogmák további fejlődését, újraértelmezését várják; s amíg ez megtörténik egyéni felelősségük szerint vesznek részt az egyház életében. Ezek a katolikusok egyre inkább mozgalomnak s nem egyesületnek tekintik az egyházat. Félreteszik az evangéliummal — szerintük — összeférhetetlen elemeket és saját felelősségükre oldják meg az egyházjogi problémákat. Kikapcsolják az egyházi joghatóságot, s *Baum* úgy véli, hogy az egyház oldó és kötő hatalma másként is megvalósítható, nemcsak „joghatóság” útján.

Az egyház küldetésének gyakorlata nagy mértékben függ attól, hogy milyen kultúrában valósul meg. Az egyház küldetése, hogy az ember isteni humanizálását szolgálja, a sötétség mindig fenyegető erejével szemben. A romboló erőktől meg kell tudnia különböztetni és fel kell fedeznie a társadalmat megújító és építő erőket. Sem a bűn, sem az erkölcsi érték nem határozható meg elvontan. A társadalomkritika száz év óta figyelmeztet a technokráciába beépült emberellenes erőkre és irányzatokra. Ezt a bírálatot radikalizálják korunk legmélyebb gondolkodói és kontestáló fiataljai. A technokrácia vasketrecet csinál a társadalomból, az emberből lélektelen gépet, aki kénytelen lemondani az örömről, a fantáziáról, a vallásról. Az egyháznak támogatnia kell minden olyan törekvést, amely a társadalom humanizálására irányul. Fontosak a kis közösségek. A nagyvárosi ember magánya, elszigetelődése, a városi élet konformitása elapasztja az emberben a teremtő erőket; értelmi rettegést kelt és elfojtja a fantáziát. A fiatalság a kis közösségeket tekinti az emberi élet táptalajának. A vallási élet megújításának valódi közösségi modell szerint kell történnie. A megváltás közösségi jellegénél fogva az egyház különleges feladata, hogy beavassa hívőit a barátság megváltó erejébe, hogy támogassa azo-

kat a közösségeket, amelyekben megvalósítható az igazi emberi élet. Kik alkotnak közösséget? Az egymásban bízó és egymást ismerő, közös értékekben osztozó, a megpróbáltatásokat közösen viselő, s egymás eredetiségét kölcsönösen előmozdító emberek. Mivel a városi plébániák sohasem alkottak közösséget, sokan a plébániák megszüntetését javasolják. Ennél azonban fontosabb olyan közösségek kialakítása, amelyekben testvérként találkozhatnak hívők és nem-hívők. A barátság misztériumába beavatott keresztények egyik legfontosabb feladata ilyen közösségek kialakítása, a barátság, a bizalom, a hűség felkeltése. Isten megváltó ereje — öröme, vigasztalása, békessége — ott érvényesül, ahol az emberek egymás barátai. Végül pedig — mondta Baum — újra át kell gondolnunk a szexualitásról vallott nézeteinket. A szexualitás nemcsak biológiai funkció, hanem valódi személyi érték. Az embernek saját szexualitásához való viszonya jellemzi társadalmi viselkedését, szellemi tevékenységét. Az értelem egyoldalú uralma az érzelem fölött — a mai nyugati világra jellemző — tudathasadáshoz vezetett. A szörnyű háborúkban, irracionális pusztításokban, kegyetlenkedésekben ez robbant ki. A fiatalság tiltakozása nem mindig hozza létre az óhajtott barátságot, eredetiséget és alkotókészséget, jelzi azonban, hogy a nyugati társadalom új tudatforma küszöbén áll: az érzelmek felszabadításáért folyik a küzdelem. Az egyháznak meg kellene vizsgálnia, hogy a szexualitásról vallott nézetei mennyiben gyökereznek elmúlt korok kultúrájában. A szexuális élet új normája az evangélium lehetne, amely a valódi érlelő szabadságot megkülönbözteti a romboló álszabadságtól. *Teilhard de Chardin* már 1934-ben kifejtette, hogy a szexualitás pótolhatatlan szerepet tölt be az ember humanizálásában.

Összefoglalva: az egyház dialektikus jelenléte a társadalomban egyrészt azt jelenti, hogy az egyház meghallgatja Isten szavát a történelemben, másrészt minden erejével elősegíti a társadalom istenemeri humanizálását.

(Folytatjuk)

WEÖRES SÁNDOR VERSE

BODROG MIKLÓS ZSOLTÁR-FORDÍTÁSAIRA

*Imhol az őskor fénye a zsoltár-könyvön elárad,
Több-ezer esztendőn átsuhanó sugarak,
Mind arany és csillag, még szeplőtlen ragyogással,
Hályogos ódon kincs, mit soka rozsdá nem ér.
Hány kétsége az üzött nyugtalan emberi lénynek,
Mennyi könyörgő hang, áldozat és bizalom,
Féltett messzi reménység, mely folyton közelebb száll,
Végül harsonaszó, boldog örök diadal.
Tűz, mit az óvó pernye borít, s minden hamun átsüt,
Láng, a szavak racsán át a szívekbe merül.*

BENEY ZSUZSA VERSEI

BÚCSÚ

A tőled elválasztó könnyű fátylon
még átnyúlik kezed vagy homlokod
mosolyod még megcsillan más szemekben
törött cseréptükrök mélyén ragyog.

Hamvába fulladt teremtő szerelmem
és vele pergett porló életem
kő, gerenda közt korhadó koporsó
anya voltam. Nem vagyok semmi sem.

Ürességemben libegő lidérccláng
koponyámban nyújtózó félhalott.
Te, ki csaláningem megszöttek, összevarrtad
nem találtál, csikorgó porba dobtad
pedig már nem por: hullt eső vagyok.

Mire arcod hulló esőbe tárod
már könnyű hó vagyok.

ISTEN

Arnyékkoddal elalszom.

és újra csillagos esték
holdfényes, visszavú éjek.

Aztán a nap ragyogása
aztán a magány felhői

Arnyékkodban elalszom.

ŐSZ

Újra a tél sötétkéek üstjei
forralják véres, vadszagú halálom
a kocsonyás tél felhői alatt
megdermedő halálom

Újra november füstje fojtogat
sárga lámpafény csurog a szemembe
a búcsúzás még meleg könnyei
avarszagú szívembe

Újra a hó ropog a sírokon
csillagok hullanak az üres éjbe
orsókon pörgetik fém-sorsomat
göröngy-fekete éjbe

IMÁDSÁG

Ahogy egykor
tíz ujjad, ágacskaid, életet
kötöttek ég és föld között, körém —
úgy nyújtsd nekem most
már por, már homok, már semmi kezeddél
halálodat, haláloamat. Örökre
élek, meghalok, halni nem tudok
Tenélküled.

Ahogy
Te talán nem vagy, ahogy Te talán vagy
úgy várjon majd engem is a koporsó.
Ahogy szerettedél
ahogy szerettedél, úgy oldja, úgy fogadja
szívem a föld, és lelkemet az Isten.

AZ „ISTEN FELÉ” KÖLTŐJE

Endrődi Sándor, a századforduló ünnepezt költője, százhusz éve született — 1850-ben, és ötven éve halt meg, 1920. november 7-én. És nemsokára 70-ik évfordulója lesz annak, hogy — 1901-ben — megjelent a mi szempontunkból legjelentősebb verseskötete: az Isten felé. S valamennyi kerek számú évforduló közül talán ez utóbbi a legfontosabb. Hiszen egy költő nemegyszer éppen akkor ér el költészete csúcspontjára, akkor alkot igazán maradandót és el-nem-múlót, mikor kitárul a lelke „Isten felé”... Endrődi Sándor költészete és verseinek irodalomtörténeti sorsa szépen példázza ezt a tételt. Forró szerelmi dalai már régen kihültek, a maga korában nagyon is népszerű kuruc-dalainak varázsa a politikai-történelmi változások során elyengült, elhalványult, de vallásos versei — ha időközben meg is feledkeztünk róluk — felidézve a feledés homályából, ma is egészen közvetlenül, bensőségesen hatnak, és tiszta ragyogásukat legfeljebb a kissé avultas forma patinája tompítja. Nem *A czelli búcsú*-szerű műlegendák érzelgős, divatjamúlt romantikájára gondolunk, nem is az úgynevezett „bölcselemi ódák” kissé már kopott pátoszára, hanem azokra a kisebb dalszerű versekre, amelyekben az egyéni vallásos érzés egyszerű közvetlenséggel, megkapó és máig is ható bensőséggel nyilatkozik meg.

Endrődi Sándor katolikus volt, szerzetesi iskolák nevelték, vallásos költészetének még sincs hangsúlyozottan katolikus jellege. De ez korántsem a katolikum hiánya. A költő — korát megelőzve — szándékosan kerülte a felekezeti színezetet, mégpedig jó szándékú, nemes indokból. Erre utal könyvének bevezetésében: „Nem szolgáltam felekezeti célokat, csak az örök emberi érzés lebegett előttem, mely inkább keresi az igazságot az egymás-szeretés nemes gondolatában, mint a romboló, sötét gyűlölködésben...” Viszont az „örök emberi érzés” semmiképp sem idegen a katolikumtól.

„Örök emberi”, hogy az élet szenvedései, megpróbáltatásai, keservei fordítják vissza a lelket az Isten felé (*A mélységből*):

*Nincs hova fordulnom,
Hova nézнем innen,
Csak egyedül Hozzád,
Csak egyedül Feléd,
Te hatalmas Isten!*

*Te látod nyomorom,
Te hallod sírásom,
Tanúja vagy, mikor
Könnybe borult arcom
A porba leásom...*

Ugyanez az érzés más változatban (*Rorate Coeli*):

*Nyomorom csak hordozom
Roskadozó hittel,
Sebemet csak öntözöm
Sűrű könnyeimmel.*

*Földi harmat mit sem ér,
Lágyabb hulljon erre:
Harmatozzatok, egek,
Balzsamot sebémetre!*

Igen, a *Szomorú napokban* Istenhez fordul a költő szíve:

*Oh Istenem, én Istenem,
E bús napokban légy velem,*

*Vergődöm, égek, szenvedek,
Ne hagyj el engemet!*

Családi boldogságának elmúlása, két gyermekének, majd feleségének korai elhunytá jelentették számára a „szomorú napokat”. De ezek elmúltával is, amikor a veszteség okozta fájdalom sebei már behegedtek, fakadnak még szívében hangok az istenség felé: családja töredékét, életben maradt két gyermekét ajánlja a Gondviselés kegyébe:

*Nagy Isten, minden jónak alkotója,
Örök világosság és szeretet!
Oh, ne fordítsd el tőlünk fényes arcod,
Orkődj hű szemmel életünk felett.*

*Gondot viselsz az erdők madarára,
Vigasztalod, ki bús, véded, ki árva,
Ragyogjon ránk is áldott jó szíved:
Esengek, óvd meg az enyéimet.*

Ha „örök emberinek” neveztük az élet fájdalmaitól meggyötört lélek Istenhez fordulását, akkor „örök magyar”-nak nevezhetjük a nemzetéért aggódó hazafi magyarság-szeretetének sajátos összeolvadását a vallásos érzéssel. Ez az összetett érzés a *Dicsértessék az Úr Jézus!* című költeményében még csak halványan és közvetve jelentkezik:

<i>A főváros vad zajából Csöndes falucskába jöttem. Erős, szálas, napbarnított Munkásnép sűrög köröttem. „Dicsértessék az Úr Jézus” — Hangzik, mintha egy szív zöngné. Szívem reszket s visszazengi: Mindörökké! Mindörökké!...</i>	<i>Hallom itt is, hallom ott is, Egy órában szinte százszor. Így köszönt a módos gazda, Kapás ember, libapásztor. A sok hazug „Van szerencsém!” Nem öli a lelkem többé, Dicsértessék az Úr Jézus! Mindörökké! Mindörökké!</i>
---	---

Határozottabb formát ölt a vallásosság és hazafiság összeolvadása a Kuruc nótákból átvett *Stella Maris*ban:

<i>Viharon, véssen át Ime, fölzúg hozzád Nyomorunk jajszava:</i>	<i>Segítsd meg nemzeted, Háborgó tengerek Csillaga, Mária!</i>
--	--

De a legszebbek és a legmaradandóbbak azok a vallásos versei, amelyekben az egyéni sorscsapásokon felülemelkedve, a nemzeti-politikai vonatkozásokból kibontakozva a legmagasztosabb értelemben vett „örök emberi” ölelkezik az „örök istenivel.” Egy-két idézet — minden magyarázat helyett — önmagáért beszél. A *Féltétek az Istent!* című verse így kezdődik:

<i>Halandó emberek, féltétek Istent! S tegyétek, amit szent törvénye mond. Szeressétek, mint jó testvérek egymást S ne legyen gondotok a földi gond.</i>	<i>Pusztuljon szívetekből a gyűlölség, A mások rontásán dúló harag. Akik a szeretetet meggyilkolják, Méltók reá, hogy elkárhozzanak.</i>
--	--

Érdemes idéznünk az *Excelsior* egy-két strófáját is:

<i>Hitetlen, gonosz a világ? Te nézd az égi Jót magát, Bizzál meg Istenben híven, Es higyj szívem!...</i>	<i>Amerre jársz: rom, rom felett? Temérdek gazság, gyűlölet? Szívem, kétségbe mégse ess': Te csak szeress!</i>
---	--

S azt is megmondja, hogy mindebben kinek a példáját követi:

<i>Nehéz útjának tövis a virága, De példájánál nincs nagyobb, dicsőbb.</i>	<i>Amerre jár, akár a Golgothára, Kövessük Őt!</i>
--	--

Es félévszázad távlatából is az időszerűség közvetlenül ható erejével idézhetjük az *Ima* magasan szárnyaló befejező sorait:

<i>Engedd, hogy véssen, viharokon át, Edző s tisztító harcok után, Győzzön ügyünk: a megváltó szeretet, Diadalmaskodjék ügyed: Az isteni béke, S új, nemesebb lét lakomáján,</i>	<i>Unnepet ülhessen végre Az évezredek óta Egymás rontására törő, Kifáradt emberiség, Oh, engedd, Uram, hogy egykor így legyen. Amen.</i>
--	---

Hadd fejezzük be rövid megemlékezésünket ugyanazzal az akkorddal, amellyel a költő berekesztette ezt a legjelentősebb kőtetét:

<i>Szememben a hála Szent könnyei égnék,</i>	<i>Hogy nem töredék már: Egész ez az ének...</i>
--	--

Valóban, mi is úgy érezzük: Endrődi Sándor költészete azáltal vált egésszé, teljessé, hogy betetőzte a vallásos líra timpanonjával.

A GALILEAI ASSZONY

Írta SÍK SÁNDOR

Ráchel, a betlehemi Simon fazekas fiatal felesége, ott ült a kis ház lapos tetején, a szövőszék előtt és csendesen dolgozott. Alkonyodott. A háztetőn kellemes szellő fújdogált. A fazekas egy csomó edényt szállított el a megrendelőnek és még nem érkezett haza.

Ráchel szorgalmasan dolgozott. Néha egy-egy percre ölbeeresztette a kezét és a lábainál játszogató két kislíára nézett. A szeme ragyogott és fölvilant benne az anyai büszkeség. A két kicsi — az egyik egyéves lehetett, a másik kettő — valóban méltó is volt a büszkeségre. Gyönyörű gyermekek voltak; mindenki rajtuk felejtette a szemét, aki elment a ház előtt. Ráchel mosolygott ilyenkor és látszott rajta, hogy természetesnek találja az emberek bámulatát.

— Mariamne, a Heródes felesége is büszke lehetne, ha ilyen két szép gyermeke volna! — gondolta és újra munkájához fogott.

— Jó estét, Ráchel! — szólította meg a szomszéd ház tetejéről Szalóme, a szomszéd takács felesége. — Kedves hírt hozok, örülni fogsz, ha elmondom.

Ráchel csak úgy félvállról viszonzta a köszönést. Lenézte a szomszéd-asszonyt nemcsak azért, mert az ura a megvetett takács-mesterséget folytatta, hanem főleg azért, mert nem volt gyermeke. De Szalóme vagy nem vette észre a lenézést, vagy nagyon hozzá lehetett már szokva. Fürgén átlépett a két teraszt elválasztó alacsony korláton és odaült Ráchel mellé. Egy pillantást vetett a kicsinyekre, és ebből a pillantásból leplezetlen irigység csapott ki, aztán az asszonyhoz fordult.

— Tudod-e, mi újság? A galileai asszony elmegy a városból.

Ráchel szeme fölcsillant.

— Az ács felesége? — kérdezte.

— Az. Most beszéltem velük, hogy vízért voltam. Készülődnek. Az ács megvette az öreg Áron szamarát.

— Hová mennek? Végképpen elhagyják Betlehemet? — kérdezte a fazekas felesége.

— Kérdeztem, hogy hova mennek, de az ács csak annyit mondott, hogy nagyon messzire mennek. El kell menniök, azt mondja. Nem tudja, hogy visszajönnék-e valaha.

Ráchel elgondolkozott.

— Talán visszamennek Galileába. Názáretbe valók, vagy hova — mondta.

— Hát most már megszabadulsz attól az asszonytól — tette hozzá a takácsné.

Ráchel maga elé nézett.

— Nem haragudtam rá — mondta csendesen. — Nem volt rá okom. Sohasem bántott. Kedves, jó asszony volt. Csak bosszantott, hogy mindenki azt a fiút dicsérte. Mintha minden ember engem akart volna bosszantani. Hogy az ács fia ilyen szép, meg olyan szép. No bizony, egy galileainak a gyereke! Az én kicsikém mellett!

— Hát most már megint nem lesz párja a fiaidnak a városban — mondta a takácsné sóhajtván. Bánat és némi irigység rezgett a hangjában.

Ráchel lehajolt, az ölébe vette a kicsikéket és hevesen magához szorította őket.

— Nem tudom, hol késik az uram ennyi ideig. Már itt kellene lennie. Nem tudom, mi van vele, de valami nyugtalanság bánt egész nap. Mondtam az uramnak is, kértem, ne menjen el ma, de kinevetett. Azt mondta, okvetlenül el kell vinnie az edényeket a farizeus Józsefnek. Nagyon szigorú ember. És holnap szombat lesz.

Szalóme kihajolt a korláton és lenézett az utcára.

— Ott jönnek ni, éppen! A galileaiak!

Ráchel odanézett.

Ott ment az ács az utcán, csendesen, komoly lépéssel. Kis batyu volt a balkezeiben, a vállán fejsze és fűrész. Kötőféken vezette a szamarat. A szamáron ült az asszony. Olében tartotta a gyermeket. A feje a gyermek fölé hajlott. Látszott, hogy nem lát semmit maga körül, hogy nincs más gondolata, csak a gyermek.

Mikor a ház elé értek, a takácsné lekiáltott:

— Jó utat, galileai!

Az ács fölnézett és csöndesen mondta:

— Békesség nektek.

Ekkor megmozdult az asszony is. Fölnézett. Ráchel érezte, hogy a szemé őrá tapad. Különösen érezte magát. Valami megszegyenyülésféléét érzett.

— Isten veled, jó Ráchel! — mondta szelíden az ács felesége.

Ráchel felelni akart, de aztán maga sem tudta, hogyan történt, hirtelen elfogta valami makacs bosszúság. Elvörösödött és elfordította az arcát. Nem felelt.

A galileaiak csendesen mentek tovább.

A két asszony egy darabig hallgatott.

— Különös emberek ezek! — szólalt meg aztán a takácsné.

Ráchel hallgatott.

— Tavaly, amikor ideköltöztek, mindenféle különös dolgokat meséltek róluk. Az öreg Manassze, a pásztor, váltig azt hajtogatja, hogy ez a gyermek lesz a király, aki eljövendő.

Ráchel elgondolkozva nézett maga elé.

— A pásztorok mind azt mondják, de mindenki kineveti őket.

— De csodálatos, hogy mind ugyanazt mondják! Hogy angyalt láttak és imádták a gyermeket a barlangban. Mondják, hogy az a három különös idegen nagyúr is hozzájuk ment a pásztorok barlangjába. De mióta idebent laknak a városban, nem történt velük semmi rendkívüli.

Egy kissé hallgattak.

— Ha király volna — mondta végül Ráchel — nem lakna Betlehemben, hanem Jeruzsálemben. Mindenki ismeri őket; ez a József egy ágrólszakadt ács és méghozzá galileai. Képtelenség, amit azok az emberek fecsegnek. Mit lehetne egy ilyen szegény kisgyerek a rómaiak ellen és Heródes ellen?

— Ha nem volna az egész ilyen képtelenség, Heródes már rég eltette volna láb alól — tette hozzá Szalóme. Akí már annyit meggyilkolt, mit tördne egy szegény ács-gyerek vérével?

Lassan esteledni kezdett.

Simon fazekas fáradtan és éhesen érkezett haza.

Rögtön vacsorához ültek. A gyermekek már aludtak. A fazekas keserűen panaszkodott a farizeusra, akinek nem lehet kedvére tenni.

— Nem jó világ jár mostanában a szegény emberre! — hajtogatta! — A munkát nem fizetik. Az adót meg behajtják keményen. Már megint készül valami. Az egész város tele van katonával. Úgy hemzseg itt a sok római, mintha nem is Izraelben volnánk, hanem valami pogány országban. Sohase volt itt ennyi. Jeruzsálemből jöttek. A századosuk a város véneivel alkudozik. Jó nem lesz belőle, annyi bizonyos.

— Talán valami gonosztevőt keresnek — vélte Ráchel.

— Nem lehet tudni. De ha azt keresnek, tudnám én, hol kell kereskedniök. Azért nem kellett volna idejönniök Jeruzsálemből. Azt közelebb is találhatnának, mint Betlehemben.

Az asszony éppen csitítani akarta az urát, mikor zörgettek az ajtón.

Ráchel felsikoltott.

Egy római katona lépett a szobába.

— Te vagy-e Simon, a fazekas? — kérdezte az embertől.

— Én vagyok, uram — felelte Simon.

A katona megparancsolta, hogy kövesse a város véneihez. Oda hivatalos ma minden betlehem-i családapája.

— Az asszony itt marad! — tette hozzá.

— Követlek, uram! — mondta a fazekas, de az ajkai remegtek. Ráchel reszketve borult a nyakába.

— Simon, Simon, jöjj haza hamar! Félek! — súgta a fülébe elhaló hangon.

A fazekas elment a katonával. Ráchel utánament az ajtóig és kinézett az utcára.

Az utca tele volt katonával. Itt is, ott is férfiakat kísérték a vének háza felé. Csupa aggodalmas arcokat lehetett látni. Más katonák ide-oda jártak az utcán. Majdnem minden ház elé jutott egy-egy. Ráchel látta, hogy az ő házuk előtt is járkál egy, a takácsék előtt nem. Megvárta, míg a katona járkáltában odaért az ajtó elé és az arcába nézett. Összeborzadt. Vad, kegyetlen arc meredt rá, két gonosz szem fűródott a szemébe.

Reszketve futott be és sírva, kezeit tördelve járt föl és alá a szobában.

Megállt a kis ágy előtt.

A két kis gyermek ott aludt egymás mellett. Édesen mosolyogtak álmukban. Egy pillanatra megnyugvás szállt a szívébe, amint rájuk nézett. Akaratlanul is elmosolyodott.

Ebben a pillanatban egy éles kürtszó hasított végig az utcán. Nyomban utána sikoltás ütötte meg a fülét. Asszonyi hang volt. Aztán még egy és még egy. Ráchel rémülten ugrott fel az ágy mellől. A vér megdermedt a szívében. Borzasztó rettegés fogta el, aminőt még sohasem érzett.

Az ajtót hevesen felszakították és belépett az a rettentő katona, akit a ház előtt látott. A kezében meztelenül villogott a széles, rövid kard. Egy percig megállt, körülnézett, azután fölillant a szeme és egyenesen az ágy felé indult.

— Elő csak azokkal a király-porontyokkal! — dörmögte.

— Gyermekeim! — sikoltotta Ráchel félőrülten és kiterjesztett karokkal az ágyra vetette magát, testével takarva a kicsinyeket.

A két gyermek felébredt a zajra és ijedten sírdogálni kezdtek.

A katona az ágyhoz lépett és durván félrerántotta az anyát.

— Félre, asszony! — mormogta és a kicsik után nyúlt.

Ráchel örülten vetette rá magát a katonára.

— Ember! Ezek az én fiaim! Mit akarsz? Mit vétettek neked? Ártatlanok ezek. Könyörülj, uram, édes jó uram! Pénzt akarsz? Adok. Szegények vagyunk, de mindenünket neked adjuk! — kiáltotta magánkívül; nem is tudta, hogy mit mond. És közben tépte, rángatta, karmolta, ütötte a katonát. A római lerázta magáról és kirántotta az ágyból az egyik gyermeket.

A következő pillanatban egy ijedt kis sikítás hallatszott és a kisfiú vére a padlóra szökkent.

— Gyilkos! — rikoltotta az asszony és újra a katonára rohant. Most nem tudta olyan könnyen lerázni magáról. Az asszony a kétségbeesés erejével tépte, marcangolta a katona arcát, rácsimpaszkodott a testére, karjára. Sokáig tartott, míg a rómainak sikerült egy hatalmas lökéssel a falhoz taszítani az asszonyt. Ráchel eszméletlenül terült el a földön.

A dulakodás alatt az élő kisfiú tágranyitott, csodálkozó szemmel ült az ágyon és csendesen sírdogált.

Ráchel csakhamar magához tért. A feje sajgott, minden tagja fáj, keze, arca vérzett. Az első percekben nem emlékezett semmire és nem tudta, hol van. Mintegy félálomban nézte az asztalon lobogó mécesest és félálomban hallotta a nyitva maradt ajtón beszűrődő hangokat.

— Végeztél? — kérdezte egy türelmetlen hang.

— Elvégeztem. Itt a két holttest. Csúnya munka volt. Az a vadmacska alaposan összekarmolt. Hanem nem értem azt a tetrarchát! Furcsa egy nép-ség ez, hogy ilyen kalyibában nőnek a királyaik!

A hangok elhaltak, a beszélgetők eltávoztak.

Ráchel lassankint egészen magához tért. Visszaemlékezett a szörnyűsé-gekre, amik történtek.

A két kisfiú eltűnt. A földön hatalmas vértócsa mutatta, hogy mi történt az imént a szobában.

Ráchel kétségbeesve ugrott föl. Levetette magát a szétzilált, vérfoltos ágyra.

— Fiaim! Fiaim! Édes kis fiaim! — sikoltott és zokogott magánkívül so-káig. — Hát megöltek benneteket. Megöltek. El kellett vesznetek. De hát miért? Istenem! Miért? Mit vétettetek? Kinek vétettetek?

Egyszer csak átvillant lelkén egy gondolat. Mit mondott a katona a ki-rály-porontyokról? És mit beszélt az a két gyilkos odakint? Nem a zsidók királyát emlegették-e? Király...! És a galileai asszony elszökött a fiával! Azok megmenekültek! A zsidók királya! Hát az ő fiait azért ölette meg a zsarnok! Az ártatlanokat. És az ács felesége csakúgy csókolhatja a fiát ezután is, mint eddig!

Rettenetes harag vett erőt rajta. Úgy érezte, hogy meg tudná ölni a ga-ileai asszonyt és a fiát. Fölugrott. Egy pillanatig állt, eltorzult arccal, gyű-lölettől lobogó szemmel, összeszorult ököllel. Azután kirohant a házból.

Az utcán katonák jártak, véres alakok, vértől csöpögő kardokkal, gyer-mek-holttesteket cipeltek. Minden házból jajgatás, zokogás, átkozódás hallat-szott.

Ráchel megragadta az első katonát, akivel találkozott.

— Uram! Az ács! A galileai! Megszökött! Elmenekült — kiáltotta oda rekedten.

A római értelmetlenül nézett rá.

— Mit akarsz tőlem, asszony? Eredj az utadra és sirasd a fiadat.

— De uram! Az ács fia! Elszöktek, délután! A fia! Ő az, akit kerestek! Ő lesz a király! Mindenki tudja! A pásztorok mondják, akik az angyalt lát-ták... Őt kell megölnötök. Én nyomára vezetlek! A déli kapun mentek ki. Még utolérhettek! A tetrarcha megjutalmaz!

A római sehogy sem akarta megérteni, miről van szó. Végre annyit ki-vett a lázas, összefüggéstelen szavakból, hogy a gyermek megszökött. Néhány percig tanácstalanul állt. Erre nem szólt a parancsa. Kényelmetlen dolog neki-indulni az éjszakának. De aztán arra gondolt, hogy Heródes biztosan meg-jutalmazza, ha megkeríti az elszököttet.

Elindult az asszonnyal.

Végimentek a városon. Mindenütt ugyanaz a kép: véres marcona ka-tonák, átkozódó, jajgató asszonyok. Férfiak sehol. A római nem akart harcot: volt rá gondolja, hogy őrizet alá vegye őket.

Ráchel lázas gyorsasággal, szinte futva ment a római előtt.

Elértek a kapuhoz. A római őrség megállította őket és csak akkor enged-ték meg a kimenetelt, amikor a katona elmondta, hogy mi járatban vannak. Az örök biztosították őket, hogy két órával az öldöklés kezdete előtt foglalták el helyüket és azóta egy lélek sem hagyta el a várost.

A katona erre vissza akart fordulni, de Ráchel olyan heveséssel bizonyí-totta, hogy a galileaiak egy kevéssel az őrség kezdete előtt szöktek ki, hogy végre mégis elindult.

Szép, derült, csillagos éjszaka volt. A sziklás út fehéren csillogott előttük. Szótlanul haladtak egy jó óra hosszat.

Egyszer a római megállt. Arra gondolt, hogy a társai most, munka után, alighanem jóízű lakomára gyűlnek a városban. Talán jutalmakat is osztanak. És ő nincsen köztük. Itt jár a vak éjszakában egy zsidóasszony szavára.

— Te asszony! — mondta. — Te megcsalsz engem!

Ráchel ijedten tiltakozott, váltig erősítgette, hogy nyomon vannak.

A római a fejét csóválta.

Megint nekiindultak.

A tájék kissé vadabb, kövesebb lett. Ráchel sietett, szinte repült. A harag, a bosszúvágy égette, űzte.

A római egyre lassabban lépegetett.

Mikor már vagy két órája mentek, megállt a római: azok a zsidók, hadd fussanak. Arra nem szólt a parancs, hogy utánuk kell menni. Eb jár kint éjjel, ha nem muszáj.

Azzal megfordult és elindult visszafelé. Hiába rimázkodott az asszony, nem hallgatott rá.

Ráchel egyedül maradt a sziklás úton.

Mit tegyen? Visszaforduljon ő is? És futni engedje a galileai asszonyt! Kevélykedhessen a fiával? És az ő fiai meggyilkolva! Minden erén végiglobogott a nagy sötét harag.

Nem! Ha másképp nem lehet, visszahozza őket ő maga. Olyan iszonyú erőt érzett most magában, hogy egy percre se gondolt arra, hogy nem bír el az áccsal.

Visszahozza azt a gyermeket! Pusztuljon az is, ha az ő fiai elpusztultak. Ne legyen boldogabb az az asszony se, mint ő!

Futva indult előre. Egész lelkét, eltöltötte ez az egy gondolat: a bosszúállás.

Maga sem tudta, mennyi ideig ment így.

Egyszer aztán megpillantotta, amit keresett.

Két összehajló szikla közt, egy kis zugban, ott ültek a galileaiak. Az ács és a felesége ébren voltak. A gyermek anyja ölében aludt.

Ráchel szívén nagy, diadalmas ujjongás lobbant keresztül.

Most odarohan és kiragadja a gyermeket az asszony kezéből és fut vele vissza, a halálba!

És ekkor valami egészen váratlan, önmaga előtt is megmagyarázhatatlan dolog történt.

Amint győzelmes gyűlölettel, egy szilaj ugrással odarobbant elébük, a galileai asszony fölnézett rá és halkán, szelíden, mint akkor, a ház előtt, ezt mondta:

— Békesség neked, Ráchel.

És Ráchel most nem fordította el a fejét, hanem szelíden, csendesen szinte alázatosan felelte:

— Békesség neked, galileai asszony.

És mintha valami ígézet kényszerítette volna, odatapadt a szeme az alvó gyermekre és nem tudta többé levenni róla. A lelkében valami nagy békességet érzett.

— Miért jössz utánunk, jó asszony? — kérdezte az ács.

És Ráchel így szólt:

— Azért jöttem, hogy megmondjam nektek, ne késlekedjete, mert a ti eilenségeitek tudják, hogy eljöttetek a városból és utánatok jöhetnek és halálra vihetik a gyermeket. És azért jöttem, hogy lássák az én szemeim Izrael reménységét. És ekkor a galileai asszony fölkelt a földről és odanyújtotta a gyermeket a fazekas feleségének.

Ráchel a fiaira gondolt, megcsókolta a gyermeket és sírni kezdett, és nagyon fáj a szíve, és mégis nagyon boldog volt.

A galileaiak pedig fölvették a földről csekély holmijukat, és az asszony fölült a számárra.

— Békesség neked, jó Ráchel! — mondották és elindultak.

A fazekas felesége sírva nézett utánuk sokáig, és úgy tetszett neki, mintha sok fehérruhás kisgyermek menne mellettük jobbról és balról, pálmá-
ágakkal és aranykoronákkal játszogatva, és az arcuk fénylene, mint a fényes
csillagok, és mind édesen mosolyognának a gyermekre.

És megismerte köztük az ő két fiát.

Jegyzet: A fent közölt Sík novella Rubinyi Mózes, neves irodalomtörténész, egyetemi
tanár kéziratí hagyatékából került elő. A Rubinyi-fiúk, György és Emil (az utóbbi kedves
tanítványom volt) ajándékként juttatták el hozzám a hiteles aláírású gépiratot azzal, hogy
teljesen szabad kezet adnak megjelentetését illetően. Én magától értetődően mindjárt a Vi-
giliára gondoltam, mint Sík Sándor szellemi örökösére. Kérdés, hogyan került a gépirat Ru-
binyi Mózeshez? Erre vonatkozóan az utódok csak annyit tudtak mondani, hogy édesapjuk
szíves baráti kapcsolatot tartott Sík Sándorral, s feltehetően egy tervbevetett, de meg nem
jelent antológiája számára kért tőle írást. Mindenesetre hála és köszönet illeti az örökösö-
ket, hogy kegyelettel megőrizték és rendelkezésünkre bocsátották Sík Sándor munkásságának
ezt az eddig lappangó értékes gyöngyszemét.

Kunszery Gyula

FALU TAMÁS VERSEI

MESSZE VAGY

Messze vagy már tőlem,
messzinél is messzebb,
hol a jó a legjobb,
hol a szép a legszebb.

Hol örök forrásból
örök csend patakzik,
sóhajom is sóhajt,
mert nem ér el addig.

Ó, RÉGI, RÉGI

Ó, régi, régi reggelek
és régi délelőttök;
mint harangnyelv a haranghoz,
úgy szívemhez ütődtek.

Elindulnak emlékeim
sorjában s gomolyogva,
mint vasárnap az ünneplők
a falusi templomba.

ŐSZI SÓHAJ

A sorompót átlépte az ősz,
széllel jött, az útja sietős.

A mezőn át kis út kanyarog,
szomorúság megy rajta gyalog.

Lehajtja fejét a gyenge fű,
itt a halál ilyen egyszerű.

Almaikat rendezik a fák,
vadliba az égnek nekivág.

Amíg áthúz légen, fellegen,
tán ő is ezt mondja: Istenem!

FEKETE ISTVÁN HAGYATÉKÁBÓL

1970. június 23-án hajnalban megállt egy szív, melyben csak jóság és szeretet volt. Ezt a szeretetet, derűt adta Olvasóinak s ezt a szeretetet kapta vissza tőlük, s kapja még ma is.

A farkasréti temető mellékösvényén levő sírját elborító friss virágok, látogatók imái, könnyei igazolják, hogy a Szeretet el nem vész soha.

Keresztje mellé helyezett levélből idézem: „...Arra gondolok azért állt meg István bácsi szíve, mert mind kiírta belőle nekünk a szeretetet, ami éltette. És most nagyon fáj a szívem, de azért nem búcsúzom, mert én István bácsit mind-abbban látni fogom, amiről írt. A Velencei tó csónakjában, fűben, fában, vízben, felhőkben, Vukban, Lutrában, Kelében, az ég és föld szárnyasaiban, a Ködben és napsütésben...” (G. D. diák olvasója)

Itt köszönöm meg ezt a levelet, s az egyre érkezők vigasztalását.

Íróasztalán tolla ma is úgy van, ahogy június 22-én este letette.

Most, kéziratait rendezve, találtam meg azokat az írásait, amelyeket új novellás kötetébe gyűjtött. Versek, emlékek, hangulatok. Amíg a könyv elkészül, adunk belőlük az Ó szeretetével.

Fekete István

KARÁCSONYKOR

...odakünt hunyorogva leselkedik az est; a zene szétszállt már a lakásokban és mintha elhallgatott volna, pedig némán szól tovább, mint ahogy mindig szolt, a múlt alkonyodó utcájában, a jelen gyantás fenyőillatában, és szól majd a jövő ragyogásában is, mert a szeretet és békesség muzsikája — összekötve időt és embereket — el nem hallgat soha.

Felzendül ugyanaz a dal, ugyanaz a muzsikaszó, mintha más nem is lenne a világon, pedig a remény karácsonyi csillogásában, a kis gyertyák elbűvölt gyermekszemében, a szépség és jóság kitárult várakozásában mást mond és ígér mindenkinek.

A gyermeknek csodás álmokat a karácsonyfa soha el nem múlt bőségéről, a szülők jóságáról, a játékok titokzatos életéről, amely ezen az estén csupa karácsonynak látszik és nyilvánvalóan végtelen...

De a család, a mai estén felülről nézi gyermekeit, mint ahogy máshonnét nem is nézheti, hiszen azok a padlón igazgatják a vasutat, azzal a hittel és komolysággal, ami a felnőttekről már régen lekopott... és meg is mondják véleményüket a ténfergő nagylánynak, aki álmatag boldogságában majd eltapossa az egész vasúti igazgatóságot...

De ez sem csoda, mert a lány, a táruló tervek és álmok szabadságának ege alatt jön-megy, egyik kezében még babáját tartva, de a másik már ölelésre készen Valaki felé, aki vagy van, vagy nincs több a világon és — mivel két egyforma ember nincs is a világon — ez a vágy teljesülni is fog.

Igen, ez így lesz, mert szól a távoli dal, és ezen az estén minden lehetséges.

A csillagok enyhült szemmel nézik a földi utakat, ahol szánkók csilingelnek hazafelé és fényes ablakszemek nevetik a sötétséget, amelyben betlehemes legénykék láncos botja zörög, a suba a földet éri, de a karácsonyi rigmust álmukban is tudják, s ehhez mért biztonsággal simogatják meg kenderkóc szakállukat mielőtt erőlyesen megvernék az ajtót:

— Szabad-e betlehemet köszönteni?...

Hát persze, hogy szabad, hiszen ezen az estén mindent szabad, ami dal, ritmus, simogató mese, vers és álom, képzelet és alkotó szertelenség, mert megfoghatatlanul zeng a béke eljövendő valóságának örök hárfája, oktatta a nehézfejű öregeket,

fékezve a szertelen fiatalokat, békítve ezt a sok szándékú nagy családot, hogy legalább ilyenkor tegyék ki a bicskát az asztalra, és tegyenek a zsebbe diót helyette, amiből természetesen aranydió lesz, mert ilyenkor csakis aranydiók teremnek a jó szándék karácsonyfáján, hiszen fel-felzendül a karácsonyi muzsika, s ilyenkor minden lehetséges.

A fogyó hold ezen az estén szokatlanul világos, mintha látni akarná a földi dolgokat, amelyek a mesék jóságos takarója alatt születnek, és látni akarná a képekbe és szobrokba álmódott embereket, akik ezen az estén kilépnek a képből és megmozdulnak a szobrokban, kíváncsian, hogy amióta megalkotta őket a művészi alkotás láza, történt-e valami újdonság a világban?

Véleményükről — sajnos — nem lehet semmit megtudni, mert a hold — csekély fejcsóválás után — otthagyja a vállvonogató szobrokat, mert a hazatérő betlehemeseknek kell megmutatnia az utat. Azután újra az ablakon leskelődik be, ahol nem égne már a karácsonyfák gyertyái, alusznak a gyerekek, s az anyák a játékokat rakják rendbe a karácsonyfák alatt.

A forró kályha mellett a karosszékekben nagyapa alszik vadonat báránybőr melében, az asztalnál a nagyfiú regényt olvas, az apa pedig valamit számol egy iskolai füzetben.

— Te, Béla — szólal meg később az apa — nézd meg ezt a betyár egyenletet... nem bírok vele...

A fiú komolyan maga elé húzza a füzetet, az anya mosolyogva és büszkén nézi a fiát, aki egyetemista, és urát, aki harmadikos gimnazista. Közben bejön a nagylány, egy kis gramfonnal és hanglemezekkel.

— Nagyapa alszik? — kérdi abban a reményben, hogy a hangos kérdésre talán felébred a nagyapa... de nem ébred fel... s a lány olyan tanácstalanul néz körül, hogy bátyja megszánja.

— Gyere a másik szobába... onnét nem hallatszák át.

Megszólal a távoli halk zene, a hold benéz az ablakon, de nem mondja meg, hogy ez még csak álom, vágy, a reménykedő emberiség könyörgése, hogy a gondolatokban és tettekben mindig ilyen karácsonyesti Béke legyen a Világban.

EGYEDÜL

A szobában várakozó árnyékok osontak, a kályhában egy kis láng perlekedett a nedves fával, s az ablakon túl súlyos hó alatt figyelt az erdő.

Délben indul a vonat — gondoltam —, hajnalra otthon leszek, és holnapután karácsony.

Néztem az erdőt. Ha nem lenne karácsony, nem mennék haza — gondoltam —, de az erdő nem mondott semmit. Kicsit elszomorodtam, hogy nem kívánczodom haza, és kicsit szégyelltem is magam.

Nem volt köd, mégis alkonyi borulás szállt a szobára s a kis láng most már siránkozva könyörgött, hogy tegyék vele valamit, mert ha nem segítek neki, azonnal vége. Megigazítottam hát a tüzet, aztán kinyitottam az ajtót és kiálltam a teraszra, csak hogy teljék az idő.

A vadászház a hegyoldal öblében volt, de most nem lehetett látni és nem lehetett a szánkó csengőit sem hallani, pedig útban van már a völgyben errefelé.

— Nagy a hó — gondoltam, csak hogy gondoljak valamit, de aztán figyelni kezdtem, mert a ház mellett az öreg jegenyefenyő suhogni kezdett.

— Nem értem — gondoltam, és mivel a vén fa elvárhat annyi tisztességet, hogy lásson, ha kérdek valamit, kibújtam a tető alól és felnéztem rá.

A toronymagas korona most már zengve orgonált, míg a ház körül nem mozgott semmi, ám a hegyek taraja felett fehéren füstölgött a száguldó hó.

— Köszönöm a figyelmeztetést — intettem öreg barátomnak, de amint betettem a szobaaajtót, újra homály lett körülöttem, s a homály azt kérdezte tőlem: mióta? És talán lent a síkon is?...

A reggel elmúlt, a szél néha lecsapott már a védett zugba is és a kémény huhogni kezdett.

A szánnak már itt kellene lenni, és megnéztem órám, mint a váróteremben. Ebben a szélben nem ér ide a csengők kis csilingelése.

Ekkor valaki csizmáját verte le odakint.

— Nagyon vártam már, János!..

A vadőr — régi barátunk, többszörös komaság révén — zavartan szorongatta kezem és másik kezében egy pár csirkét tartott.

— És a csirkék?

— Gondoltam, megsütjük karácsonyra... én is idekint maradok...

— Mii? — és valami hidegség kezdett bennem kavargani.

— ...mert ...szóval a hajnali vonat már nem jött be. Szurdokon házmagas a fűvás, azt mondták a vasutasok.

A kályhában a lángocska vidáman ugrándozott.

— Távíratozni lehet?

— Azt lehet — és a csirkéket letette a sarokba.

Jánoséknál minden állat szelíd volt, pedig őt gyerek zsihogott a ház körül, így szelíd volt a két kis kakas is. János azonnal le akarta vágni őket, hogy leg-alább azzal ne vesződjek, de én sürgettem, mert nagyon megvadult az idő.

— Majd elvágom én a nyakukat — mondtam keményen —, csak siessen, mert itt szorítja az idő.

Igy azután egyedül maradtam.

— Ha nem lenne karácsony, úgy is itt maradtál volna — szidtam magam —, most hát itt maradsz. Süsd meg, amit kigondoltál...

Erről, hogy „süsd meg”, eszembe jutottak a csirkék. Ott feküdtek a földön, lábuk össze volt kötözve s kicsit riadtan pislogtak. Egyszerre megtaláltam magam. Kibontottam a madzagot és megsimogattam őket, mert lábuk elgémberedett s még csak ülni tudtak.

— Nyugalom, gyerekek, a nyaklevágást csak úgy mondtam... Nem vagytok éhesek?

Aztán kiálltam a ház elé, mint akinek vendégei vannak, akik kíváncsiak az időre. Az öreg fenyő nyögve zengett már, mint a régi orgonák, az erdő felett sziszegve szállt a hó, a völgy mintha elfulladt volna a halálos fehérségben. Szakadt a hó és összekeveredett azzal, amit a szél vak seprője kavart fel a vízmosásokból s a hegyi legelők megfagyott kopárságáról. Aztán este lett egyszerre.

Vendégeimet elláttam, s a két csirke szépen felült a tűzifára a sarokban, ahogy illik. A parázs már csak hunyorgott a kályhában, és a hamu alól kifolyt a szobába a csend.

— Lámpát kellene gyújtani — gondoltam, de aztán egy kis gyertyát vettem le a gerendáról és az asztalra állítottam, mert úgy éreztem: nem fény kell most nekem, csak egy kis világosság. A gyertya fellobbant, néztem és felkaptam a fejem, mert a lángocska nem bent lobogott már, hanem kint, az ablak sötét tükre mögött álló kis fenyőfán. Ez a kis fenyő fia volt talán az öreg óriásnak, és én kint az éjszakában ott ültem mellette...

Elállt a szél. A hó már alig szállingózott, én meg csak néztem az ablakok végtelen során s az idő ködös messzeségében azt a kis gyereket, aki az én szemmemmel nézte a kis lángot. Aztán mintha felemelne valaki emlékeim legtávolabbi ablakában és átölelve a karjában tartana. Az anyám...

— Elfújhatod, kisleány. Majd holnap újra meggyújtjuk...

Hogy elfújtam-e, nem emlékszem, de most itt a békesség nagy éjszakájában látom, hogy a láng lobog, lobog, és amíg anyámra gondolok, melengeti a szívemet.

B Ű C S Ű

*Elmegy lassan a berek, az erdő,
El a nádas, a tél meg a nyár,
A hegy, a völgy, a nappal s az éjjel
A szememlátta egész határ.*

*Elmegy? De talán mégsem egészen.
Meglátom tán az örök vizen,
Hiszen a Szépség: maga az Isten
S lelkemben ott lesz, hiszem, hiszem!*

H I V A T Á S

Írta POSSONYI LÁSZLÓ

A villa szépségének cseppet sem használt, hogy kockaalakban kiugró előszobácskája fölé az emeletet megvásárló lakó a háború utáni anyagszükség idején padlásfölgjárószerű lépcsőcskét épített. De előszoba és hall sötétben lapult az estében, és Nicu a hegymászás után is könnyed szívvel nyitott be a lakásba. Lábát erélyesen mozgatva — hátha hallgatózik valahol Gemmácska — egy klinikai bemosdáshoz hasonló alaposággal dörzsölgette le. A hallon, üresnek véelve azt, könnyedén akart áthaladni, de most a háttérből fölillant a megszívott pipa lomha fénye és krákogás is hallatszott. A hajdani egyedül-lakás luxusa a hallban föfelé kanyargó, belső falépcső képében kísértett. A falépcső alatt állt az öreg vaságya — egy Ferenc József-korabeli puritánság jelképe — ormótlan, falusi parasztházból ideszármazott tölgyfa asztala és a sok darabból álló ósdi pipatórium. A tölgyfa asztalon szétszórt, durvára vágott dohány, detektívregények, kivert pipasanc és vörösrézdrótból tákolt pipaszurkáló éktelenkedtek. Az öreg legnagyobb meglepődésére Gemmácska immár nem durvította kezét ennek a lakrésznek a takarításával. A pipafüstizűen ködös odú mélyén ott trónolt az öreg irdatlan sötétbarna irhabundájában, és passziánszkártyáit szétzilálva a sötétben pipázott. Spórolta a villanyt, szunyókált és szortyogott.

Nicu gyors, éppen csak odalehelt csók után menekült tovább. Csak az öreg meg ne fogja, fönne ne tartsa s ezért is ne neki kelljen hallgatnia. „A papával lefetyelni van idő...” Ez volt a műsor, ha más panaszolni való nem akadt. De ma más kép fogadta. Gemma a legteljesebb közönybe burkolózott, azaz ünnepi pongyolájának dekorációsán ható barna bársonyzuhatagában nemrég manikűrözött körmeit lakkozgatta. Ilyenkor aztán igazán nem volt szabad őt zavarni, hogy el ne csöppenjen a lakk. Mögötte csak egy vörösernyős lámpácska égett, szemébe a kandalló tüze parázslott és megvilágította gögös-szép arcélét, platinaszöke haját és nyakának híres hófehér vonalát.

Nicu sportolásban vitte életében a legtöbbre, és a sport és társasági lapok beállításai, az amazonos lovaglász, derékba szabott kabátú nők, a kesztyűs kézzel fegyvert töltőgató és forgató Dianák, kandalló előtt sportról és vadászatról csevegő „Lady”-k és „Herrin”-ek mindig szinte erotikus hevületig menő csodálatot keltettek benne. Most is szinte kárpótlásszerűen mérte le magában, hogy hiába tiporta őt le a sors és hiába kényszerítette, hogy — bizony — parkőr és utcaseprő is legyen élete egyik szakaszán, mégis bármilyen külföldi lakkpapírra nyomott magazinba beillenék a felesége. Úgy érezte tehát, hogy mégsem hiába szenvedte el azt a sok megaláztatást, amit Gemma „különös” viselkedése folytán neki állásvesztéssel kellett egy ideig levezekelnie. Akkor zárult le előtte a jogi doktorátusa után kijáró, apjától kijelölt pályafutás s akkor került abba az utcaseprői helyzetbe, amiből csak a szívét megerőltető sporttrénerség szabadította meg. Dehát nem lehet meg minden egyszerre, sóhajtott és kedvteléssel merült el körmét ékitgető neje szemléletébe, aki egy kényeskedő cica kecsességével kente szét a gyorsan száradó lakk tömör cseppjeit ujjai karmos végződéssein.

A szoba ragyogott a tisztaságtól. Gemma egész nap ápolta, fönntartotta és megővta ezt a rendet, s nemrég kelhetett ki súlyos robotja után a fürdőkádból. Illatos volt tőle az egész szoba, fenyőszagú, fürdővíz párájú telítettséggel, és körmein immár mélyvörösén csillant meg az opálos fényű lakkozás. Nicunak külföldi útjain mindig különleges feladatként kellett a különböző s a legkisebb színárnyalatilag, zsirossági fokig és illatokig meghatározott lakkokat, krémeket, puderoakat, rúzsokat, crayonokat és szeszeket összevásárolnia, mert a Gemmácskának szánt ajándékoknak hajszálpontosságú márkáknak kellett lenniök, ha egyszer békét akart családi élete frontján. S Gemmácska igen nagy fogyasztója volt ezeknek a külföldi piperecikkeknek, csereberélte barátnőivel is őket, és Nicu hálát adott az égneik, hogy

Gemmácskának az a remek ötlete támadt börtönéből hazajövet és az ő utcaseprői mélypontján, hogy visszaszerezze őt összeköttetései révén a sportéletbe. Igaz, hogy fáradságos volt az ő korában újrakezdeni a hajszát, de ha Gemmácskára néz, be kell látnia, hogy egy ilyen asszonyt igen nehéz lenne utcaseprőként megőriznie. Nicu mély megelégedéssel, sőt némi büszkeséggel töltötte el, hogy Gemmácska ezt a nívót akkor is tartotta, mikor bizony ő parkórként kereste a kenyerét. „Gemmácska tartani tudja a nívót”, mondta néha bizalmas baráti körben, mikor a felesége bridzstársasága náluk jött össze és egyéb téma nem igen adódván, a hiányzó porszemek eltávolításának érdemeit záporozta a képes magazinból kivágott pózú háziasszony felé.

Nicu kis ideig elbűvölve nézte a feleségét, de mert idomítva volt már a hosszúra nyúlt némaság vihart rejtegető telítettségéhez, hirtelen kutatni kezdett az emlékezetében: nem feledkezett-e meg valami fontos dátumról, név- vagy születésnapról, házassági vagy egyéb évfordulóról, amiket Gemma etikett- és protokollszerű háztassággal üzött és ünnepekt, tomyos tortákkal és mártírmosollyal, hogy ő íme, mindent megtesz, amit egy asszony megtehet. „Ami egy szegény beteg nőtől kitelik...”, volt a szavajárása szerényen és disztingváltan, mintegy elhárítva a bököket, amelyekkel háziasszonyi erényeit dicsérték.

Nicu riadtan kutatott emlékezetében, de semmi ilyen évforduló és megünnepegni való nem jutott az eszébe. Különben is ha valami ilyesféle készülődés fogrna fön, a papa már rég a város innen legtávolabb eső zugában sörözgetne. Vagy talán bridzsre jönnek? Nem, tegnapelőtt voltak. Tegnap Gemma egész napos takarítást rendezett utánuk, teljességgel papamentes napot. De akkor miért van a Gemma nyakán a feltéve őrzött igazgyöngysor is, amit csak a legünnepeleyesebb alkalmakkor vesz föl? Csak nem vigasztalódik valami nagy szerencsétlenség után. Mert akkor is fölöltözik és fölékszerezi magát. Aztán a tükörbe néz és önbizalmat merít magának az élethez. Az élet nehéz küzdelmeihez, ahogy németes alapossággal mondani szokta. Ilyenkor két könnyesepp gördül le márványsimaságú arcán, mert érzi, mennyire mártír ő ebben a vad keleti környezetben az ő tisztaságával, rendszerezetével, a medve-apósa bárdolatlanságát túrva, hogy tudja tartani a nívót, még ha a körme kopik is le a takarításban.

„Mégis valami nagy szerencsétlenségről lehet szó...” — fészkelődött meg Nicu a várakozásra szánt futószőnyegen toporogva, mert felesége csodálatából fölöcsúdvá megpillantotta a kis asztalkán a már-már üres demalgonos fiolát és a pohár víz maradékait. Kis ezüsttálcaikán, fehér receterítőcske alatt, mert Gemmácska még az ezüstöt is félti a kopástól és szereti a Madeira- és Richelieu-terítőcskéket, a muszlin zsabókat és mandzsettákat mosni, keményíteni és vasalni. Mert ebben is mester és mindenben, ami a rendet és tisztaságot illeti.

Nicu, a hajdan szép és daliás Nicu bizony erős árnyékba borult képeslap szépségű felesége mellett. Gemma olyan szép volt, hogy jobb ízlésű emberek már-már émelyegni kezdtek a közelében, Nicu pedig, akit az egész ország hajdani sport-becenevén dédelgetett, összement, megtotyakosodott és szinte elenyészett ennek a kibáló szépségnek az árnyékában, miközben hordozta, ápolta és fönntartani segített azt. Dehát vannak férfiak, akiket a feleségük sikerei föltüzelnek, elégedetté és már-már boldoggá tesznek. Húsz év előtt még Nicu volt az első számú híresség, miközben egyszerre megfelelt a magyar és a román sportközönség érzelmeinek. A magyarok fonetikusan Pap Nicunak ejtették a nevét, a románok pedig Nitu Popnak írták, de csak Nicu maradt mindenkinék. „Nitu a fost miraculos” — díszegett hajdan óriás, több cicerós betűkkel a sportlapok élén. A csodálatos Nicu azonban az asszony intését várta s mikor az bekövetkezett, még egyszer futó pillantást vetett kint már többször ledörzsölt és megkefált cipőjére, és megindult a felesége felé. Kezet csókolás és szokása szerint a bálványozott arcot is megcsókolta volna, de Gemma elfordult és zsebkendőjét egy bánatos Niobe mozdulattal a szeméhez emelte. A zsebkendő bizonyos mértékig gyűrött és nedves is volt, de a beleapplikált recheimzés kívülről esett és a vasalás négy éle is meglátszott még rajta. Gemma a középső csupa-batiszt csücsökkel szárogatta immár kiapadóban lévő könnyeit, aztán fejét kissé mélyebbre ejtve a kandalló tüzébe bámult.

— Mi történt? — suttogta Nicu dermedezve.

— Ne is kérdezd! Valami rettenetes. A papának még meg se mertem mondani, micsoda rettenetes kárt csinált.

Nicu már sejtette, hogy ennek a közlése valószínűleg rá vár és valószínűleg cseppet sem lesz kellemes, de hát már beletörődött, hogy Gemma nincs beszélő viszonyban az apósával, mert el akar kerülni vele minden ellentétet. Előtte is csak halkan, szólanul seperte a port, mártírosollyal törölte föl a hall beeresztetlen parkettjét, ahol nem teljesíthette háziasszonyi kötelességeit, mert az öreg nem volt a lábtörlés ceremóniájához hozzáidomítható. Így hát ez a terület a barbárság leg-sötétebb nyomait viselte magán. Nein, Gemma sohasem szólt most már egy szót sem, némán szenvedett és némán próbálta eltüntetni a sárfoltokat.

Mi történhetett mégis, ami ezt a mártírasszonyt ebbe a csüggettségbe sújtotta? Nicu apránként és diplomatikusan óvatossággal kizsáka a feleségéből, mi is az a rettenetes. Gemma reggel elővette a férje anyjának ékszereit, hogy megtisztítsa őket. (Nicu elfelejtette megkérdezni, minek az aranyat és platinát sűrű időközökben tisztogatni, pláne mikor az nem is az övék, hanem hagyatékiilag a Nicu külföldön élő hugát illetik, de annyira fúrta már az oldalát a kíváncsiság és a rejtett izgalom, hogy ha eszébe jut, akkor sem meri fölteni a felesége tetteit kritizálni látszó kérdést.) Tény az, hogy Gemmácska a reggeli órákban, férje eltávozta után elővette a dobozt, kivitte az előszobába, és hogy a lakást ne piszkítsa ezzel is, sem pedig a papa dohányszagú odújában ne kelljen a rossz tüdejével tartózkodnia, kirakta őket a kis nádfonatú asztalkára, amit nemrég hoztak be a teraszról, hogy ne fagyjon szét. Közben pedig jött a postás és ajánlott levélre szóló receptiszt hozott, hisz új szokás szerint ajánlott levélért a postára kellett mennie a címzettnek. Otthon betegen feküdtek öreg szülei, és már napok óta aggódva várt hírt a hogylétükről. Csoda-e, hogy nem gondolkozott sokat, hanem magára kapta a kabátját és elrohant a levélért. Az ajtót persze kulcsra zárta, de siettében nem zárta el újra az ékszereket, hiszen a posta csak pár lépésnyire van innen. A papa ott pipázott a hallban az üres teafőző és teáscsésze mellett, tehát már túl volt a reggelijén. De neki úgy is van kulcsa, ha el akar menni. És mikor a postáról visszajött, elszörnyedve látta, hogy az előszobaajtó tárva-nyitva áll, ékszernek és papának se híre, se hamva. A papa szokása szerint nyitva felejtette az ajtót, mikor elment. Lehet, hogy ő vette magához az ékszereket, lehet, hogy valami besurranó tolvaj.

Gemma újra zsebkendőjébe temette arcát s Nicu csak nagy sokára merte megkérdezni: — És a... papa... Ő mit mondott?

— A papa? — vetette föl Gemma haragosan a fejét. — Hisz tudod, hogy én nem beszélek vele. De ha nem ő vette magához az ékszereket, akkor én jelentést teszek a rendőrségen, hogy az ékszerek ügyét tisztázzam.

Nicura tehát rászakadt a közlés, sőt a kérdés nem épp kellemes föladata — elvitte-e a papa a Zinaidának szánt ékszereket? Nicu jól ismerte őket egytől egyig. Zimankós, havasesős téli delutánokon a mama is elővette őket egyszer-egyszer, mintha az ölmos hegyvidéki alkonyatokba akart volna egy kis fényt becsempészni. Egy kis kulcsra járó vasládikában álltak, hogy az esetleges betörő tudhassa, ezt, csakis ezt kell elvinnie. De Gemma takarítási buzgalmában szétrakta őket az előszobában s a türelmes betörőnek most úgy kellett összeszededetnie őket egyenként.

Nicu csak állt és hallgatott, Gemma pedig tovább csiszolta és igazította a körmeit. Nem mert a feleségére nézni. Hát odavannak a gyűrűk és az ósdi pompát lehelő gyémántokkal kirakott teknőcfésűk is, amikre a múzeum is pályázott, mint különleges, XVII. századbeli erdélyi ritkaságokra. De Nicu nem ezeket a parádés és inkább értékük miatt őrzött ékszereket sajnálta. Sokkal sajtóbban hiányolta az apró kis egyszerű ékszereket, a kis fújt arany szívecséket, az igénytelen zafir és rubin függőket, az ametisztől és smaragdtól villanó gyűrűcskéket, amiket viselt is a mama, nagy bánatai és szív baja ellenére is igyekezőn az emberek előtt vidámnak és gondtalannak látszani. Ezekkel a fülbevalócskákkal hajolt betegsége idején fölébe a mama, keze simítása közben a gyűrű hidege is enyhítette lázas homlokát s most ezeknek az enyhítő simogatásoknak utolsó emléke is elszállt a házból, s

nem tudja majd, nem is tudhatja senki, hogy ezekben a kis értéktelen gyűrűkben és fülbevalókban mennyi más dolog volt elrejtve.

A mama képe most ott állt előtte — s talán utoljára állt ott — a félhomályos szobában s most már az emléke is elvész innen az apró tárgyakkal, amiket érintett hajdan és a testén hordott. Eltűnt örökre. Mert abban biztos volt Nicu, hogy nem az apja vette magához az ékszereket. Ha ezt teszi, ha megúnta, hogy Gemma szanaszét hagyogassa őket az előszobában, meg is mondta volna nekik harsogó, parancsnokló hangján, mintha valami ítéletet hirdetett volna ki. Megmondta volna nyers hirtelenséggel, hogy nem bízva többé rájuk, mint ahogyan a megtakarított pénzt is a bankban tartja s nem lehet tőle még kölcsönkérni sem. Az ékszerek értékét nem is tudta volna megmondani. Csak azt tudta, hogy mikor a papa válaszut előtt állott, hogy a lakását, azaz a fél házát adja-e el, vagy pedig az ékszereket, inkább az előbbit adta oda. Akkor költöztek össze. Ők ezt az értéktelenebb földszinti részt kapták, a hugának meg az ékszerek maradtak, amelyek az apja szemében többet értek, mint az egész emeleti villalakás. És a papa azóta is várja a lányát, a világgjáró énekesnőt, akihez csak öt évben ha egyszer utazik Pestre, Bécsbe vagy Prágába, ha itt a szomszédban énekel. És hát persze a papa bíró és nem ékszercsempész, így hát Zinaidának kellett volna hazajönnie az örökségért. Dehát az örökös vándorlás nyáron sem ad neki időt a hazatérésre, hiába írja a papa a leveleket: gyere haza, lányom, ami a tiéd vedd magadhoz, én már öreg vagyok, történhetik valami velem, inkább Nicuéknak adtam megőrzésre...

Pedig dehogy kell féltetni a papát. Ha nyolcvanegyedik évét tapossa is, eleven s még beteg se volt soha. Hisz annak is csak két-három éve, hogy utolsó szeretőjét elhagyta. Büszkén, hőiesen, bizonyos elvek megfontolásával tette ezt, mint a színész, aki tehetsége teljében csömörlik meg közönsége tapsaitól, s valami magát pusztító, vagy megőrizni akaró makacssággal a csöndet és a magányt választja. S mióta erre a tisztességes életre adta magát, sehol sem leli a helyét, izgága s összeveszett Gemmával is. Úgy látszik, képtelenül nehéz neki ez az asszonytalan, kivert kutyá élet. De hogy a lakását eladta Gemmaért, nem házasodhatik újra, bármennyi hódoló nője jöhetne is számításba még ezen a téren is. No dehát az kelene még csak, hogy megházasodjék.

Nicu észre sem vette, hogy az anyja iránti ellágyulása után most újra kísérteni kezd a gyermekkora és ellenséges indulatokat érez a hazulról más fészkekbe menekülő, ma is friss vénember ellen. Mint mikor Gemma uszítja lassú szívóssággal, s bár ő először tiltakozik, mégis be kell látnia, hogy a feleségének igaza van. Miért nem vitte azokat a hugának szánt ékszereket innen, miért nem rakta bankba, széfbe, mint a pénzével teszi, amit eldug előlük. Most hogy mondja meg neki, hogy éppen az ő és csakis az ő, „a papa hibájából” vesztek el az ékszerek, és Gemmának igaza van, ha jelteni akarja ezt a rendőrségen. S amit ő akar, azt véghez is viszi. Az öreg kék szeme ennél sokkal kisebb sérelemre is acélból csiholt szikrát lövelhet. És Nicu a felesége után az apjától félt a legjobban.

— Biztos, hogy ellopták? — kérdezte még egyszer.

— Vagy ő maga tette, vagy más vitte el az ő hibájából.

— Dehát, hogy mondjam ezt meg neki?

— Mondd meg neki, ahogy akarod. De én nem leszek itthon. Tüdőszűrésre kell mennem. Öltözöm és megyek.

S már föl is kelt. Ruhái, úgy látszik, elő voltak készítve, mert egykettőre készen lett, és a hallt barlanglakójával együtt elkerülve, a fürdőszobán át hagyta el a házat, s úgy surrant ki ezüstróka bundájában a fagyos szélű estébe, hogy egyik orvosát fölkeresse.

(Folytatjuk)

Legfontosabb dolgunk a földön: Jézust szeretni és mindent megtenni, hogy az emberek, minél többen, mindörökké szeressék őt.

Lisieuxi Szent Teréz

MERRE TART A MAGYAR FILMMŰVÉSZEZET?

Balázs Béla meghatározása, hogy „a film századunk népművészete”, sohasem tűnt annyira alaposnak és bizonyított-nak, mint napjainkban. Ma, amikor a filmművészet szerepe főként abban különbözik az előző történeti szakaszokéitól, hogy egészségesebb és demokratikusabb közgondolkodást segít kialakítani, a korszerű világlátás és probléma-megoldás elsajátítására készítet, és dialektikus kérdésfeltevéseivel a kor eszmei és társadalmi célkitűzéseire irányítja a figyelmet és a cselekvést.

Szocialista elkötelezettségéből fakadóan, a magyar filmművészet döntő vonala fontos hivatásának tekinti, hogy intenzívebb humanitásra szólítson fel: azt kérve tőlünk, tegyük mérlegre önmagunkat, vegyük észre, mennyi bennünk a megalkuvás, az egyetemes értékek elutasítása, az elidegenedés, a hit hanyatlása, és e vizsgálat közben arra serkent, hogy helyreállítsuk, normalizáljuk a viszonyt saját magunkkal, másokkal és aktív részt vállaljunk a társadalom formálásában. Azok a tragikus élmények, történelmi sorsfordulatok is közrejátszanak ebben, amiket a középkorú rendező-generáció az 50-es évek óta hordoz a vállán, másrészt azok a nyugtalanító kérdések, amiket a pályakezdő fiatalok, a múlt bűnjelait a jelenben felfedve, a jövő körvonalait kutatva fogalmazznak meg. A legjobb magyar rendezők számára a film ma mindenekelőtt a történelmi és erkölcsi megismerés eszköze. Különböznek ugyan a problémák felvetésében és megjelenítésében, de azonosak céljaikban: a hazai filmművészet az egész világhoz kíván szólni, a szocializmusba való átmenetet akarja általános érvénnyel kifejezni.

Tágabb értelemben: amikor a filmrendező műveiben önmagát s a világban elfoglalt helyét térképezi fel, mindig az őt körülvevő társadalomnak teszi fel a kérdést, annak múltjából, előfeltételeiből indul ki. Egyszerre lép elő a „vállalás” és a „változtatás” igényével. Így a magyar filmnek is jellegzetes vonása, hogy az aktuális társadalmi mondanivaló szintézist alkot a művész személyes tapasztalásaival, közérdekű vélemény-nyilvánításával, és felfokozott szociológiai vagy inkább szociál-etikai érzékenységgel reagál mind a tradíciók újraértékelésére, mind a jelen vonatkozási rend-

szérére, de ebben csakis a jelen szempontjai döntöek a számára.

E gondolatok jegyében rendezte meg Pécssett, a

VI. Magyar Játékfilmszemle

tartama alatt, a Magyar Film- és TV-művészek Szövetsége nyilvános tanácskozását filmművészetünk jelenlegi helyzetéről.

B. Nagy László kritikus vitaindító referátumában kultúrpolitikánk és a filmművészet viszonyával foglalkozott, az elmúlt évad tanulságait összegezte. Megállapította, hogy a sajtóvitákból és a filmélet néhány új jelenségéből arra lehet következtetni, megváltozott a közhangulat a magyar film körül, más a filmek fogadtatása, mint akár egy-két évvel ezelőtt is. Sokan válságot, megtorpanást emlegetnek. Ez a nézet azonban nem helytálló, éppolyan túlzás, mint 1966-ban, a II. Magyar Játékfilmszemlén a magyar film „aranykorá”-nak meghirdetése volt. Ha összevetjük az előző évek produkcióit az 1969–70-ben készítettakkal, sem a művészi színvonal, sem a szemlélet tekintetében lényeges különbséget nem tapasztalunk. Mégis, ha most a válsághangulat lehetséges okait kutatjuk, mindenekelőtt arra kell válszolnunk, helyes úton jár-e a magyar film, és vajon ezen az úton kell-e továbbhaladnia?

A kérdés első felére, szerinte, vitathatatlan igennel felelhetünk. Az új magyar film vívmánya, hogy miközben küzdött a maga művészi szuverenitását, integráns része lett az egész magyar kultúrának, felhasználva a társművészetek hagyománykincsét és kortársi irányzatait. Az alkotóművészre kettős feladat hárult: úgy kellett a szocializmus társadalmát ábrázolnia, hogy a még fellelhető feudális vagy kapitalista terheltségekkel szembeszállva, megőrizze, sőt magasabb szintre emelje a közösségi tudatot, amit a társadalomfejlődéssel összefüggő elidegenülés és a múlt megkövesedett maradványai egyszerre veszélyeztetnek. Más szavakkal: az alkotóknak önellenmondó küldetést kellett vállalniok. A referátum úgy véli, hogy a magyar film e küldetését egyelőre csak részlegesen teljesítette.

Egyik ágában analitikus kritikáját adta a túlélő múlt vagy a modern elidegenedés következményeinek (az új Jancsó-filmek, *Bacsó Péter*: Fejlövés, 1968; *Elek Judit*: Sziget a szárazföldön, 1969; *Gyarmathy Livia*: Ismeri a szandi-mandit?, 1969), vagy publicisztikai fekvésben a mai társadalomszervezés gondjait elemezte (*Kovács András* filmjei, *Simó Sándor*: Szemüvegesek, 1969). Másik ágában lírikus módon a főlhalmozódott hagyománykincs emberi, etikai jelentőségére világított rá, ezekben az értékekből kívánt új közösségi tudatot teremteni (*Kósa Ferenc*: Tízezer nap, 1967; *Sára Sándor*: Feldobott kő, 1968). Egyfelől tehát a közösségi tudat hiánya a tárgyi kiindulópont, és a művész e hiány kitöltését sürgeti, míg másfelől arra mutat rá, hogy a múlt még nem tisztult föl teljesen, salakja még nem ülepedett le végleg az emlékezetben. A kettős feladat megoldását: egyszerre hangsúlyozva a helyzetfelismerés, a cselekvés fontosságát és az erkölcsi felelősségvállalást, talán *Zolnay Pál* filmjei közelítették meg leginkább (Hogy szaladnak a fák, 1967; Arc, 1969).

A válság emlegetésének másik valószínű oka — mondta B. Nagy László —, hogy új színfolttal gazdagodott filmművészetünk, megjelentek a parabolisztikus filmek, amelyek korántsem találtak egyértelmű fogadatra. Kétségtelen, hogy ezek a művek elvontságuk, allegóriáik miatt félreérthetőek és félremagyarázhatók (*Kardos Ferenc*: Egy örült éjszaka, 1970; *Gaal István*: Magasiskola, 1970), pontatlanul fogalmaznak, áttételeik szokatlanok. A művészetben azonban mindig van többértelműség. Az alkotók célja itt sem más, mint a realista filmekben: emberi magatartások feltárása, kritikája és javítása, abból az alapálásból, hogy egy rendszer életképességét a történelemben főként az bizonyítja, mennyire képes önkorrekciót végrehajtani. S amikor e művek arra figyelmeztetnek, hogy bizonyos szubjektív tényezők ennek megvalósítását késleltetik, tulajdonképpen a nyílabb közéleti légkör kialakításán munkálkodnak.

A referátum nem tagadta, hogy a magyar film folyamatos fejlődése lelassult. Háttérben azonban nem kultúrpolitikai fék keresendő. A filmgyártás szerkezete elavult. Nem kaptak önállóságot a stúdiók, megoldatlan a fiatalok rendszeres foglalkoztatása. Nincs műhelye az iskolát teremtő rendezőknek (*Kósa, Gaál, Sára*), filmek nem készülhetnek el egy rossz séma miatt. Autonómia kell, me-

lyen belül érvényesíteni lehet a társulási elveket.

A magyar filmművészetben megérlelődtek a feltételek a „második fokozat” begyűjtására. Új korosztályok jelentkezésével új látásmódok születtek, és e korosztályok képességeik szabad kibontakoztatásának lehetőségére várnak. Ha azonban szervezeti kérdésekben nem tudunk előbbre jutni, a magyar film további fejlődése nincs biztosítva.

Kamondy László író hozzászólásában jelezte, hogy mivel kulturális közérzetét nem meri megfogalmazni, egy általa teremtett figura, Tárnyilagos Tamás nevében kér szót.

A művészetnek máról a mának és már a jövőnek van mondanivalója. Nem lehet más programja, minthogy megváltoztassa, fejlessze az ember érzelmi és szellemi kultúráját. Az élő ember sugárzása egyenlő kell, hogy legyen a művészet sugárzásával. A művészet ugyanis az élettel versenyez, nem pedig a spekulációval vagy a diplomáciával. Vajon tárgyi és személyi feltételek akadályozzák ebben? Fenntartásait és problémáit kérdések formájában ismertette: Nem mazochista, nem igazságtalan-e nemzeti önvizsgálatunk? Miért hiánycikk a munkások, parasztok ábrázolása művészetünkben? Miért nem vettek részt a Balázs Béla Stúdió filmjei a pécsi fesztiválon? A kulturális és filmélet vezetőivel megvannak-e elégedve? Hogyan történik a művész kiválasztása? A mai fiatalok nem eléggé önállóak?

Vujcsics Tihamér zeneszerző, huszonöt magyar film kísérőzenéjének komponistája arról beszélt, hogy a művészet — mint a társadalmi tudat kondicionálásának eszköze — maga is eszközhiányban szenved, ezért változtatni kellene a közlési formákon. Mint ipar pedig organizációs elephantiásiban beteg, gyógyulásában csak a szervezési és strukturális nehézségek megszüntetése után reménykedhetünk. De mindemellett azt is tudomásul kell venni, hogy a művelzés is forradalmi átalakuláson megy keresztül, amit a televízió elterjedése indított el.

Bacsó Péter rendező kifejtette, hogy távol áll tőle a teoretikus gondolkodásmód. A gyakorlat oldaláról méri fel a filmgyártás helyzetét, ami e pillanatban nem rózsás. A magyar film, amely a párt politikáját képviseli, az új gazdasági mechanizmust szolgálja, most mint ha defenzívába szorult volna. Feltehető, hogy akik ma támadják, lényegében ezzel a politikával nem értenek egyet. Kultúrpolitikát azonban csak művekkel lehet csinálni.

Rényi Péter kritikus elismerte, hogy érik ugyan támadások a kultúrpolitikát, de a magyar film és a párt között bonyolultabb a kapcsolat annál, semhogy azt egyszerű azonossággal ki lehetne fejezni. Az álláspont az volt, hogy a filmgyártásban biztosítani kell a különböző irányzatok vitáját, együttműködését, de a marxista ideológia hegemóniáját is. A magyar film jelenleg arról tudósít, hogy előtérbe kerültek az anyagiasság, az egyén elzárkózásának jelenségei, s ezek bemutatására periférikus témákat dolgoz fel. Azt bizonygatja, hogy bár az elv helyes, a gyakorlat nem hozta meg a várt eredményeket. Ez nem igaz. Kétségtelen, hogy a gazdasági mechanizmus szüli az ellentéteket is, de szüli a szocialista morált is, és ha csak a negatívumokat ábrázoljuk, hamis képet kapunk. A bírálat alapja tehát éppen a gyakorlat idealizálása, a szocialista, kollektív szellem hiánya. De nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy a magyar filmnek nem sikerült meghódítania a közönséget. A művészi szándék és megvalósítás nem találkozik a közönség igényeivel. Ez az ellentmondás sokáig nem tartható fenn, több színvonalasan szórakoztató filmre van szükség.

Máriássy Judit újságíró, jó néhány magyar film forgatókönyvének szerzője azt fejtegette, hogy a film feladata változatlan: megnyílni a kor problémái felé és feladni a nagyon is kérdéses megkülönböztetést művészet és szórakoztatás között.

Kósa Ferenc és Kovács András rendezők a monolitikus elvek felszámolását és a demokratikus centralizmus érvényesítését sürgették a filmgyártás apparátusában is.

A tanácskozás végül ezzel a központi gondolattal zárult, és nagy várakozással a felvetett problémák rendezése iránt.

Vizuális műveletlenség

A vita során több ízben is a filmek közönség hatására terelődött a szó.

Vizuálisan telített korban élünk. Év-ről évre többet nézünk, de talán kevesebbet látunk. A filmek sajátos nyelve, mondattana és kifejezésmódja van, de úgy tűnik, mindez alig ismert a nagyközönség előtt. Ez az oka, hogy amikor

a filmművészet mind kifinomultabb eszközökkel dolgozik (lásd parabolisztikus filmek), nem tudja követni, és sok művészi érték és szépség hozzáférhetetlen marad a számára. A képek csömöre hályogszerűen borul a mozilátogatók szemére és megakadályozza őket abban, hogy a vásznon felismerjék a bonyolult valóságot. A vizuális műveletlenség nemcsak azzal magyarázható, hogy a közönség egy része még ma is „álomgyári” termékekre, gyermekded bonyodalmak élvezetére vágyik, hanem filmkultúrájának alacsony színvonalával is. Köztudott, hogy a Jancsó-filmek, amelyek a világon mindenütt öregbítették a magyar film jó hírét, itthon megbuktak.

Nagyobb hatékonyságú vizuális propagandára volna szükség, a kinematografikus látásmód népszerűsítésére, hogy a nézőnek ne okozzon gondot a filmen közölt tudattartalmak elsajátítása. Ez egy módszeresebb és elevebb filmkritika dolga lenne, amely elsősorban azt veszi bonckése alá, amiben a művész eltér választott tárgyától és attól a mércétől, amit önmagának még a film forgatása előtt felállított. Néhány éve a gimnáziumi tantárgyak között a filmesztétika oktatása is szerepel. Érdemes lenne megvizsgálni, milyen eredménnyel, haszonnal jár a fiatalok vizuális kultúrájának kialakításában, egy leendő nézősereg izlésformálásában. Amíg a koncerttermek állandó látogatóihoz, a verskedvelők népes táboraéhoz hasonlóan nem alakul ki a magyar film körül képi intelligenciával rendelkező közönség, addig nincs módunkban erről megbizonyosodni. Ha pedig ilyen közönség nem nő fel, ennek előbb-utóbb nemcsak a magyar film vallja kárát, hanem az irodalom, a zene, a képzőművészet is, hiszen mindezek sokat merítenek a film egyre bővülő eszköztárából („vágás”, az ún. sokk-hatás, szerkesztési elvek: kompozíció stb.), és nagyon kérdéses, mit és mennyit fognak érteni azokból az alkotásokból, amelyek a film hatását tagadhatatlanul magukon viselik.

A film azt akarja, hogy az ember lásson. A világot, amelyben élünk, nemcsak elismeri, hanem meg is nemesíti. S bár elmerülünk e világ képeiben, amikor befogadjuk és átéljük őket, arra indítanak, hogy nézzünk a képek mögé, lássunk tovább az adott valóságnál egy következő, mélyebb és megvalósításra váró valóságot.

A szépség a lélek izgalma, azaz gyönyörteljes felemelkedése.

Edgar A. Poe

Az álmából ébresztett ember mindig indulatosan eszmél, a mély álomból ébresztett még indulatosabban. Ez az indulat érződik Jézus kérdésén, pedig nem is mindjárt ébredése után kérdezte, hogy „hol van a ti hitetek?“, hanem a tenger lecsendesítése után. Julius Caesar húszig számolt, ha valami felzaklatta, hogy felajzottságán erőt vegyen. A tenger lecsendesítése nyilván több időbe került, mégis bennerezeg Jézus kérdésében a szemrehányás és valami rendreutasítás-féle.

Annál kevésbé értjük Jézus indulatát, minél inkább beleéljük magunkat a pillanat feszültségeibe. A tanítványok olyan tisztelettel és szolgálatkészséggel vették körül Jézust, hogy nyugalma biztosítására még „egy vánkossról“ (Mk 4, 38) is gondoskodtak. Csónakokban nem szoktak párnákat vinni. Talán látták a beszálláskor fáradtságát. Talán Jézus panaszkodott is nekik, és ezért kerítették párnát. Mindenesetre a párna elárulja a tanítványok törekvését, hogy Jézusnak minél nagyobb nyugalmat biztosítsanak.

Hozzá kell még gondolnunk azt is, hogy halász emberekről van szó, akik nem először ültek csónakban, és nem először mentek keresztül a hűbörgő tengeren. Nem kis megrendülés kellett hozzá, hogy nemcsak a Jézus iránt érzett tiszteletet s gondoskodást, de halász életük edzettségét is áttörje a vihar izgalma és az elmerülés féltelme. Jézus maga is tekintettel volt a feszült helyzetre és tanítványai félelmének jogosságára. Hiszen először a tengert csendesíti le, csak utána tesz szemrehányást nekik a fenti kérdéssel.

Ez mutatja, hogy Jézus nem az álmából erőszakosan fölébresztett ember indulatából beszél, hanem mélyebb rétegekből szakadt fel panasza. A szeretet, a meghittség, a bizalom világából, mely számít rá, el is várja bizalmasaitól, hogy hagyják élni a maga szuverén életét. Hogy nemcsak kis ügyekkel ne zavarják, de olyan helyzetben is aludni hagyják az alvó Istent, mely megrendít minden edzettséget és elsőpör minden tisztelő hódolatot.

Isten az imádkozó és a kérő ember szájába adta az inségek örvényei fölött riadozók zsoltárát:

„Ébredj Uram, miért szunnyadni néked? ébredj, el ne vesd mindörökre néped! Orcád előlünk miért rejtéd el?“

(43. zs.)

Jézus nem győzi biztatni híveit: „Kérjétek... keressétek... zörgessétek...!“ (Lk 11, 9) Alkalmatlankodjál úgy az Isten axtaján, mint éjszaka a váratlan vendég (Lk 11, 8), vagy az igazságtalan bírót is igazságtételre kényszerítő özvegyasszony (Lk 18, 5) — ez Jézus bátorítása felénk. Tudja, hogy a világ erőinek kiszolgáltatott ember végső soron az Istentől várja és reméli felül-emelkedését. Az Isten által, aki ura mindennek. „Akiért és aki által a mindenség lett“ (Zsid 2, 10). És nemcsak a mindenség, de a mindenségben én magam is, emberi erőimmel, tudásommal, törekvéseimmel, adottságaimmal, de mégis csak kiszolgáltatva történelmi és társadalmi erőknek, fizikai és pszichikai adottságoknak, a magam és mások tudásának és tudatlanságának, papok, orvosok, tudósok és iparosok helytállásának vagy tévedéseinek.

Valóban „az élet tengerének“ hullámain haladó bárkában kell éreznünk magunkat, melynek mélyén ott alszik az Isten. Biztatott, hogy a baj esetén költögessük föl, kiáltunk hozzá, kopogtassunk szívének axtaján. Jogunk van minderre, hisz emberek vagyunk. De — és ezt olvassuk ki a fenti jelenetből — vannak, akikről azt várja az Úr, hogy ne éljenek ezzel az istenadta jogukkal; ne fogadjanak szót az isteni biztatásnak, hagyják aludni életük és lelkük mélyén azt a Krisztust, akit úgy szeretnek és úgy szolgálnak, hogy még párnáról is gondoskodnak a csónakban. És még olyan válságos körülmények között is tiszteljék az álmához hasonló visszavonulásban és elrejtőzésben lévő Istent, mely minden emberi elképzelést túlhalad.

A misztikusok szeretik idézni az Énekek énekéből a jegyes szavát: „Fel ne költsetek, fel ne riasszátok kedvesemet, míg csak maga nem akarja“ (Én 2, 7) — így szól a szerető lélek az ő Istenéhez. Meghagyni Istent az ő szabadságában, hisz neki is kijár a szellemiség alkotó eleme: a szabadság. És elfogadni, illetőleg pontosan azt akarni, amit ő akar. Hiszen annyira megkomponálja életünket, hogy — Jézus szava szerint — szempillánk is fontos neki és hajunk szálát is megszámlálja (Lk 12, 6), egyegy elszuttogott szót sem hagy figyelem nélkül (Lk 12, 3). Miután minden erőnket megfeszítettük, mégsem tudunk változtatni életünkben valamin, amin szeretnénk, hogy jó volna változtatni: el

kell fogadni, mint olyan tény, amiről Isten tud és amit időlegesen vagy véglegesen belekombinált életünkbe. Elfogadni úgy, mint az alvó Isten hallgatását — ez Krisztus szándéka. Sokan azt gondolják, hogy erre csak a misztikusok képesek rendkívüli istenszeretetükben. Jézus szemrehányása azt mutatja, elvár-

ta ezt még a misztikai magasok legalsó fokát sem elérő tanítványaitól is. A jelenet végső tanulsága tehát: Hagyd aludni, az alvás szótlanágában, és jeltelenségében nyugodni Istenedet, de örködj álma felett ernyedetlen hűséggel, s Jézusod barátja leszel!

BELON GELLÉRT

NAPLÓ

JÉZUS VISZONTVÁLASZA

Jézus megkérdezte tanítványaitól: „Ti kinek tartotok engem?” Péter így felelt: „Te vagy a Messiás, az élő Isten Fia.”

Minden korszaktól, minden generációtól újból megkérdezi ezt. Az egyes embertől is. Egyháztól is. És egyháza éppúgy válaszol, mint Péter. Péter válaszáért jutalmul a „szikla” nevet kapta, s ma is erről a szikláról kiáltja a kereszténység Jézusnak a feleletet újra és újra, a hétköznapi teendők és gondok közt, hősi tettek vagy félelmetes bajvívások közepette. Tanúskodásra hív minket a történelem elé, saját lelkiismeretünk és az Atya fölsége elé. Ezen műlik egész egzisztenciánk a halálon innen és a halálon túl: „Ki vagyok nektek? Mennyit érek nektek láthatatlanban, csakis a hit kapaszkodóim csüngve?”

Válaszunk lelkiünk rendjéről, ingatag vagy sziklaszilárd állapotáról árulkozik, s arról is, mennyire igényeljük majd Jézus viszontváltását abban a döntő órában, amikor Ő fog mellettünk tanúskodni.

AZ OLVASÓ NAPLÓJA

Örley István írta 1941-ben Márairól a *Nyugatban*: „Egyfelől sznobjai és epigonjai ernyedten lóbálják a füstölőket körülötte, verik a réztányért, és zúgatják az ünnepi kürtöket... egy más oldalról viszont végsőkéig elfogult vélemények céltáblájává vált...”

Akkor így volt. Ma is így van? Lehet. „A legnagyobb élő magyar író legújabb művét mutatjuk be a magyar olvasónak” — mondja az új Márai könyv „fülszövege”.¹ Másfelől meg, ritka kivételektől eltekintve, és már-már az érdektelenség tompított hangszerelésében, továbbra is „a végsőkéig elfogult vélemények”, ha ugyan nem a teljes csönd. A változás annyi, hogy közben országhatárok és óceánok kerültek a két fél és kétféle nézet közé.

Márai, tudjuk, 1948-ban elment. Először Svájcba, onnét Olaszországba, onnét az Egyesült Államokba. Mint ugyancsak a fülszöveg közli, később „a tömeg” láthatatlan terrorja elől, amit sohasem tudott elviselni, visszamenekült Itáliába, a kis Salerno városába, ahol azóta is él és — alkot.” Hogy elment, amikor elment: alighanem jól, mindenestre okosan tette: világosan lemérte helyzetét, kilátásait. Ezek a kilátások kedvezőtlenek voltak számára; többek, mint kedvezőtlenek: egyáltalán nem voltak kilátásai. A romokon — (mindvégig kitartóan, bátran, megingathatatlanul tiltakozott mindenfajta rombolás, faszizmus ellen) — elkezdődött valami újnak az építése; és az új dolgok a tör-

¹ Márai Sándor: Ítélet Canudosban. Vörösváry kiadása, Toronto, 1970.

ténelemben nem szoktak simán, zökkenők, válságok, tévedések nélkül épülni. Aldoatok nélkül sem. Persze azért föl-épülnek, mindezek ellenére, és mindezekből is. És valaki vagy vállalja őket, vagy sem. Márai nem vállalta. Nem mintha félt volna az áldozattól. Az ő áldozatát egyszerűen nem is kívánták volna. Az, ami ő volt, amit ő képviselt (valaha ragyogóan, később egyre fáradtabban), egyszerűen leíródott, anélkül, hogy erőteljesebben le kellett volna érnünk; ez egy időre kiesett a szellemi életünkéből, ennek nem volt helye benne — hasznunkra-e, kárunkra-e: teljességgel mindegy; tény, hogy így volt, így történt. A történelem logikája szerint így is kellett történnie. Míg végül el nem jött az idő, amikor megkezdődhetett a kezdetben mindenestül kitagadott és megtagadott értékek újráfelfedezése, bekebelezése, hasznosítása. Minden érték, akár akarja, akár nem, szolgál valakit, valamit. Ezeknek az értékeknek meg kellett tisztulniuk, meglehetősen fájdalmas tisztítóúton régi érdekkapcsolataiktól, hogy újra valorizálódjanak, visszakapják az árfolyamukat — de most már egy egészen másfajta „tőzsdén”. Ez sem ismeretlen folyamat a történelemben. Türelem kell hozzá, bizalom, nyugalom. Es bense beleegyezés abba, hogy az értékek *valóban* megtisztuljanak régi érdek-kapcsolataiktól.

Mire ez megtörtént, Márai végérvényesen, testben is, lélekben is a túlsó parton volt. Mi volt az, ami miatt nagyon józanul, de nem minden fájdalom nélkül úgy látta, hogy neki itt nincs helye, és hogy lehetetlen itt maradnia? Lényegében alighanem „az a hűségfogalom, melyet a „polgár” mellett” tett, hogy ismét *Örley* szavait idézzük: hűség, melynek — már *Örley* jól észre vette — nagyon határozott osztálytartalma volt: „Márai, mikor a „hősies polgár” fogalmát emeli magasra, ugyanolyan hű s egyben könyörtelen származása osztályához, mint az ellentábor tagjai közül az igazak...” Hű és könyörtelen: s aztán, mikor ennek az osztálynak egyre rosszabbul kezdett menni a sora, a hűség csak erősödött, viszont a könyörtelenség mintha enyhült volna. Ez a fogalom: „polgár” — (és nem pusztán csak fogalom, hanem öröklött valóság is vérben-sejtekben hozott tradíció; de milyen szűk sziget volt ez az *igazi* polgárság a felemás magyar társadalomban!) — ez a fogalom mintha egyre jobban megmerevedett volna Máraínál,

mozgékony élet helyett mintha kövületté vált volna (párhuzamosan azzal a folyamattal, ahogyan vibráló, villamos-sággal telített stílusa is kövülni kezdett?); ez a Polgár, ez az egykori lázadó és „zendülő”, a két háború közti magyar prózának ez a legizgalmasabb kísérletezője, s nem egy remekének alkotója, most már mintha egy láthatatlan talapzatra állt volna, kezében a fenyegetett polgárság, polgáreszme zászlajával, egy utolsó zászlótarló az elszabadult veszedelemben, páncélosan és fölemelt fejjel, talán mert bátor volt és szembenézett a viharral, talán csak mert utálta azoknak a szagát, akik a vihart csinálták, és akiket a vihar sodort. Talán észre sem vette, mikor nőtt rá bőréről a páncél, mikor fagyott végleges magatartássá a fejtartás. S egy szobor nem tévedhet, egy szobor nem lehet alázatos, egy szobor nem léphet le a talapzatáról, szolgálni azokat, akik körülötte — ellene vagy mellette — vannak. Egy szobor nem tud szeretni. Egy szobor nem hozhat áldozatot, hacsak nem önmagának.

Amikor a polgárság mint osztály, elsüllyedt abban a sok mindent görgető áradatban, amitől az osztály nélküli társadalomnak meg kellett születnie, Márai, az utolsó polgár, elment. Igaza volt? Lehet, hogy igaza volt. Ebben az egy lépésben. Hogy az utána tett többi lépésben is igaza volt-e? Erről nem vagyok meggyőződve.

Naplója második kötetének egy részletét idézem.² Véleménye szerint az, ami itt nálunk van, „mocsár”; ne vitatkozzunk rajta, vegyük tudomásul, hogy ez a véleménye. Honnét tudná, aki 1948-ban elment, hogy mi van Magyarországon 1962-ben (amikorról az idézendő jegyzet származik). Tehát mocsár vagyunk, „és mocsárban nem élnek, nem is halnak hatyúk. És az írók különben sem hatyúk. De aki azt hiszi, hogy otthon marad, a mocsárban, és így is meg tudja őrizni szelleme függetlenségét: téved.” Talcán kínálkozik a kérdés: és aki nem marad otthon, nincs otthon, hanem másutt van (egy másik „mocsárban”, mert a *Napló* semmi kétséget nem hagy az iránt, hogy az a „másik” is „mocsár” Márai számára), az viszont meg tudja őrizni szelleme függetlenségét? Nem. Nem tudja megőrizni. Azt hiszi, hogy őrizi; miközben őrizi, valami mást — valami mást is — őriz, valamit, ami szolgálataiba fogja a szellemet.

Es tulajdonképpen mit őriz? „A műfaja liturgiáját”, nyilván elsősorban

² Márai Sándor: *Napló (1958–1967)*. Az író kiadása. Róma, 1968.

azt, de vajon hat-e még ez a liturgia? Nem hatékonyabb-e egy másik, egy kevésbé látványos és „nemes”: az alázat, a szeretet liturgiája? Azt mondja egy helyen a *Naplóban* (a fiatal költészet artikulálatlanságával kapcsolatban), hogy ez a nyers és kusza hang nyilván egy hiányérzet vallomása. „Mi hiányzik? Egy ismerős műveltség védő cinkossága? Talán más hiányzik... Az írók, akik ma írnak — a fiatalok, de az idősebbek is — hirtelen, iszonyodva megértették, hogy az emberek nem hisznek többé az Emberben.” S itt megint tálcán kínálkozik a ríposzt (mint az ilyen fennkölt kijelentéseknél általában, és sajnos, a *Naplóban* több van bennük a kellettémél). Nem ez hiányzik: nem a műveltség védő (védő?) cinkossága, és nem a hit a nagybetűs Emberben. Valami más hiányzik: megint csak ugyanaz — a szolgálat, a szeretet, egy kis alázat. Ami már Örleynek is hiányzott Máraiban.

Az ember elmehet innét vagy onnét; nem mehet el magából. Magából csak akkor mehet el, ha maga is akarja: ha elégedetlen magával, és valami többet, jobbat, igazabbat, hitelesebbet akar csinálni magából. Rosszul olvastam volna a *Naplót*? Az derül ki belőle, hogy Márai a világon semmivel és senkivel sem elégedett, kivéve saját magát. Azok a sajnos, propagandázú naivságok, amiket „azokról” időnként a *Naplóban* lejegyez, nem is másod-hanem hatodikézi értesülésekből, de majdnem mindig valamiféle megföllebbezhetetlenség hangnemében, egyszerűen érdektelenek; az első kézből, személyesen értesültek számára egyenesen mosolyogtatók. Illetve lennének, ha... Ha nem lennének végül is megdöbbenők. Nem, nem a naivari magasztos „politikai tartalmuk” miatt. Hanem azért: hogyan nem veszi észre ez a nagy író (mert aki megírt egy pár remekművet, azt megilleti ez a cím) és ez a gondolkodó igényű szellem, hogy egy furcsa illúzióknak lett az áldozata? Egy illúzióknak *önmagára* vonatkozólag: valami ráfagyott gögnek, amely elhítheti vele, hogy egyedül ő lát helyesen, egyedül neki van és lehet igaza, egyedül ő van birtokában a megvesztegethetetlenség talizmánjának; mindenki más elaljasodott, legalábbis eladta vagy elvesztette a szellemi függetlenségét, kivéve őt, az egyetlent, akit még véd egy már nem is létező „cinkosság”... „Az író modora mintha már nem tűrné a szerénységet” — mondta Örley már 1939-ben a *Napkeletben*, az *Eszter hagyatéka* bírálatában, ebben az első, tapintatos vészjelzésben. Mit mondana ma?

És mit mondana Márai új regényéről? Egy brazil klasszikus, Euclides da Cunha megírta, mi történt a múlt század legvegen országának egy távoli zugában, Canudosban. De — olvassuk az *Ítélet Canudosban* kísérő jegyzetében — „mintha a canudosi történettel mást is szándékozott volna, nemcsak elmesélni a múlt század vége felé Brazília északkeleti peremvidékén bekövetkezett anarchikus robbanás eseményeit. Mert a canudosi vad kaland félévszázaddal később megismétlődött másfelé — igen, az anarchia kezdett megint egyszer ‚divatos’ lenni. Civilizált országokban, az észak-amerikai Egyesült Államok városgettóiban és egyetemein, aztán Franciaországban és máshol: anarchikus tünetek lobbantak fel. — A könyv elkísért Amerikából Európába. Egy napon írni kezdtem, amiről azt hittem, ‚kimaradt’ Euclides da Cunha könyvéből — kimaradt, de ‚így is történhetett volna’. A történetben volt valami köresetszerű...” És mert a patológikus sosem jó regényanyag, már-már abbahagyta az írást; akkor törnek ki a párizsi diák-zavargások; a Sorbonne falára a diákok fölírják: „Soyez raisonnable, demandez l’impossible”, azaz legyetek értelmesek, kérjétek a képtelent. „Ez megnyugtatót és most már vígan írtam tovább a könyvet.”

De ezt a jegyzetet ki kell egészíteni egy 1965-ös naplójegyzettel. Arról, hogy: miért ír egy ember? Mert el akar mondani valamit. Mit? „Személy szerint, néha, azt hiszem, ezt: tiltakozni és lázadni kell mielőst valaki vagy valakik az élet eleven, természetes rendjéből Rendszert akarnak csinálni. Minden, ami Rendszer — vallásos, politikai, gazdasági, szellemi Rendszer — halálos veszedelem, merénylet az élet eleven rendje ellen. Azt hiszem, ezt akartam mondani, amikor ‚írtam’...” Az *Ítélet Canudosban* lapjain is? Alighanem. Legalábbis részben.

Valószínűleg; de mégsem egészen biztosan. Egy bizonyos határig; de a határ megtorpant a fürdőkádnál, bizonyos komfortnál. Lázadjunk, de annyi rendszer azért legyen, hogy legyen fürdési lehetőség, lehetőleg vízvezeték, szagos szappan; villanyvilágítás sem árt. Utána, a fürdő után jöhet a halál. A halál azonban a világtörténelem Canudosaiban nem a fürdő után szokott jönni. Vérben, mocsokban, verejtékben, szennyben jön. A halálhoz nem lehet elegánsan, „a műfaj liturgiája” szerint bemosakodni.

Nyilvánvaló, hogy Márai nem a canudosi történetet akarta megírni; hanem meg akart írni valamit a canudosi tör-

ténetben. Mit? Minek a parabolája ez a történet; minek a modellje — hogy divatos szóval mondjuk — ez a Canudos? Ez nem derül ki. Lehet, hogy mint a *Naplót*, ezt sem jól olvastam; számomra nem derült ki. S így végül az a gyanú maradt bennem, hogy legvégső soron megint nem volt szó egyébről, mint egy rítusról, egy „bemosakodásról” és — sajnos — egy „titokról”, legföljebb ezúttal komorabb díszletek közt, a dzsungel éjszakájának, Canudos éjszakájának jeges hullaszagában.

Egy mágiáról? Egy mágiáról. De minket sokkal valóságosabb vizekben fürdetett a Történelem — tisztító vizekben, szennyvizekben, jeges vizekben, forró vizekben — semhogy a mágiák fognának rajtunk. A mutatványt talán még élvezzük; a mágia már nem hat. Amikor megkezdődik a canudosi foglynő „rituális” fürdője, majd utána lefolyik a szokásos „nagy beszélgetés” az ellenfelek közt: légüres térbe jutottunk. Mi már tudjuk, hogy Canudosban nem így történnek a dolgok. Bejött egy canudosi csontváz, megfürdött és visszalépett Canudosból valahová a *Sírályba*. Kár. Kár, hogy cserben hagyta a canudosiakat. Nem illett volna megfürdenie, amikor a másik kettő, a két rab társa nem fűrödhetett. Kilépni a közös szenvedésből az arisztokratizmus előjogos világába, akárcsak egy gumikád és egy pézsmaszappan erejéig is: valahol a dolog leglényegében, a magasabbrendű emberség álarcában, a fennköltség rítusában — embertelenség. Ha ez maradt ki Canudosból, akkor Euclides da Cunha jól tette, hogy kihagyta. De nem maradt ki; ez egyszerűen nem volt. Vér, hullák, pusztulás volt, sár és mocsok, áldozat és örület is: csak éppen nem fürdőkád, és párbeszéd a „titokról”. Ami végül sem világosul meg; mert talap nincs is. Van egy szelence, amiben valamikor valóban benne volt a „titok”. De időközben elveszett, elpárolgott. Ezt azonban „a műfaj liturgiájának” cinkossága szerint titkolni kell. A szelencét nem szabad ki-nyitni; nem szabad feszegetni.

Ameddig ezt a játékszabályt megtartjuk, minden rendben van. Ha megszegjük? Maradnak ismét a remek részletek, és a végső csalódás.

Pedig, hogy szerettünk volna, oly hosszú várakozás után, ismét egy *igazi* Márai regényt olvasni; hogy szerettük volna fölidézni a régi elragadtatásokat, a *Zendülők*, *Egy polgár vallomásai*, *Csutora*, *Válás Budán*, *Vendégjáték Bolzanóban* még igaznak, hitelesnek érzett varázsát!

És hogy szeretnénk, ha egyszer végre nem „Canudosban” esnék meg az „ítélet”. Ha egyszer összetörne ez a páncél, leszakadna ez az álarc. Ha szétzúzódna ez a fölény. Ez a gőg? Ha leolvadna ez a fagy és föltörnének megint a mély, az igazi források. A szerep romjain, a gyökeréig sebzett emberségből...

Mert nem hiszem, hogy a szerep mindenestül azonos az emberrel. Nem hiszem, hogy a maszok egy az arccal. Nem hiszem, hogy Márai azonos a szobrával, amit magának és magából áll. „Főül a tömegben”, mint a fűszöveg állítja róla, fölöttebb kétes magasztalással. „Egyszer mindenkinek el kell menni Canudosba” — mondja a foglynő. Hát miért nem megy? Mire vár? Ne tudná, hogy az egyetlen „titok”, amiért még érdemes elindulni, ott van mindenkinek a saját Canudosában? Nem abban az értelemben, hogy lázadjunk mindenféle Rendszer ellen, mint a *Napló* mondja; hanem abban, hogy lemondjunk magunkról és éljünk másokért és megtaláljuk ezerszeresen magunkat ebben az áldozatban. Hogy Canudosból ne a fürdőkád vágyát hozzuk vissza, hanem a megváltását. Ne az ítéletet, hanem a magunk megítélését.

Vagy ez az *Ítélet Canudosban* már egy lépés az igazi, a belső Canudos felé? Ismét rossz olvasó lennék, amikor a *Naplót*, és a regényt olvasva helyenként úgy sejtem, az író nehezen lélegzik a ránőtt maszok alatt? Tévednék, amikor Babits egy verse jut eszembe, a *Levél*, az utolsó strófa: „Mint kit egy dús ünnep öröme rég — talpig aranyba vont az éh-szemű nép, — mezítelen állt ott, eleven szobor: — csak ő maga tudta, hogyan fuldokol?”

Canudosban az aranyak nincs árfo-lyama többé. Canudosban minden arany-nál többet ér egy tenyérynyi emberi me-legség.

RÓNAY GYÖRGY

Nem azok a világ igazi jötevői, akik aranyos trónusokon ülnek, és kitartott szolgák legyezetése mellett taposnak milliókon, hanem akik a szegényoszlopokhoz kötve boldogan tűrik, hogy egy-egy igazságért a szemükbe köpjenek.

Anatole France

KÉPZŐMŰVÉSZET

Két kiállítás. A szovjet és a magyar múzeumok közötti együttműködés eredményeként a leningrádi *Ermitázs* rajzgyűjteményének válogatott lapjaiból nyílt kiállítás az októberi múzeumi hónap során a Szépművészeti Múzeumban.

A bemutatott grafikai művek részletes elemzése művészettörténeti szakfolyóirat feladata, — mi csupán a tárlat legkiemelkedőbb darabjaira szeretnénk a figyelmet felhívni. Ezek közé tartozik C. D. Friedrich — a nagy német misztikus és romantikus festő — „Felkelő hold”-ja, Ingres „Fiatal lány portréja” című finom, érzékeny ceruzarajza, Edouard Manet „Madame Guilletet” című kis mesterműve, a XVI. és XVII. század fordulóján élt olasz barokk mester: Annibale Carracci „Apollo Daphnét üldözi” című tollrajza (az újabb művészettörténeti publikációk egyre nyomatékosabban hangsúlyozzák a Carracci-művészcsalád e tagjának nagyszerű rajzolói kvalitásait...) és Rubens „Tájkép kis híddal” című színezett rajza.

A flamand mester e kis, nemes hangú munkája a nemcsak festőként, de mérnöként, műélvezőként is legelsőők közé tartozott Szőnyi István sorait juttatta eszünkbe: „Azt hiszem, a festés mesterségének minden fortélyát és rutinját a jóformán emberfeletti ügyességű Rubens birtokolta a legjobban, mióta csak festenek a világon. Senkit sem lehet ezen a téren hozzá hasonlítani. S mégis, ha egy múzeumban ahhoz a teremhez érek, amelyben csupa Rubens-képet állítottak ki, igen hamar készen vagyok a nézelődéssel, és tovább haladok, mert a technikai bravúron kívül nem találok semmit, ami lekötne a figyelmemet. Kevés bennük a mondanivaló, — hiányzik a meggyőző emberi hang. A briliáns kézügyesség, a szemképráztató virtuozitás öncélúsága lassan kiszorított műveiből minden közvetlenséget. *Hogy Rubens mégis geniális festő volt, ezt kisebb méretű vázlatai és tájképei tanúsítják; ezen nem hajszoletta a technikai tudás csillogtatását. Ezek remekművek.*”

E legmaradandóbb Rubens-alkotások közül való az Ermitázs tulajdonában lévő, a budapesti kiállításra kölcsönadott „Tájkép kis híddal” is.

A szentendrei Ferenczy Károly Múzeum a Szentendrén működő festők egyik legjelesebbjének: *Ilosvai Varga Istvánnak* munkáiból rendezett kiállítást ez év őszén.

A művész — aki augusztus 31-én töltötte be élete 75-ik esztendejét — többnyire szentendrei városképeket, csendéleteket és önportrékat fest. Munkái a magyar festészet francia orientációjú mestereinek — elsősorban Márffy Ödönnek — képeivel tartanak rokonságot. Derús színek, a festői izgalom feszültsége, merész, lendületes ecsetjárás jellemzik Ilosvai Varga piktúráját, — a temperamentumos előadásmód, a villanó rögtönzések, a színek könnyed futama mögött azonban a figyelmes szemlélő hamar fölfedezi a fölényes festői tudást, a kompozíció átgondoltságát, a szilárd festői rendet.

Németh Lajos „Modern magyar művészet” című könyvében Ilosvai Varga munkáiról mint „koloritgazdag, mély érzelmeket sugárzó festményekről” emlékezik meg, — B. Supka Magdolna „vérbeli piktor”-nak, „Szentendre Utrillójá”-nak nevezi a művészt a kiállítási katalógus előszavában, — Kampis Antal szerint a mester „a természet finom hangulatainak festő-lirikusa, aki csöndes örömmel veszi birtokába a maga világát.” E szép, találó megállapítások igazságát a tárlat képei („Narancsok és kaktusz”, „Fotelban ülő női akt”, „Kánikula” stb.) meggyőzően támasztják alá.

Amedeo Modigliani (1884—1920). Ötven esztendővel ezelőtt, 1920-ban halt meg fiatalon, harminchat esztendő korában *Amedeo Modigliani*, akit a művészeti irodalom az *École de Paris* legkiválóbb festői között tart számon. A művész a köztudatban elsősorban portréfestőként és alkotóművész-ként él, — az újabb kutatások azonban több keresztény szellemiségű munkáját is felszínre hozták. A *Lineografica* című milánói folyóirat 1958. évi 11-12. számában G. L. Mele egy térdeplő és bűnbánó emberi alakot megjelenítő Modigliani-rajzot (címe: „Peccatore”, készült 1917-ben), továbbá egy „Crocifisso” című grafikát közöl. Ez utóbbi művet (amelynek keletkezési ideje 1917 vagy 1918) túlzás nélkül sorolhatjuk a XX. századi képzőművészet legemlékezetesebb Krisztusz-ábrázolásai közé.

A mester halálának 50-ik évfordulója alkalmából hadd idézzünk néhány mondatot *Gerevich Tibornak* (1882—1954), a budapesti egyetem egykori művészettörténész professzorának, az esztergomi Keresztény Múzeum néhai igazgatójának Modigliani művészete előtt tisztelgő szép

cikkből, amely a *Magyar Művészet* 1936. évi 1. számában látott napvilágot. Gerevich — aki Perneckzy Géza szerint „érzéketlen volt a jelenkori művészet iránt” — így jellemezte (csöppet sem érzéketlenül...) a századeleji párizsi avantgarde festészet tragikus sorsú, prominens mesterét: „A livornói születésű Modigliani — velencei stúdiumok után — kiváló rajzkészséggel, a régi mesterek ismeretével és szeretetével ment Párizsba... Bár merőben újat és egyénit hozott, — minden vonásában, egész művészi lényegében benne rezeg az olasz művészet nagy múltjának atavizmusa. Rajzának érzelmes bája Botticellire és a korai sienaiakra, elsősorban Simone Martini-re emlékeztet; kolorizmusa gyöngéd, mint a tavaszi fuvalom. Alakjairól megható melankólia, néma panasz árad; minden portréja tulajdonképpen saját szomorúságának és nyomorúságának líráját tükrözi. Spontán könnyedséggel alkotott munkáit (amelyeken valami egzotikus mellékszamat érzik) a művész életében alig értékelték, — ma viszont százezreket fizetnek műveikért, amelyeket annak idején egy-egy pohár abszintért vesztegetett a Montparnasse kávéházaiban és lokáljaiban.”

Fülep Lajos (1885—1970). Fülep Lajos nyugalmazott egyetemi tanár, akadémikus eltávoztával a század elején szárnyra kelt magyar író- és tudósnemzedék egyik legjelentékenyebb egyéniségét vesztette el a magyar szellemi élet. Kivételes mélységű irodalom- és filozófia-történeti esszék (elsősorban a *Nyugat* 1921. évfolyamában közölt Dante-tanulmányra gondolunk), kortárs

írókról s képzőművészekről (Rippl-Rónai, Tihanyi Lajos, Szabó Dezso, Lesznai Anna, Keleti Artúr stb.) szóló cikkek, a művészeti múlt néhány félreismert vagy elfeledett alakját (Izsó Miklós, Lechner) felfedező vagy újjáértékelő írások, továbbá művészetfilozófiai traktátusok („Az emlékezés a művészeti alkotásban,” „Művészet és világnézet” stb.) alkotják Fülep mennyiségileg kicsiny, de súlyos gondolatokkal telített munkásságát, amely nagyívű koncepció pilléreire épült.

Ő volt az az esztétikusunk, aki — „Magyar művészet” című könyvében — a legtöbbet tette művészetünk nemzeti karakterének s a „nemzeti” és az „egyetemes” korrelációjának megvilágítása terén, — más elaborátumaiban pedig új definícióját nyújtotta a „szépség” és a „művészet” fogalmának. (A szép — a Fülep-i meghatározás szerint — „valamilyen jelenség formájának örökkévalóság-jellege”, a művészet pedig „az örök formák jelenségvilága.”) Idős korában is sokat dolgozott, — élete utolsó évtizede termésének legbecsesebb darabjai Csontváryval, Adyval és Derkovitscsal foglalkozó írásai.

Henri Matisse mondta nyolcvanegy esztendő korában: „Remélem, hogy bármilyen öregek vagyunk is, fiatalon fogunk meghalni.” Fülep Lajos is azok közé a nagy formátumú alkotók és gondolkodók közé tartozott, akik — akár csak Goethe, Hugo vagy Renoir — kései öregkorukban is meg tudták őrizni szellemük nyitottságát, elméjük rugalmasságát, lelkiük fiatal hevét.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(OJSZTRAH VEZÉNYEL) Divat lett mostanában, hogy a nagy hangszeres előadóművészek a karmesteri pult mellett is megkísérlik megvalósítani a zenéről vallott elképzeléseiket. Így jutottak el hozzánk Yehudi Menuhin lemezei, így volt alkalmunk megismerkedni Anda Géza karmesteri művészetével, s most immár másodszer David Ojsztrahot, a karmestert is viszontláthattuk a Zeneművészeti Főiskolán. A nagy hegedűs a jelek szerint az európai karmesteriskola hagyományait követi. Honfitársai szinte a zene legapróbb rezdüléseit is kidolgozzák elképesztően tökéletes zenekaraikon, nem hagynak figyelem nélkül egyetlen apró árnyalatot sem, a hangzás sokszor mégsem azonos a képzeletünkben kialakult

ideális zenei képpel. Hozzászoktunk az európai zenekarok kicsit „slamposabb” muzsikálásához, de ahhoz is, hogy közben minduntalan felbukkannak a tökéletesség pillanatai, amikor a partitúra hirtelen megvilágosodik, s mintha a legnemesebb klasszicizmus fényében tündökölnék, úgy borulnak virágba az egyes szólamok, s úgy valósul meg előttünk a zenei folyamat, ahogy azt szerzője — szintén e hagyomány részese, utóda és elődje egyszerre — elképzelte. Nos, Ojsztrah ennek az iskolának a hagyományait igyekszik követni és megvalósítani zenekarában. Ebben nagyszerű segítségére van tiszta, derűs embersége, az, hogy hamar megtalálja a kapcsolatot zenekarával, s nem kell diktátori pózokba me-

revednie. Kitűnő anyagismerettel rendelkezik, és — természetesen — remek színérzékkel, érzi, mikor kell egyik vagy másik szólamot kiemelnie, előtérbe állítani. Mozdulatai talán nem a legtökéletesebbek, a zenekar mégis hibátlanul meg tudja valósítani elképzeléseit, hiszen „egy nyelvet beszélnek”.

Budapesti hangversenyén a Magyar Rádió és Televízió szimfonikus zenekarát vezényelte, amely most ünnepli fennállásának negyedszázados évfordulóját. Ez a kitűnő együttes lehetőségeihez mérten sajnálatosan ritkán szerepel a hangversenyidőközön. Olykor-olykor magas színvonalú zenéléssel ajándékozzák meg hallgatóikat, máskor azonban érezhetően nem tudnak kontaktust találni a közönséggel. (Ezek az alkalmak egyre ritkulnak, s bizonyára a stúdióhangzás és a hangversenytermi akusztika közötti különbség a magyarázata.) Ragyogó fűvögyűttese a legkényesebb feladatok megoldására is alkalmassá teszi. Ezúttal persze nem volt szükség különösebb csillogásra. A zenekar érezhető kedvvel vetette magát a zene folyamába, s különösen Brahms II. szimfóniájának előadásakor maradandó élménnyel ajándékozott meg. Bevalljuk, Beethoven Egmont nyitányának előadásától vártuk a többit, hiszen ezt a darabot mintha Ojsztrahra szabták volna: Goethe magasrendű humanizmusa, Beethoven klasszikus zenei szövése — az ő zenei világa. Szép, kiegyensúlyozott hangzásban szólalt meg a nyitány, ám immár annyi egymástól különböző felfogású, de szinte tökéletes megvalósítását hallhattuk, hogy ha előadása „csak” szép, már tikkolt elégedetlenséget érzünk. A nyitány után Sibelius Hegedűversenyét tolmácsolta Ojsztrah egyik legtehetségesebb tanítványa, az ideai Csajkovszkij-verseny győztese, Gidon Krémer. Ragyogó hegedűs, remek zenei elképzelésekkel. Hogy valóban mestere útjára lép-e, s ő is a hangszer nagy humanista megszólaltatója lesz-e, az a jövő titka, már csak azért is, mert Sibelius versenyműve minden részletességével együtt sem tartozik a remekek közé.

A hangverseny csúcspontját Brahms II. szimfóniájának előadása jelentette. Ojsztrah rámutatott ennek a zenének mélyéről fakadó vallomásosságára, s tiszta, szép dallamaira. Érdekes: annak idején Csajkovszkij épp a dallamok tisztaságát hiányolta Brahmsból és azt az eredeti tehetséget, amely oly megejtő erővel mutatkozik meg a szimfónia utolsó tételében. Ezt a tételt a karmesterek egy része galoppnak értelmezi, s szabadra eresztett zenekarával szilajon végig-

nyargalva rajta, sebességi világrekordokat ér el, miközben épp a tétel leglényegét, heroikus alaprajzát hagyja érintetlenül. Ojsztrah ezt a karaktert valósította meg, s ezért vált tolmácsolása hitellessé, magával ragadó szépségűvé. Megérdemelte a közönség hatalmas tapsát, amely alighanem hegedűestjének sikerét is előlegezte.

(LISZT ÉS KODÁLY A MÁTYÁS-TEMPLOMBAN) A Budapesti Művészeti Hetek programjában ugyan nem szerepelnek az egyházzenei események — mintha az nem érdekelné a külföldieket és a hazaiakat —, ám kórusaink és zenekaraink minden különösebb propaganda nélkül is derekasan kivették részüket az ünnepi eseménysorozatból. A lapunkban már méltott remetekertvárosi énekkar magyar szerzők verseire írt magyar kórusműveket tolmácsol, ezúttal is magas művészi színvonalon. A Mátyás-templom ének- és zenekara pedig a magyar egyházzene fejlődésének két korszakalkotó remekét szólaltatta meg. Liszt Koronázási miséjét és Kodály Budavári Te Deumát. Az előbbi a zenei romantika egyik legerdekesebb kísérlete, az utóbbi beteljesíti azt, ami felé Liszt csak tapogatózott. Mert Kodálynak sikerült megvalósítania a klasszikus egyházzenei hagyomány, a magyarság és a néphagyomány szintézisét. Erre talán épp a Budavári Te Deum az egyik legkifejezőbb példa. Minden egyes megszólaltatása lenyűgöz tiszta vallomásával, elsősoró dinamikájával, mely a hitnek zenévé való lényegülése. A Mátyás-templomban ismét megbizonyosodhattunk róla, érdemes az egyházzene remekait rendszeresen templomban is előadni, a közönség rokonszenve és érdeklődése nyilvánvalóan a siker és igény jelzése. A templom ének- és zenekara ismét felöltött a nagy hagyományokhoz, amikor itt dobogott a magyar egyházzenei élet szíve. Most újból olyan zenei élményeknek lehetünk itt rendszeres fültanúi, amelyek kétséget kizáróan európai színvonalúak.

(LEMEZFIGYELŐ) Az utóbbi időben a Magyar Hanglemezzártó Vállalat mind több alkalmat ad kiemelkedő hangszeres művészeinknek, hogy lemezen is számot adjanak tudásukról. Ilyenformán a lemezek aránya a szólóprodukciók felé tolódik, ami nyilván nem kis örömet szerez a hanglemezzűjtőknek. Ugyanakkor viszont a gyűjtők nagy része meglehetősen hiányos zenekari anyaggal rendelkezik, amelyet így csehszlovák és szovjet lemezekkel igyekszik pótolni. Esetleg érdemes volna magyar kiadásban is forgalomba hozni Beethoven és Mozart

szimfóniáit, Bach és Händel oratóriumait — amelyek érthetetlenül újabban még a hangversenyek műsoráról is hiányoznak —, hiszen ha ezek a hangversenybérletek lendítőt, bizonyára hanglegyformában sem kisebb az érdeklődés irántuk.

A kamaraprodukciónak közül a legjelentősebb Mozart hat Haydnnak ajánlott vonósnégyesének megjelenetése a Bartók-vonósnégyes tolmácsolásában (Qualiton 11400-402). A műfaj végigkísérte Mozartot rövid életútján, ez a hat kvartett azonban, amelyet 1782 és 85 között komponált, különös jelentőségű a műfaj történetében is. E hat műben ugyanis mind a négy szólóhangszer teljesen egyenrangú társ, a szonáta-formájú nyitó tételekben pedig súlyos emberi vallomások bukkannak fel. A lassú tételek egyik-másik fordulata már a nagyromantika világát idézi, a menüettek pedig maguk mögött hagyva a műfaj rokokó jellegét, már a beteljesült klasszicizmus híradásai. S ugyanezt a beteljesülést hordozzák a zárórészek is, amelyek viszont a polifónia világára utalnak vissza, s azt telítik új elemekkel, színekkel. A Bartók-vonósnégyes — amely néhány év alatt világszerte ismert és megbecsült kamaraegyüttesé vált — rendkívül színes hangzással, a fő motívumokat mindig megfelelően kiemelve, a szerkesztés gazdagságát is érzékeltetve szólaltatja meg a hat vonósnégyest. A sok nagyszerű tolmácsolás mellett is megállja helyét az övék. Ez a felvétel legnagyobb áicsérrete és elismerése.

Simándy József emlékezetes sikereit eleveníti fel az LPX 11423 számú Hungaroton lemez. Ez a kitűnő művész, aki nem csak szívvel, nem csak „hanggal”, hanem „ésszel” is éneklő szerepeit; immár negyedszázada operánk egyik vezető tenoristája. Eközben számos oratóriumelőadás során is emlékezetes sikerrel szerepelt. A felvétel tanúsága szerint elsősorban az olasz opera vérből, olykor szinte eksztatikus világa áll a legközelebb hozzá. Négy Verdi és két Puccini opera részletét tolmácsolja, bármelyik rákerülhetne korunk nagy tenoristáinak felvételeire is. A Largo és Mozart Varázsfuvolájának részlete viszont nem a legszerencsésebb pillanatban született, s talán nem is illik a lemezre, amely egy érett, romantikus kulturáltságú művész emlékezetes teljesítménye.

A Szovjet Hanglemezek Hónapja alkalmával sajtótájékoztató keretében nyitotta meg a Magyar Hanglegyártó Vállalat a Gorkij-könyvesboltban rendezett kiállítást, és magának a

hónapnak eseményorozatát. Megtudhatuk itt, hogy a szovjet hanglemezeknek — melyeket rendszeresen ismertetünk — egyre nagyobb a szerepük a hazai lemezforgalomban. Az „üzleti” kérdéseken túl sokkal lényegesebbnek tartjuk, hogy e valóban kulturpolitikái missziót betöltő lemezek kiállítása színvonalas és felvételi technikája is egyre javul, s akadnak kiugró teljesítmények is (mint például Beethoven zongoraversenyeinek felvétele Gilesszel és Széll Györggyel). De igen sikerült felvétel a most megjelent 023911-12(a) jelzésű lemez is, amelyen Mozart két ritkábban megszólaló szimfóniáját (a K. 200 C-dúr és a K. 338 C-dúr) adja elő a Rudolf Barsaj vezette Moszkvai Kamarazenekar. Különösen a menüett nélküli szimfónia (K. 338) megszólaltatása sikerült szépen. Ez a kamarazenekar alighanem a világ legtökéletesebben játszó együttese. Kár, hogy néhol túlhangsúlyozzák a mű motorikus elemeit, s a szimfónia egyes részei nem annyira légiesek, mint inkább gépiesek. A kiállításon szereplő szovjet művészek közül érdemes felfigyelni a ritka Csajkovszkij-operák felvételeire. (És még egy érdekes számadat: a hazánkban forgalomba kerülő szovjet lemezek közül az egyik legnagyobb siker: Mozart Requiemje.)

A Muza lengyel hanglegyártó cégnek a Lengyel Kultúránál kapható kiadványai közül bizonyára nagy érdeklődésre tartanak számot a Chopin-összkiadás lemezei. Ezeket heteken át közvetítette a Magyar Rádió is, s utána még inkább növekedett irántuk az érdeklődés. Kétségtelenül nagy dolog, hogy egy ország a maga erejéből vállalkozik ilyen hatalmas életmű kiadására. A lengyelek igyekeztek legjobb erőiket csatasorba állítani a felvételek sikere érdekében, s a lemezek többségén a lengyel művészek szakítottak az egy ideig dívó objektív iskolával, amely kiszárította Chopin poézisét és gépiessé, földhözragadtá tette tündérvilágát. Az XL 0057 számú lemezen Halina-Czerny-Stefinska szólaltatja meg az Andante Spianato című művet a Varsói Filharmonikusok Witold Rowicki vezényelte együttesének kíséretében. Ez az alkotás több felvételben ismeretes — az egyikben nem kisebb nagyság játssza, mint Richter. A lengyel felvételen azonban mégis mindegyiknél tökéletesebben érvényesül a dallamok „egymásba folyása”, amit André Gide Chopin művésze egyike legnagyobb értékének tart. Igen szépen sikerült a lemezen hallható négy Polonaise tolmácsolása is.

RÓNAY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

Szerelmesfilm (magyar, színes). Írta és rendezte: Szabó István; kép: Lőrinc J.; zene: Gonda J.; fős.: Bálint András és Halász Judit.

Szabó István filmjei szorosan összefüggnek nemzedékének látásmódjával. Ennek a — mai harminczévesek — nemzedékének nem mindennapi élménykettőség jutott osztályrészül, mely elsősorban világlátásukat befolyásolta. Ahhoz, hogy a történelem-előttiség mítoszát eszményítő Rosenbergféle kultúrpszimizmus vagy metafizikus megváltás-utópiák híveivé szegődjenek, még túl fiatalok voltak annak idején, s a későbbi események se nagyon ösztönöztek erre; ahhoz pedig, hogy a világszerte újjáéledő tökéletesség-eszmények derülátó megszállottjai legyenek, az „underground” barlanglakó mesianizmusának vagy a militáns kultúrforradalom prófétái, már túl öregek és tapasztaltak, s a szellemet tartó palackkal való kísérletezést átengedik a náluk fiatalabb nemzedékeknek.

Szabó két utolsó filmjében (*Apa, Szerelmesfilm*) látszólag visszavonul a magánélet és az események kiváltotta belső fejlődés nyomon követésébe. Nem egyszerű múltba fordulás ez, hanem önpanagának tisztázása; még ha látszólag és talán egyelőre nem sok szót veszteget a jelenre. A *Szerelmesfilm* Franciaországban játszódó részében például egyszerűen nem nyilatkozik semmiféle időszertűségről, mint ahogy azt se magyarázgatja, miért maradt az egyik szereplő kint, és miért jött haza a másik. Olyan tények ezek a szemében, melyekre neki — és nemzedékének — úgysem volt befolyása, tragikus következményei előtt jóformán benuktan áll, s csak akkor lesz mozgékonyabb, amikor valamilyen véletlen következtében hirtelen tágasabbá válik körülötte a világ, és belekóstolhat saját belső felszabadulásába. A *Szerelmesfilm* kevés mozdulatú felnőtt főszereplője cigánykerekeket vet képzeletében, s végigtáncolja az utat, miközben Franciaország felé rohan vele a vonat, ahol újra csak önmagával, a Magyarországon visszahagyott történelemmel néz szembe.

Amikor szereplőinek sorsát végigköveti, Szabó nem tipizál, hanem tényeket ragad ki, tárgyakat vesz szemügyre, melyek az emlékezetben megmaradnak; s ezek hatásaival külön-külön szembesít: ilyen az úttörőgyűlés és a kultúrdélutánok eseményei, a kopott házfalak, a téli utca szépsége és a szerelmesek egymásra találása, a háború utolsó heteinek kivégzései és a dunaparti korlátok. Ezek az

elemek külön-külön is érvényesülnek, nem önti le őket valamiféle jövőbe mutató realiztikus magyarázat generálszószával. A műveiben megnyilvánuló nagyfokú személyességnek hitelt van, mert a magára találás egyedi útján nem fordul ideologikus segédfogalmakhoz. Egyensúlyra törekvő és epikus szemlélete miatt (és talán az ötvenes évek végére eső főiskolai nevelés hatására) azonban néha ösztönösen előnyben részesíti az agyonhasznált, banális megoldásokat (mint például a tengerparti jelenetben, a postai levélírásban), ami megakadályozza a mélyrehatóban.

Befejezetlenül (magyar tudományos-lélektani film). Pszichológus: Polcz Alain; rendező: Vas Judit.

Filmgyártásunk egyik legjelentősebb kísérletét üdvözölhetjük ebben a műben. A *Befejezetlenül* anyagában csak a valóságra épül; nincsen szó benne kiagyalt pszeudó-drámai cselekményről, elfogadható és elfogadhatatlan hangsúlykülönbségekről, melyek segítségével azt sugalmazhatnák, hogy minden összetevő a helyén van, nem rángatnak elő jól bevált filozófiai közhelyeket, hogy valamilyen tipikusnak mondott történetbe öltöztessék őket. A nézőt a *cinéma-direct* módszere teljesen magára hagyja abban, hogy következtetéseit levonja. Polcz Alain pszichológusi munkája az agresszió lelki eredőit kutatja egy kamaszlány sorsában, amint apró játékokból elárluja elfojtásait, s később az intézetben a társadalmi helyét kezdi keresni. A szereplők közül egyik se színész, tényleges problémák tárulnak föl, s a néző közben tanúja lehet egy objektív tudományos módszer alkalmazásának, a szembeállítás leleplező és ugyanakkor kérdéseket nyitva hagyó technikájának. Vas Judit azzal, hogy a kidolgozott pszichológiai anyagot a közvetlen ábrázolás segítségével vette filmre, megtalálta az anyaghoz illő legalkalmasabb kifejezési formát is. Nem színészek, hanem hozzánk hasonló emberek szenvednek előttünk a vásznon: „... saját cselekedeteinket sem vagyunk képesek tisztán látni, hogy tudjunk így Editről dönteni, ítélni?” — kérdezi az egyik, és a másik kiegészíti: „... sokszor az ember jót akar, de nem mindegy az, hogyan akarja a jót, mert nekem is más a jó és a másoknak is másképp jó...” A *Befejezetlenül* a mannheimi nemzetközi filmfesztiválon az egyik fődíjat kapta meg.

UNGVÁRY RUDOLF

DOKUMENTUM

KI NEKEM JÉZUS?

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

Jézus személyisége minden kor emberét foglalkoztatta. Hatása ma is élő és észlelhető, senki sem lehet közömbös iránta. Vigilia szerkesztősége ezért körkérdéssel fordult — világnézetre való tekintet nélkül — a magyar szellemi élet jeles képviselőihez, mit jelent nekik Jézus. Az adott feleletekből kiderül, hogy alakja nemcsak a hívőnek jelent sokat, aki hitének mesterét, Megváltóját látja benne, hanem a nem-hívőnek is, aki mint történelemformáló személyiséget, az egyetemes emberi kultúra kiemelkedő értékét tartja számon.

A beérkezett válaszokat névsorban közöljük.

BÁLINT ENDRE festőművész:

— Rónay György szegezte nekem a kérdést a Nemzeti Galériában, egy pompás egyházművészeti kiállítás bemutatója után, lefelé menet a lépcsőn... Azután elbúcsúztunk, és arra gondoltam, valami „csodának” kellene történni, hogy én erre a kérdésre igazul válaszoljak.

Jézus testi mivolta képzeletemet valójában nem foglalkoztatta, vagyis — ahogy mondják — a „történelmi Jézus” bennem sohasem vált plasztikussá. Személye (akit két évezred sem tudott deformálni hamis akaratok, álságos ferdiések segítségével) Formát öltött, és most ennek a Formának lettünk elragadtatott szemlélői. Persze nem csak most és nem csak mi, de mindazok, akik a katakombák puritán díszítéseit annak idején készítették, és akik a gótikus katedrálisok szobraiban az örökkévalóságot álmodták, és akiket Sasettától Michelangelóig olyan erő járt át, hogy maguk is „csodálatos halászokká” lettek. Számomra a barcelónai Katalán Múzeum első nyolctíz terme és szinte az egész Cluny múzeum, de a sixtusi kápolna mennyezete is ugyanannak a dolognak tanúságtétele: a Hit formateremtő erejét példázza. Ez a kereszténység érdeme, amely Jézust helyezte mindenek elé...

Ami engem illet, „csodaváró” voltam és az is maradtam; hogyan is ne hinnék annak, aki csodákra képes. Különbön miért is festettem meg annak idején a *Csodálatos halászat* című képemet? Szeretetre éheztem és nem hittem, hogy tizenkét évvel később még élni fogok és azon gondolkozni, mit is jelent nekem Jézus? Talán a szeretet és a csodák kimeríthetetlen forrását, és még inkább a szeretet csodáját és a csodák szeretetét.

BÁRDOS LAJOS zeneszerző:

— Hogy kicsoda? Gyermekkoromban nem több, mint az izgalommal várt karácsony. Gyertyafény, indián könyv, kisvonal. Nagydiák éveimben: kamaszos fölényel lefitymált „legenda”. Azután katonasor, háború, felnőtt élet, — és lassanként bizonyossággá vált a számomra, hogy Ő csakugyan az, aminek magát mondotta: út, igazság, élet.

Út. Tudom, merre járjak, tudom, merre haladjak. Senki nem mondta, hogy a helyes út sima és kényelmes. Meredek és göröngyös az. De a sziklamászó is ezt keresi. És ahogy halad fölfelé, egyre szebb a kilátás, egyre főszegebb az érzés. És ha vissza-visszacsúszi az ember az út nehezein, ki ad erőt az újra- meg újrakezdéshez? Ő.

Igazság. Nincsen szava, amelyik tévesnek bizonyult volna. Pedig ugyancsak cifra évfüzedeket ért meg az én hetvenéves nemzedékem. De minden fordulatban, minden forgatagban bevált szavainak igaza. Soha semmi bajom nem lett abból — de másnak sem! —, hogy például megfogadtam legfőbb szavát is: szeresd felebarátodat! De sokszor nem volt ez könnyű! Gáncsokat, vádaskodásokat nem visszaboszolni, hanem baráti kéznyújtással elfeledetté tenni... Ki adott ehhez erőt? Ő.

Élet. A szó határtalanságából most csak a teljességet idézem. Zöldfülű siheder koromban együtt fújtam a fűjökkel: mi-csoda abszurdum! Egyszer azt mondja: békét, máskor: kardot. Dehát az élet pontosan ilyen. Telve ellentmondásokkal, szélsőségekkel. Igenis, óhajtjuk a békét, de ha kell, fegyvert ragadunk feldúlói ellen. És az a sok egyéb fekete-fehér, igen-nem? Bánkódjunk-e folyton vagy vigadjunk? Nem vagy-vagy, hanem is-is: nagy-

péntek is van, és húsvét is. A férfi magánya, vagy a házasság boldogsága? Nem vagy-vagy, hanem is-is: szerzetesnek lenni éppoly fennkölt életeszmeny, mint ahogy a házasság szentség. (Amihez megint csak Ó ad erőt.) Van pap-fiam is, és vannak családós gyermekeim is. Mind-egyik boldog az ő élet-állapotában. És én sokszorosan boldog általuk.

És Ó általa, aki út, igazság, élet. Vagyis: az igaz életre vezető út.

DR. BENEDEK ISTVÁN író, pszichológus:

— Három kérdésükre a válaszom:

1. Lehet-e pozitív példa Jézus emberi arculata?

Lehet. Emlékeztetem Önöket Benedek Elek nagyapám életmottójára:

*Jézus tanítványa voltam,
Gyermekekhez lehajoltam,
A szívemhez fölemeltem,
Szeretetre így neveltem.*

2. Mondhat-e ma az embereknek valami jelentőset és követendő?

Mondhatna. De kétezer éve azt tapasztaljuk, hiába mond. Csak kivételes egyének követik. Semmivel annyian és annyira vissza nem éltek a történelem során, mint Krisztus tanításával, még az egyházak is.

3. Lelkileg gyógyír-e vagy csak bénító balzsam?

Nem értem a kérdést. Balzsam és gyógyír ugyanaz, nem bénít. Jézus sem bénít. Talán a lelki fájdalmat bénítja a hit, a bizakodás valami emberfeletiben, a szó enyhítés, belenyugvás értelmében. Ennyiben balzsam és gyógyír. Betegséget nem gyógyít, de segít elviselni.

BULLA ELMA színművész, a *Vigszínház* tagja:

— Erről a kérdéstről mindig is sokan és sokat beszéltek. Igaz, a krisztusi törvények olyan magasrendűek, hogy szinte alig közelíthetők meg, talán azért is beszélünk róluk annyit. Pedig az volna a jó, ha nem beszélnének, cselekednének e törvényektől vezetve. Ez mindennél többet jelentene és értelmet is adna nekik — mai érvénnyel.

GYÖNGYÖSSY IMRE filmrendező:

— Laikus módján vettem kezembe a Bibliát, és egyre inkább megkísértett az a herézis, még saját filmemmel, a *Virágvasárnap*mal is vitatkozva, hogy két hőse van, a szónak filológiai értelmében is. Vagy legalábbis úgy, hogy két vizionáló alteregó ez az egyetlen hős.

Az egyik az abszolút megbékélést hirdeti, a másik pedig ugyanekkor harcot

hirdet. Az egyik — ha úgy tetszik — olyan harcot, hogy azt mondja: szállj szembe a testvéreddel is, ha szűkség van rá, ami úgy is megfogalmazható, hogy irtsd ki a gonoszt, irtsd ki a rosszat. A másik hős viszont azt mondja, hogy az állhatatosságod a szeretetben erősebb, mint a kard. Ez az igen-igen szélsőséges, majdnem önmagának ellentmondó hős azonban mégiscsak egy — ha úgy tetszik — irodalmilag is, ezért a világirodalom egyik legzseniálisabb személyisége. Kár, hogy ma alakja a napi harcokban elvész vagy elhomályosodik, mert nemcsak kultikusan ihlető. Mint személyiség, azok számára is nagy ihlet-forrás, akik nem hisznek benne. Két olyan magatartásformát tartalmaz, aminek a világon ma is napi érvénye van.

GYÖRKÖS LAJOS rev., a *Buddhisták Világszövetsége Magyarországi Regionális Központjának vezetője*:

— A kereszténység megalapítójának személye — aki egyúttal a keresztény hívők vallási életének centrális alakja is —, messze túlnötte az általa megalkotott életmű kereteit. Személyének hatása korszakokat formáló, alakító és meghatározó erővé vált. Követőinek száma, akár a múltat nézzük, akár a jelent vizsgáljuk is, tagadhatatlanul az első világvallássá teszi a kereszténységet. Jézus Krisztus neve korunkban már nem ismeretlen — a kereszténységtől alapjaiban különböző — más vallásrendszerek követői számára sem.

A buddhista vallás mérhetetlenül toleráns és türelmes. Az intelligens buddhista nem tekinti és nem állítja be saját vallását, mint az egyedül üdvözítőt, hanem elismeri és vallja, hogy a megváltáshoz más vallásrendszerek segítségével is el lehet jutni, feltéve, ha az azt követő őszintén éli is a saját vallását.

A Buddha tanításában központi helyet foglal el a szeretet és az irgalom gyakorlása. E két erény fontossága szinte egyetemes jelleget ölt, mert az emberi létformán túl kiterjed az állatok, „fiatalabb testvéreink” világára is. A buddhizmus két nagy iskolája — az ún. északi és déli buddhizmus — közül az első kifejezetten, a másik pedig általában éppen a *Bodhisattva*t állítja követői elé ideálnak, azt az emberi létformát elért lényt, aki, ámbár szellemi fejlődése folytán már a megváltás küszöbéhez érkezett, maga is Buddhává válhatna s ezzel kilépve a létesülés körforgásából, önmaga számára végleg megszüntethetné a szenvedést,

szeretettől és irgalomtól tökéletesen áthatva önként lemond saját megváltásáról, új testet-öltéseket vállal, hogy a többi lényt is hozzásegítse a szenvedéstől való megváltáshoz.

Ha az előbb elmondottak alapján nézzük Jézusnak, a názáreti Mesternek tanítását és ehhez hozzávesszük személyes életpéldáját is, úgy lehetetlen meg nem látnunk azokban a *Bodhisattva* jellemző ismérveket. Itt elegendő kell, hogy legyen, ha csupán a szeretetről szóló tanításaira emlékeztetünk és eszünkbe jut az egész emberiség megváltásáért hozott goltói keresztalál. Vajon van-e, lehet-e nagyobb szeretet annál, mint aki saját életét képes adni barátaiért, az egész szenvedő emberiségért? Vajon van-e, lehet-e nagyobb szeretet és irgalom annál, mint aki az őt üldözőket annyira sajnálja, hogy megsiratja? Vajon nem Jézus mondta-e: „Ne szállj szembe a gonosszal, hanem ha megütik jobb arcodat, fordítsd oda a másikat is”? Továbbá: „Szeressétek ellenségeiteket és imádkozzatok üldözőitekért”?

A sajátosan buddhista tanítás szerint: „Gyűlölködés a gyűlölködést meg nem szünteti, a gyűlölködést csak a szeretet szüntetheti meg.” A názáreti Jézus szavai, ha másként fogalmazva is, de lényegét illetően ugyanezt az igazságot kiáltják oda az egész világnak.

A buddhisták szemében Jézus Krisztus — Bodhisattva. Éppen a szeretet és irgalom egész lényét átható erőnye, annak tökéletes fokon való gyakorlása teszi őt azzá. És ez a szeretet és irgalom, amely — felfogásuk és útjaik ellenére is — mindkét vallásrendszert egyformán jellemez, teszi mind a keresztények, mind a buddhisták számára lehetővé a kölcsönös megértést és a körünkben oly nagyon szükséges közeledést. Körünkben, egy olyan korszakban, amely a megértésen kívül talán semmit sem nélkülöz jobban, mint éppen a szeretetet és irgalmat.

GYURKOVICS TIBOR költő:

— Zavarban vagyok. Az ember nem nézi az anyját a fürdőben. Profánnak tartom a kérdést.

Nos, a vallomás. Mindenről kérdeznek mostanában. A mini-szoknyáról, a Bio Tpmi mosószerrel, a non-figuratív festészetről, a nemi életéről... vagy a Manson család kegyetlenkedéseiről. A szociológusok úgy gondolják, ez jó módszer. Hát így hova rejtsem Őt?

Mindig nagyon kíváncsi voltam Jézusra. Konkrétan, a szemödrére, kör-

meire, térdére. Milyen volt — mindéneztől. Ahogy feküdt, összefogta a ruháját, nevetett, a fogai. Már tizenöt éves koromban novellát írtam róla — különleg. Egy padon ült. Miért, miért? Miért ennyire?

Most, mikor megtudtam a kérdést, mintha a pofámba ütöttek volna. Remélem, a papság is így van vele.

Aztán látom, ahogy kapkodnak az emberek, hogy földézzék. Összefoglalják, mint hőst, fenomént. Bajnokot. Gondolkodót, forradalmárt. Könyvek után nyúlnak, talán igényesebb filozófiai lexikonban is megnezik, hogy elhelyezték a történelemben, regényekben. Nem önmagukban.

A kereszténység leglényege a személyesség. A kereszténység nem világnézet, nem a gondolkodás magaskiskolája, nem is valami kiolvasható filozófiai rendszer, erkölcsi szabályzat. Ő, nem. Jézus. A kapcsolat. A társ.

Az emberi megosztottság a legnagyobb teher. Bukásunk és fölemelkedésünk egybemosott szennye. Gonoszágunk és tisztaságunk keveréke. Mint valami rossz likőr. Jézus kiválaszt minket — önmagunkból. Ő csak tiszta, csak emelkedés — micsoda egyoldalúság, micsoda hiány! Ebbe a hiányba kapaszkodhatunk, ebbe az *embertelenség*be.

A kised Jézussal sosem tudtam mit kezdeni.

Jézus férfiú. Az erősebb nemhez tartozó. Titkosan és felületesen érezhető ez a nők odaáramlása révén is. Nem véletlen. De hozzá nem vezet út az erősség irányában. Csak semleges, csak férfiatlan, csak gyöngé út. Amilyen Ő.

A Krisztus Jézussal való kapcsolat szerelmes kapcsolat. Nem véletlen, hogy „égi jegyes”, „isteni vőlegény”, „szerelmes Jézusom.” Nem baráti, barátságos kapcsolat — az odaadás kapcsolata. Embertelenti szerelem. Ne felejtsük el.

A képzőművészetekben olyan szép arca van.

Gyakorló gyógyító koromban mindig nagy vitában álltam orvoskollégáimmal. Freudisták voltak, javarészt. Tudatosítottak, felszabadítottak, ön-felszabadítottak, gátlástalanítottak. Én tovább akartam jutni. Az alázatig. Mikor magától fölszáll a lélek. Az elfogadásig, a katharzigisig. Jézusig. Pitinek éreztem orvosaink ügyködését, szabadon-asszociáltatásait. Úgy láttam, praktika, taktika. Szent Pál azt írja a filippibeliekhez: „Nem bízunk a testben.” Fokozhatnám: a lélekben sem. Pedig fehérvőpenyeseink okosak voltak, képzetek, jó

szándékúak, humanisták. De mi a humanizmus Jézushoz képest?

Szenvedni tudni kell. Mert van rossz szenvedés is. Jól kell tudni szenvedni, tisztára. Csak Jézus tud. Ezt nevezik megváltásnak.

Mint egy ember. Haja van, füle, kitért karja, izomkötegei. Nevet, beszél, végigmegy a gangon, bármikor beállíthat hozzánk. Bárcsak egyszer beállítana.

HELLER ÁGNES filozófus:

— A kereszténység Jézus-képe — a maga tiszta formájában — a *nembeli individuum* alakja. Olyan individuum ő, aki magában hordozza, megtestesíti az *emberiség nembeli lényegét*. Innen ered, hogy a Jézus-alak vonzó ereje messze meghaladja azoknak a körét, akik „hisznek benne”. A vallás alkotta meg, de alakjának jelentősége messze túlnyúlik a vallás hatókörén.

Egy istenség természetesen nem lehet úgy individualitás, hogy distancialja magát a saját partikularitásától. A Jézus-mítosz ezt a problémát oly módon oldja meg, hogy Jézust a tiszta nembeli-ség reprezentánsává teszi, *Jézusnak nincs partikularitása*. Ez egyáltalán nem „természetes”. Az ember képmására alkotott istenségek többnyire nagyon is partikulárisak: bosszúállók, irigyek. A zsidók istene magát „féltékeny istennek” nevezi; Létó irigységből nyilazza le Niobé gyermekeit. Jézusban azonban nincs se irigység, se féltékenység, se bosszú. Ugyanakkor — mint a nembeli-ség reprezentánsa, mint az „ember fia” — messzemenően *egyéni*. Egyéni a viszonya korához, a korban érvényes törvényekhez, illetve szokásokhoz; egyéni en alkalmazza az érvényesnek vallott isteni, erkölcsi törvényeket (l. a házasságtörő asszony, a gazdag ifjú, Mágdolna történetét). Egyéni végül a halála is; halála az ő *halála*, saját *sorsához* tartozik. (Az egyénített nembeli-ség teszi különben alakját a műalkotások kiapadhatatlan forrásává is.)

A Jézus-mítosz természetesen nem mentette meg a kereszténységet attól, hogy a vallási elidegenedés tipikus reprezentánsa legyen. De létrehozta azt a paradoxont, hogy a kereszténység mint kodifikált vallás mindig lappangó ellentétben állt az eredeti Jézus-mítoszzal. (Szépen rajzolja ezt meg Dosztojevszkij a nagy inkvizitor történetében.) A kereszténység sokszoros megújulási képessége a változó társadalmi szituációkban, osztályharcokban azonban nem utolsósorban onnan eredt, hogy az új irányzatok, új törekvések mindig „visszatér-

hettek” az eredeti Jézus-legendához, hogy annak főalakját *szembeállítsuk* a de facto uralkodó kereszténységgel.

IGNÁCZ RÓZSA író:

— Még nem jártam iskolába. Tizenkét éves kislányom *nem* Piroska és a farkast mesélte. Az Olajfák hegyét mondta, a számár hátán lovagolót és a Koponyák hegyét. Nagyhéten, feketepénteken ha róla olvasva a jobboldali lator szavaiig érkezem ma is, majdnem éppen úgy, de még keservebben, ha emberek elől szegyenemben elrejtve is, hogyan tudhatnám kérdés nélkül beleírni ebbe a vallómondatba az *állítmányt*?

Hitvallás lehetne tiszta lelkiismerettel leírni: akkor őt sirattam, most úgy és azért kell sírnom, ahogyan Jeruzsálem leányait utasította. Kétkedésekkel kísértem magamat ma is. Hányszor hittem, hogy legyőztem. Megtértem. Visszaestem. Hányszor? „Ateista”, mindössze hetekig voltam, tizennégy éves kiskamasz koromban Renan könyvének hatására, de annak is csak az első fele ingatott meg; második része, melyben mindennél ékebben akarta bizonygatni hőse csakis ember voltát, fokozódó ellenhatást keltett. Hogy ő Isten *volt* azt éppen ennek a könyvnek ellenhatására kezdtem tudni. Hogy ma is és mindörökké az, azt intellektualizmussal kacérokodó dühös ifjúságomban éreztem először, úgy tizen-nyolc évesen, mikor a nagy stilszta, Nietzsche szavaitól bővölődtem. Egy ideig el nem kiáltotta a legbizonyíthatatlanabb, leglogikátlanabb állítását: „Isten meghalt!” Ekkor hirtelen valaminő — talán egy kis túlzással antivoltairianizmusnak nevezhető — „tételt” növesztettem magamnak, olyast, hogy: az ember teremtette Isten persze hogy meghalhat. De hol teremtett valamit is az ember? Ócska dolog a deisták moralizálása, hogy „ha Isten nem volna, ki kellene találni”. Ember nem talál ki semmit, legfennebb megtalál, felfedez, összerak, kiszúr valamit, ami *adva van* a mindenségben. Természetes, hogy különböző korok különböző intellektusú, hitű, tudatfokú embere más és más Istent fedez fel magának, jól-rosszul. Az mind utalhat arra az Abszolútumra, aki Ő. Ilyeténképp bölcsekedtem. De hitem gyenge lábom állott. Aztán — megint csak vallani kellene. De hogyan is?

Családi szerencsétlenségek nyomán keletkezett, két hónapig tartó nagy betegségem egyik krízisekor — láttam. Nem a Nietzsche reklamálta szenvedés-hozót, nem a „ha nem volna, ki kellene találni” moralistát, ő, nem a Renan jósa-

gos tanító bácsiját. Imaginatíve fogadtam-e hát magamhoz? Gyermekkorban elfészkelte, fehéringes ábrázolásai szövdtek-e át ábrázolhatatlan, mégis érzékelhető fénné? Láttam. Jó volt. Gyógyultam. Tilos volt környezetemnek megmondania, hogy nagy betegségem alatt meghalt édesanyám, el is temették már. Megmondta. Boldogan sírtam, minden szememet ellepő könnyel boldogabban. „Imhol a te anyád” — mondta János apostolnak. Nekem is? En református vagyok. Ha felekezetieskedni akarnék, akkor a „semper reformare” értelmébe kapaszkodva azt korrigálnám most, hogy: *reformanda* vagyok. A protestáns szót, annak *ma* negatív kicsengése miatt leginkább elvetném magamtól. Apám, egykori protestáns lelkipásztor tiszteletet érdemlő emléke miatt nem vetem el, igaz papnak ismerhettem meg.

Úgy fordult, hogy sok, különböző felekezettel találkozhattam, keresztyénekkel, magukat annak tartókkal, keresztyényekkel; keresztyénységgel álarcoskodókkal, igaznak látszókkal. Ismerek számos szektát is. Foglalkoztam keresztyénység előtti és az utáni vallások történeteivel vallásfilozófiákkal is. Volt közöttük viszfataszító, vonzó, túlon túl propagáló, erőszakosan térítő, példamutató is. Isten megment tőle, hiszem, hogy valaminő eklektikus vallást gyártsak magamnak, egyénien összeválogatva ebből azt, abból amazit. Az Imitatio Christi gyarlóságomnak gyötrelmesen nehéz. Hogy „mind az egész teremtett világgal egyetemben nyögj, küzdj, harcolj, a Fiúság lelkének elnyeréséért epedj” feladata felmérhetetlenül nagy. De bárhogy — mindig lássam és segítségével ember-rangú emberségre jussak.

KONDOR BÉLA festőművész:

— Jézus tanait nem lehet követni. Mert olyan akadályt állít, hogy a mindenkori emberi viszonyok között azt csak egy magányos farkas — amelyik nem harap méghozzá, ugorhatná át. De a magányos farkasok sorsa a puskalövés, vagy az éhhalál. Még a keresztre feszítés is kegyelemteljesnek tűnik, mert emberi kegyetlenkedések közepette szégyení meg.

Mindezt az evangéliumok bizonytalan alapján lehet tudni, és Jézus biztos sorsát a 12 (!) ostoba tanítvány bizonytalanzkodása csak aláhúzza. Idétlenkedésük természetes.

Azt gondolom, hogy az egyházak — mint a győztes forradalmak a maguk korában — nem teljesíthetik Jézus ki-

nyilatkoztatásait, hanem szervezetek a javából, hiszen gyakorlati céljaik vannak.

Végül — azt is lehet hinni, hogy az evangéliumi Jézus soha nem létezett, minthogy eddig a tudósok igen sok Krisztust bizonyítottak ellentevésként. Ez nem változtat azon az álomképen, ami az emberek sorsának jobbítására törekvő fejekben mindig és ma is világít.

A Jézus-szimbólum a történelemtől függetlenül igaz, mint a népmesék, a költemények, és ha egy ilyen vágású ember mai életünket figyelné, nem helyeselné, és joggal. Nem lett változás, csak elperegtek az évszázadok.

A bibliai Jézus nem is változtatni akart, hanem ősi tanokat — melyek a közkezen elvesztették fényüket és ezzel együtt érvényüket is, helyreállítani. Természetes, hogy utolérte a társadalom bosszúja, méghozzá azok képében, akik a szentségekből hivatalt csináltak maguknak.

Mindenesetre, akik ebben a mítoszban úgy hisznek, ahogy a katekizmus kívánja, boldogok, mert reményük van. Én nem tartozom ezek közé. De azért képesek vagyok a szeretetre.

KOVÁCS SÁNDOR szombathelyi megyéspüspök:

— Nem tagadom és megvallom, hogy a Vigilia igen tisztelt szerkesztőjének megtisztelő kérése, amelyben arra a kérdésre kér tőlem választ: ki nekem Jézus, mélyen meghatott. Valamit éreztem abból az aggodásból, amelyet Szent Pál érzett, amikor a korinthusiak előtt saját küldetését igazolta (1 Kor 2,1—4). Kora bölcsességével ellentétben, bevallottan is nem kis félelemmel Jézust hirdeti. „Mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a zsidóknak botrány, a pogányoknak meg oktalanság. De a meghívottaknak, akár zsidók, akár görögök, Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége” (1 Kor 1,23—24).

Ha szívből akarok felelni a feltett kérdésre, egyszerű szavakkal, amelyek Asszisi Szent Ferenc ajkát hagyták el, azt tudom felelni: Jézus az *Istenem* és *Mindenem!*

Ez talán túl egyszerűnek és kevésnek látszik?

Akkor sem tudok mást mondani, mint amit Szent Pál apostol vallott: Krisztus „Istentől bölcsességünk, megigazulásunkká, megszentelődésünk és megváltásunkká lett” (1 Kor 1,30).

Ebben benne van mindaz, amit hiszek rendíthetetlenül, ami életet, ami egészen

betölti életemet és szorosan egybekapcsolja Jézussal.

Ő az én bölcsességem. Az emberi lélek hatalmas erővel vágyakozik az igazság után, ami biztonságot, világosságot ad neki. Az igazság keresésében, megismerésében, hittel való elfogadásában Jézus az én bölcsességem. Evangéliuma az élet minden mozzanatával kapcsolódik, és elvezet a legparányibb földi jelenségtől a mennyei Atyához. Aki Jézust látja, az a mennyei Atyát látja (Jn 14, 9).

Jézus az én megigazulásom. Hiszem és tudom, hogy a keresztségek szentségében meghaltam a régi embernek és Jézusban újjászülött emberként új életre támadtam. Jézus él bennem. De ez a kezdet.

Ő az én megszentelődésem. Kell fejlődés, kell növekedés, hogy én is mondjam Szent Pál hitvallását: „Élek én, de már nem én, Krisztus él énbennem” (Gal 2,20). Ez nem más, mint lelki életem fejlődése egészen addig, amíg minél tökéletesebben sugárzik belőlem Jézus.

Jézus a megváltásom. Ő életem értelme, célja és megváltása a földi létben és a földi lét után, amikor a kegyelem gazdagságában találkozhatom Vele. Hiszem, vallom és tartom Don Columba Marmion maredsoui apáttal, hogy mindenütt és mindenben Krisztust találok. Ő az Alfa és Omega. Egy hosszú élet viharain, küzdelmein, megpróbáltatásain keresztül is hittel, hűséggel és szeretettel vallom, hogy Jézus az én Uram és Istenem (Jn 20,28).

LENGYEL JÓZSEF író:

— Jézus számomra homoiusziosz.

A homoiusziosz és homoiusziosz közt nem egy betű különbségéről van szó — mint ahogy Madách *Tragédiájában* olvassuk —, hanem arról az alapkérdésről, mely az egész gondolkodást, cselekvést, társadalmi struktúrát, embert, emberiséget és emberséget összeköt és elválaszt. Hatása máig is, mindenben érződik.

Számomra — ez válaszom és választásom — Jézus nem Istenember, hanem Emberisten.

DR. MAGYAR IMRE egyetemi tanár, az I. sz. Belyógyászati Klinika igazgató főorvosa:

— Szívesen válaszolok a kérdésre, de csupán röviden és gondolkodás nélkül, mert az elmúlt években Jézus problémája egyáltalában nem foglalkoztatott,

és mostanában sajnos nincs lehetőségem elmerülni ilyen kérdésekben.

Meg kell mondanom, hogy kisgyermek korom óta sem vallásos, sem hívő nem vagyok, de természetesen tisztelem mindenkiné a hitét és vallását is. Jézus számomra elsősorban igaz ember, próféta, szociális igazságok felismerője, tömegek ki nem mondott gondolatainak megfogalmazója és hirdetője, olyan eszmék terjesztője, melyek évszázadokra befolyásolják a világ sorsát. A szeretet eszméjének minden elődjénél tágabb értelmezője. Követendő példa kitartásában, eszméinek szilárdságában, rendíthetetlenségében, igaz hitében, nem követendő példa abban, hogy az adott emberiségre támaszkodott, mely tiszta és világos — de legfeljebb néhány kiválasztott számára követhető — tanításainak megértésére és elsajátítására nem volt, és előreláthatólag sohasem lesz alkalmas. Ez az emberiség nagy tanítók ellenére rosszra fordítja a jót, hamisra az igazat és gyűlöletre vagy közönyösségre a szeretetet.

Jézusnak, éppúgy, mint az előtte élt és utána következett prófétáknak, nem sikerült megváltoztatni a tömegek alapvető tulajdonságait. A reménytelen küzdelem azonban mindig nemes és magasztos, még akkor is, ha tudjuk, hogy ahol Jézus van, ott Golgota is van. De mindenkor érdemes küzdeni, csak anynyiért is, hogy valamennyire megközeleltük a célt, ha el nem is érhetjük soha.

Ha lehántom Jézus alakjáról a misztikumot, megmarad a nagyszerű, kövételre mindenképpen méltó ember. Emberi mivolta különösen plasztikusan rajzolódik ki előttem két jelenetben. Egyik a kufárok dühös és korbácsolásos kiűzése a templomból. A másik kétségbeesett sóhaja a kereszten: Istenem, mért hagytál el engem?

DR. MAJERSZKY KLÁRA ideg-elmeorvos, idegsebész, az orvostudományok kandidátusa, az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet osztályvezető főorvosa:

— Jézus Krisztus számomra a humanista emberideál, amelyennek lenni kell! Amilyennek lenni kellene... Meghatározó jegyei elsősorban a szeretet és megbocsátás, jóság és jószívűség, másokon segítő, másokat megértő áldozatos szeretet: „kharitas”. De ez a látszólag szelíd lélek, emberi gyöngeségeket, sőt bűnöket megbocsátó humanista kemény és hajlíthatatlan tudott lenni, mikor elveiről, magasabb meggyőződéséről volt szó, sőt vállalta a mártírhalált is értük.

Híres nyugalma, fegyelmezettsége — gondolom, szándékosan — hagyta el, mikor úgy látta, számára a legszentebbet: az „Isten hajlékát” gyalázzák meg, és korbáccsal kergette ki a kufárokat a templomból.

Igen, tudott „harcos humanista” lenni, ha a pillanat úgy kívánta, de tartósan negatív érzelmekre képtelen volt, hiányzott szótárából ez a szó: „gyűlölet”. Sokszor eszembe jutott ez az elmúlt évtizedekben. Ő nem úgy gondolta a „világ megváltását”, azaz a *modus vivendi*, hogy „gyűlölettel radirozzuk ki” ellenfeleinket, hanem a szeretetet, megbocsátást, türelmet, — mondhatnám a nagystílus megegyezést, a „békés egymás mellett élest” ajánlotta egyedül lehetséges életmódként.

Hű volt önmagához, ezt az életmódot vállalta mindvégig, bár környezete és ellenfelei nem az ő játékszabályai szerint játszottak: rosszindulatúan hazudtak, rágalmaztak, hamisan ítékeztek.

Hát valahogy ez nekem Jézus: a tiszta humanista meggyőződéshez, önzetlen, becsületlen magatartáshoz halálig való töretlen ragaszkodás.

Miért és mire jó ez a magatartás? Mert „másként nem tehetek”, mert a „belső törvény”, a „categoricus imperativus” így parancsolja. Minél többen gondolkoznának és élnének így a világban, annál inkább elképzelhető lenne az emberi alaptermészettel olyannyira ellenkező „világbéke” megvalósulása!

Tudom, sokan úgy vélik, mindez nagyon szép, de talán kissé naiv, „nem e világra való” gondolat, hiszen az életben a gátlástalan törtető eltiporják a becsületlen humanistákat — ez mindig így volt és így lesz. Lehetséges. Mégis, úgy gondolom, hogy az életnek nevezett évtizedeket csak magasabb etikai síkon érdemes leélni — a „krisztusi etika” síkján. Ennél magasabb rendűt nem találtam, pedig nem is vagyok istenhívő! Az erre való törekvés, az önvizsgálat, önkritika megteremt az egyén belső összhangját, a derűs békét, mely elviselhetővé, sőt gyakran széppé teszi az életet — bármilyenek legyenek is a tőlünk nem függő, külső körülmények.

MÉCS LÁSZLÓ költő:

— Mikor én világra jöttem, először édesanyám kezdte öntudatosítani igen primitíven bennem a Hóst, Krisztust. Utána édesapám, a felekezeti kántortanító, kezében a kis-katekizmussal, mikor százhusz szlovák gyereket tanított magyarul egyetlen teremben egyszerre.

Itt már az a názáreti Jézus is öntudatosodott lelkemben, *aki sírt Jeruzsálem pusztulása felett*. Kassán, a premontrei tanárok gimnáziumában, a felsőbb osztályokban már egyre jobban a *Világ-megváltó* öntudatosodott bennem, aki sírt is Jeruzsálem pusztulása felett, de azt a parancsot is adta a halászból lett tanítványainak: „Vegyétek a Szentlelket s elmenvén tanítsatok minden nemzeteket.”

Mikor verseket kezdtem írni, minden versírás előtt imádkoztam Hozzá. Mikor a Petőfi-centenárium óta a magyar géniusz a pódiumra rendelt: Csehszlovákiában, Erdélyben, Magyarországon, majd minden szereplésem előtt gyóntam; Párizsban, Namurben, Lille-ben stb. ugyanígy, hogy dacára a látszólagos világias költői hangnak és témának: mindig Ő írjon, beszéljen belőlem — a Hős, akit nem szabad meghalni engedni magunkban: Jézus Krisztus.

Nem voltam szentté avatva! Voltak ifjúkori bűneim is: mocsarak között jártam, de mindig Ő volt az Út, az Igazság és az Élet — sem a Tudomány, sem a Költészet, sem a Művészet. Ő! Mindenki látta holdfényben a Balaton „aranyhidját”, vagy a *Fertő tó aranyhidját*; én ezen az *Úton-Hídon* jártam, s mindég hallottam a fülemliek dalát, bár ezer béka csúfondórosan brekegett. Ma is ezen a legbiztosabb Úton, ezen az Aranyhídon járok hetvenöt éves koromban: s várom, mikor érek Haza, Hozzá a Túlso partra, s mikor mondja nekem is a többi Vándorokkal együtt: „Jőjjetek, Atyám áldottjai...”

MENSÁROS LÁSZLÓ színművész, a *Madách Színház* tagja:

— Azt hiszem, nem használnék semmit az ügynek, ha nem őszintén válaszolnék, hanem szép és bölcs szavakkal megkerülném a kérdés lényegét. Az igazság ugyanis az, hogy bár hívő katolikus vagyok, hosszú idő óta nem foglalkoztatott ez a kérdés.

Jézust elsősorban nem csak történelmi személynek vagy szimbólumnak tartom, hanem egy állandóan bennünk és velünk élő valóságnak, aki megváltja az emberben lévő — sajnos sokszor nagyon is elhanyagolt — jobbik ént, s ebben őszintén szólva az én közreműködésem még nem mondható kielégítőnek.

Köszönöm, hogy a kérdés föltevésével lelkiismeretemet fölrázták, még akkor is, ha a továbbiakban ez természetesen konfliktusokat okozna bennem.

NEMES NAGY ÁGNES költő, műfordító:

— Természetes, ősi mozdulat az, ahogyan az ember ősi isteneit földi formába zárja. Szemet ad nekik, hogy lássanak, arcot ad nekik, hogy lássuk őket. De ezek az ősi istenek nem jártak meg egy nagy utat. A kezdet útjelzői ők, s nem ismerik azt az ívet, amely az emberi gondolkodás, az idő lépcsőfokain a földtől, a fizikaitól az elvontig vezet — és vissza. Ezen az úton mi, emberek — úgy érzem — megtudtunk valamit. Első tudomásunk, magyarázat-keresésünk, filozófiánk bizonyára a sokistenhit volt, második lépésünk az egyistenhit felé vezetett, talán Elkhátommal, a vallásújító fáraóval. Harmadik lépésünk pedig az absztrakció lépcsőfokain a mózesi volt, a láthatatlan Isten megjelenése a tudatban, mint egy végtelenbe vesző lépcsősor már „modellálhatatlan” tetején. De itt nem ér véget a történet.

Az ív visszahajlik, „valaki a lépcsőn leszáll” — ahogy Victor Hugo írja. Jézus története nekem a megtestesülés története. Végző absztrakciónk, végző vágyaink, képzeletet túllépő képzeleteink formába öltözése. Akárcsak a művészet örökös gyötrődése, hogy a megfoghatatlannak formát találjon. Milyen formát? Emberi formát. A korlátlan helyett korlátozottat, a végtelen helyett személyeset, törekenyvet, halandót. Jézus törekenysége — talán ez az, ami legmélyebben érint. Lehet-e többet látni, lehet-e többet mondani az időben, „Isten versének ritmusában”, mint emberi formán át a határtalant?

A Jézus-kép előttem a végtelen eszme kézfogása mulandóságunkkal.

OTTLIK GÉZA író:

— Ha jól értettem, s a kérdés nem az, hogy mit jelent Jézus a világnak, az emberiségnek, az elmúlt és eljövendő évezredeknek, hanem hogy nekem, személyesen, budapesti lakosnak kicsodám Ő, akkor könnyű válaszolni rá.

Uram és Megváltóm, Miként arra a kérdésre is van felelet, van szó, hogy például ki volt nekem egy kecskeméti születésű Szabó Erzsébet, Ottlik Gézáé. Anyám. Fölöttem pedig a csillagos ég. De hogy mit jelent nekem a csillagos ég, anyám vagy Jézus, ezen sem elmélkedni nem szoktam, sem válaszolni nem tudok rá. Nem is tartozik másra, bizalmas magánügye kettőnknek, nekem és a csillagos égnak. Az emberi nyelv eddigi jelentés-készlete, összetételének szabályai, gondolkodásunk meglévő fogalmi felszerelése nem teszi lehetővé,

hogy ilyen — nyelven-inneni és nyelven-túli, intuitíve megragadható — tartalmakat kifejezzünk. A legfontosabb dolgokról nem tudunk beszélni, vagyis gondolkodni sem. Létezésünk alapjai — a hallgatás mélyén — sértetlenül őriznek ép, teljes tartalmakat. A nyelv fel tudja bontani ropant összetettségüket rész-jelentésekre, érzelmi, indulati, etikai, esztétikai, gondolati, akarati jelentésekre. Ezek az értelmezések mind csonkák, hamisak. Az író a nyelvet nem ebben az értelmező, felbontó funkciójában használja, hanem éppen ellenkezőleg, mondhatnánk visszaélve a nyelvtan szerkezetével és a szavak jelentés-rendszerével, versében, regényében a világ eredeti épségét és teljességét igyekszik visszaállítani. És ha ez egyáltalán sikerül neki, csak a szövegébe beáramló hallgatásokkal sikerülhet. Ha pedig nincs benne a művemben mindez, anyám, az égbolt, Jézus, akkor semmi sincs benne.

Nem néven nevezve kell jelen lenniük — a vers nem a csillagokról szól, nem Jézusról, nem a költő anyjáról —, hanem valóságosan. Ha Ő nem áradt bele a mégoly profán, világi jelentésmozzanatokból összerakott művembe, — ha másként nem, hát mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczása a szép hűvös patakra, — akkor nem is hoztunk létre semmit.

ÖVEGES JÓZSEF fizikus:

— Dicsértessék az Úr Jézus, akin botránkoztak farizeusok és írástudók.

Dicsértessék az aranyzandálos előkelőségek között meztlábos Jézus.

Dicsértessék Jézus, az Isten Fia, aki nem rabszolgáktól cipelt, drágakövekkel kirakott hordszéken, hanem kölcsönszámár hátán haladt virágos úton a hozsannázó nép között.

Dicsérjük Jézust, aki nem vetett gyilkos követ a házasságtörő asszonyra, hanem kimentette a törvényesen felhalmazott, hóhéri köteleességük teljesítésére készülő ember-testvérei közül.

Dicsérjük Jézust, aki az őt háromszor megtagadó Péterre bízta a mennyország kulcsait.

Dicsérjük Jézust, az Isten Fiát, aki meglátogatta a megvetett vámost és szálást vett nála.

Kövessük Jézust, adjuk meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené.

Kövessük Jézust, viselkedjünk töviskoszorúva is mint Istenfiak.

Segíts Jézus, hogy megnevelhessük a farizeusokat, feleslegessé tehessük a hóhérokat és jó szándékukat valóra válthassák a pilátusok.

Keresztre feszített Jézus, jöjjön el a Te országod, ahol egymást szerető, boldog emberiség bírja ezt a gyönyörű Földet és él bőséges gyümölcseivel.

SZALÓCZI PELBART Ielkész:

— „Is” kötőszóval kezdhetem csak a felkérésre adott választ. Nagyon szép, okosak írtak sokat Jézusról. Ami itt következik, mintegy folytatásként, az is beletartozik egy teljesebb Jézus-képbe.

Ki nekem Jézus? Az, aki „szeretett engem, és föláldozta magát értem” (Gal 2,20). Sőt „előbb szeretett” (Jn 4,19). Nincs kivétel! Mindenkit szeretett, és mindenkiért feláldozta magát. A szeretet és áldozat egy tövön fakad.

Vállalta a keresztet, „a keresztré botránnyát” (Gal 5,12). Kereszthalálát gyöngösgének tekintették, s „gyöngösgében ugyan megfeszítették, de Isten erejéből él” (2 Kor 13,4). Oly erős, hogy ezt a gyöngösgét is megengedhette magának, vállalhatta. Ereje megnyilvánult abban is, hogy a kereszten váltott meg. Megszabadított az eredeti bűntől, feloldozást ad személyes bűneimtől. Van bűn és rossz a mai világban is, de ez az áldozat minden indokoltnak vélt pesszimizmus tövisét kihúzta. Minden rossz valami jónak árnyéka. Ahol rossz van, hatalmasabban dolgozik a jó (G. Green). Ez a jó nem rejtőzik el, csak én fordíthatom el előle gondolataimat, érdeklődésemet. Ha a teljesség igénye irányít, mindig megtalálom Jézust. Ő nemcsak szíve mélyéből sugárzó szavakkal vallotta meg szeretetét, hanem élete odaadásával is. Ennél nagyobb szeretet és áldozat nincs (Jn 15,13). Ez a szeretetből sarjadó áldozat mutatja meg: mi lennének Jézus nélkül, s mi lehetek, hová juthatok általa. A keresztré áldozat nyitotta meg az eget, az örök boldogságot. Ez a mindenben előmlő jó hír, evangélium tartalmának hatása.

Vállalta, hogy gyöngösgéről olvashassunk az Írásban más vonatkozásban is. Izaiás jóvendőlése teljessédt: „Gyöngösgünket magára vette” (Mt 8,17). „Órá is gyöngösgé nehezédik” (Zsid 5,2). De ha az egész Jézust nézem, megbizonyosodik előttem, hogy ebben a gyöngösgében erő nyilvánul meg (2 Kor 12,9). „Gyöngösgé erősebb az emberekénél” (1 Kor 1,21). Csak az igazán erős meri mutatni gyöngösgét. E gyöngösgé mögött van végtelen gyöngödség és szeretet. Egyetlen mondat minden magya-

rázat, fejtegetés helyett elég válasz a miertre: Ő „nem olyan, hogy ne tudna együttérezni gyöngösgéinkkel” (Zsid 4,15).

Vállalta azt az áldozatot is — s ez is erejét igazolja —, hogy sikertelenségeit, kudarcait nem rejtette el, följegyeztette. Nem úgy irányította tevékenységét, hogy mindenben csak az eredményesség világitson. Az Oltáriszentség megígérése után a „kemény beszéd” miatt tanítványai zúgolódtak, s „ettől fogva tanítványai közül sokan (!) visszahúzódtak, és többé nem jártak vele együtt” (Jn 6,66). „Hányzom (!) volt, hogy örsze akartam gyűjteni gyermekeidet..., de te nem akartad” (Luk 13,34). „A romlás fia” elveszett (Jn 17,12). Így akar nevelni, hogy le ne törjön a sikertelenség, a kudarcot is számítsuk be életünkbe és munkánkba. Meg arra is, hogy nem a kudarc az utolsó szó! Nem! Hanem az áldozatos szereteté, a Jézus erejéből biztosított győzelem!

Mennyire feltárja ez Jézus nagyságát és erejét! Azt, amit belénk akar árasztani, mert szeret minket és föláldozza magát értünk. Lehet-e mást mondani Jézusnak ezekről a vonásairól, mint Szent Ágostont ismételni: *Fecit et hoc caritas!* Ez is a szeretet műve.

Csak egy másik kötőszóval fejezhető be ez a gondolatmenet: a Jézussal foglalkozó folytassa magában: Ez is... „és”...

SZÁNTÓ PIROSKA festőművész:

— Erről még soha senkinek nem beszéltem, még magamban sem fogalmaztam meg, hogy mit jelent nekem. Milyen helyet szavakba akarom foglalni, arcátlanak érzem magamat, mert minden szó pontatlan, kevésnek, üresnek, mindenképpen a lényeg csökkentésének tűnik.

Azok, akiknek az írás vagy a szó a kifejezőmódjuk, megtehetik. Vagy a bölcsek, vagy a szentek. De én csak egy festő vagyok, aki ábrázolásának a módját keresem. Mert még azt is szerénytelenségnek érzem, ha Krisztust magát próbálnám lefesteni, ezért találtam meg a magyar feszületeket, a magyar arcú és testű Krisztusokat. Mert ezekben benne van az az ember is, aki a feszületet faragta vagy festette, és én is, aki nézem és megfestem. És néha azt remélem, hogy annak, amit iránta vagy öbelőle érzek, egy kis töredékét talán sikerül megfogalmaznom a képeimen.

SZEKENDY FERENC teológiai hallgató, a Központi Szeminárium növendéke:

— A felelet igen könnyű, de egyben nagyon nehéz is. Mindent. Élő személy, aki velem van. A szentírás olvasása közben találkoztam Vele: „Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért...” (Jn 15,13). Ő mindegyikünkkel akar találkozni, mind egyikünknek egyedül kell találkozni Vele. Furcsa és zavarba ejtő ez a találkozás, mint ahogyan furcsa és zavarba ejtő maga Krisztus is. Egy közülünk és mégis egészen más. Mások az eszméi, más a gondolkozása, más az életmódja, mások a módszerei, mások az ítéletei. És mégis mindenképpen jobban a miénk. Ezért marad eszményképe minden kor emberének. Benne az Isten ajándékozta, az Isten tárta fel magát nekünk: „Arról ismertük meg az Isten szeretetét, hogy életét adta értünk” (1 Jn 3,16).

Benne az Isten vállalt el minket, embereket. Benne maga az Isten mutatta meg, hogy miért és hogyan érdemes élni. Hogy érdemes embernek lenni. Szeretett engem, és önmagát adta érttem. Példakép? Nem, annál sokkal több. Ő az az Út, amelyen járva ember, teljes ember lehetek. Ő érte szép ez a világ. Őmiatta érdemes szeretni az embereket. Nélküle nem lennék boldog. Órála nem elég beszélni, érte élni kell.

Most látom csak, milyen dadogás ez az egész, amit mondtam róla. Fellini Nyolc és fél című filmjének zárójele-nete jut az eszembe. A film főszereplője Guido már megértett mindent. De el akarja mondani ezt a boldogságot, ezt az érzést a többieknek is, mindenkinek. De nem talál szavakat, és látszólag összefüggéstelen szavak tolnak az ajkára: „Igen, igen, így igaz. Megértettem, hiszen olyan egyszerű. A mindenki az annyi... mintha mindenki együtt. Én, ti... Ūristen, hogyan magyarázzam meg? Csak annyi kell, hogy nem lefélékezni, nem ellenállni! Olyan egyszerű.”

TOLNAY KLÁRI színművésznő, a Madách Színház tagja:

— A kérdés számomra túlságosan frivolvnak tűnik. Zavarba hoz: hogyan lehet a választ úgy megfogalmazni, hogy pontosan fedje azt, amit őrzök és élek magamban.

Ezért csak néhány szót tudok mondani, de mögötte világok vannak, víz-esések és szakadékok, Északi-sark és Egyenlítő. Jézus a titkom, erőm, bűntudatom, kegyelmem és feltámadásom.

VAS ISTVÁN költő, műfordító:

— Gyermekkoromban semmit sem tudtam Jézusról. És előbb lettem marxista, mint keresztény. Marxistának egyébként meg is maradtam a világ dolgainak, vagyis a társadalomnak, az általam is végigélt történelemnek a megítélésében.

Jézust megismerni aránylag későn kezdtem, huszonnégy éves koromban. Attól fogva tudom, hogy Jézus élete a legnagyobb dolog, ami az emberiséggel történt. Attól fogva életem minden fontos eseményében és gondolatában jelen volt.

Velem kapcsolatban sokszor emlegetik, mint valamilyen polgári rendellenességet, a személyes költészetet, és általában a személyiséget. Mindebben sok a félreértés. Az én szememben mindennek, ami személyiség, Jézus személye ad értelmet, jogosultságot, reményt. Én azért lehetek én, mert Jézus Ő volt. Élni azért nem szégyen az embernek, mert Jézus élt. És szenvedni csak azért nem gyalázat, mert Krisztus kinhalált halt.

WEÖRES SÁNDOR költő, műfordító:

— Számomra csak egy ember létezik: Jézus. Jézus létezik — és ő létezik mindazokban, akik benne és általa léteznek. Azért írok, mert jobban, pontosabban ki akarom fejezni az azonos-ságot Jézussal bennem és másokban. Füttyülök rá, hogy hányan olvassák, vagy hányan nem olvassák a verseimet. Egyetlen célom: egy fokkal közelebb hozni a jó akarátú, érzékeny olvasót ehhez az azonos-sághoz, a Jézussal való egységhez.

(H. B.)

Arra kell tanítanom lelkiismeretemet, hogy azt akarja törhetetlen akarattal, ami az élet előtt igazságos, nem pedig azt, amit az emberek tartanak annak.

G. da Verona

DE L'ETAT JUSQU'À L'ETAT POPULAIRE

par M. József Darvas

président de l'Association des Ecrivains Hongrois

Nous fêtons le millénaire de la naissance du roi István en même temps que le vingt-et-unième anniversaire de la codification de la constitution de la nouvelle Hongrie. Près de mille ans se sont écoulés entre ces deux dates, et pourtant elles sont historiquement apparentées et offrent un certain rapport. Bien que d'une manière différente, elles sont toutes deux le symbole du tournant historique du peuple hongrois. Je dis bien: le symbole. L'année de la naissance du roi István n'est devenue une borne démarcative que dans la mémoire de la postérité. C'est avec lui et par lui qu'a été créé l'Etat hongrois; mais le processus social et spirituel qui a abouti à la formation de l'Etat hongrois s'était amorcé avant lui, et, en réalité, il ne s'est pas entièrement terminé de son vivant. Son exceptionnelle valeur humaine et ses grandes qualités d'homme d'Etat résident dans le discernement qu'il eut de ce que la survivance du peuple hongrois exigeait la rupture inexorable avec le passé. Et par lui, cette conscience est devenue la force génératrice de dures, au besoin de cruelles actions. Il a doté la Hongrie d'une nouvelle forme de vie, d'une nouvelle foi, si vous voulez, d'une nouvelle idéologie, et des nouvelles lois qui l'exprimaient. La survivance ou la disparition des peuples constituent à beaucoup d'égards un mystère non encore élucidé jusqu'à nos jours.

Pourquoi ici dans la région du Danube et de la Tisza les Avars, les Huns, les Scythes ont-ils disparu? Le fait que la mémoire du peuple hongrois n'est pas gardée ici par des cimetières ancestraux mis au jour est manifestement dû à un concours de causes compliquées, mais il n'est guère discutable que l'une des plus décisives en ait été l'oeuvre créatrice d'Etat de Saint István. Si, aux temps difficiles de notre histoire a retenti le chant: „Où es-tu, roi István?“ c'était bien plus qu'une pieuse invocation. La mémoire du grand roi est le symbole historique réel de la survivance du peuple hongrois.

Et la constitution de la nouvelle Hongrie populaire? C'est à la fois une réalité et un symbole. Le symbole de la survivance, de la continuité et du renouveau. Il est déraisonnable et fallacieux d'établir des parallèles historiques forcés. Il ne faut non plus prouver, que l'oeuvre créatrice d'Etat de Saint István était incomparablement différente de la nôtre. Aujourd'hui, l'époque est différente et les exigences actuelles s'énoncent autrement: „L'histoire ne se répète pas“ di-on. C'est aussi vrai. Mais les situations historiques, ainsi que les décisions et le choix qu'elles exigent peuvent se répéter... La continuité éternelle et le changement incessant: c'est la dialectique de la vie sur cette terre. La vie de la communauté se forme aussi selon les lois. La réforme sociale que notre nouvelle constitution a résumée et codifiée en 1949 s'était aussi déclenchée plus tôt. En 1945, avec la libération? Sous la forme d'une censure historique acérée, sans doute, mais les contradictions à dénouer s'étaient déjà accumulées auparavant depuis des dizaines d'années, et non depuis des siècles. Et le désir du changement — et même celui du changement de l'action vivait dans le sacrifice des martyrs (: j'ai failli dire des saints de l'époque :). Et pouvons-nous affirmer que tout ce qui dans notre constitution se rapporte à l'Etat populaire, aux classes, aux couches sociales, aux hommes, s'est littéralement réalisé? Il y a encore beaucoup à faire pour cela.

Mais il est certain que la nouvelle constitution est, était, le choix historique, la loi de la décision historique et qu'elle le restera. C'est la loi fondamentale de la création d'une société plus juste et plus humaine, mais aussi le symbole de la survivance de la Hongrie.

Je sais qu'il n'est guère historique de demander: que serait-il arrivé si...? Quel aurait été le sort du peuple hongrois si le roi István n'avait pas existé et si les Hongrois, l'Etat hongrois chrétien ne s'était pas intégré à l'ordre en formation de l'Europe d'alors? Il n'y a aucune réponse probante à cette question. Mais ce

qui est certain, c'est qu'à cette époque vis-à-vis de la société païenne, nomade, esclave, l'Etat féodal chrétien signifiait le progrès. La sagesse des petits peuples, c'est le réalisme de la survivance, et la loi de la survivance indique la direction du développement et du progrès. En général, c'est une loi valable et inaltérable pour chaque époque. Quel aurait été le sort de la nation hongroise, non seulement en tant que société empoisonnée de contradictions et d'injustices définitives, mais aussi en tant que communauté nationale, si le tournant historique de la libération n'était pas survenu et si nous n'avions pas choisi la voie du socialisme? Il n'y a heureusement aucune réponse probante à cette question. Mais il est aussi certain que ce choix était exigé par la survivance. Le socialisme et l'idée du marxisme-léninisme ne sont pas étrangers dans cette contrée. Et non seulement les pénibles et inapaisables contradictions sociales, mais celles de notre destin historique n'auraient pu être aplanies par un autre choix, une autre décision. Je ne crois pas être un trouble-fête en déclarant que le christianisme et le marxisme-léninisme, ne peuvent fusionner en tant qu'idéologies, mais qu'il n'est guère discutable qu'ils peuvent, à leur époque, se présenter en principes organisateurs de la société, comme des forces progressistes.

Il serait difficile de dire quel était notre principal mobile, lorsqu'il y a vingt-et-un ans, nous avons choisi le 20 août, jour de la Saint-István pour la condensation de notre nouvelle constitution. La continuité historique adoptée ou, au contraire, la rupture et le début de tout autre chose? Je crois plutôt qu'il s'agissait de cette dernière. Le christianisme a aussi adopté des fêtes païennes, en les dotant d'un tout autre contenu par là accentuant encore la rupture. Il ne faut non plus oublier comment l'idée de l'Etat de Saint István, progressiste en son temps s'est transformée plus tard en instrument d'ennemi du progrès entre les mains des classes dirigeantes des époques qui suivirent. Les tournants historiques ont toujours signifié: continuer en niant et dans la phase la plus critique de la lutte pour la réforme, l'accent porte toujours sur la contestation...

Par contre, si cette date veut d'abord être une discussion avec le passé, avec le sens d'une tradition historique déformé en réactionnaire, aujourd'hui les rapports plus profonds se sont accentués davantage. Si, ce jour-là, nous parlons du même ton du roi István et de notre constitution, ce n'est pas seulement parce que la commémoration du millénaire nous y oblige. Pour cela aussi, bien sûr, mais cette obligation n'est pas un ordre extérieur, une manipulation politique (: comme le disent nos ennemis :), mais bien une tâche nationale assumée avec conviction, l'acceptation de la création d'une synthèse. Une communauté humaine, une communauté populaire et nationale ne peut vivre ni se développer sans l'estime de soi-même, et à défaut de celle-ci, ne peut exiger l'estime des autres. A sa propre estime nationale, il faut encore ajouter ce qu'elle pense de son passé et comment elle entend ses traditions. L'embellissement du passé, sa fausse mystification ne sont-ils pas le mépris de nous-mêmes? Par contre, le refus des traditions et des symboles des événements déterminant le destin national, la survivance et la continuité n'est qu'un faux radicalisme „Effacer définitivement le passé” Jamais l'armée pleine de foi ne peut et ne pouvait partir au combat pour le progrès sans cette alerte révolutionnaire, mais dans cet affrontement acharné vit aussi la promesse de la continuation progressiste. La société la plus rationnelle ne peut vivre sans symboles culturels, ce qui n'est pas une soumission à l'irrationalisme, mais un désir humain impérissable.

Ce n'est pas qu'un millénaire qui sépare notre Etat socialiste de celui du roi István, mais la différence infranchissable de la qualité historique et de l'idéologie. Et même, bien qu'en perspective lointaine, nous voulons la suppression de l'Etat. Mais, si nous vivons aujourd'hui, si nous pouvons créer un Etat national et socialiste, et si nous pouvons établir les plans d'un nouveau millénaire, ce n'est que parce qu'István avait créé l'Etat hongrois, escalier pour l'avenir. D'une main rude, trempant aussi parfois son sceptre dans le sang, mais sagement et implacablement, ce sceptre a pourtant indiqué les voies à suivre pour mille années.

En tant qu'idéologie officielle des descendants, la pensée de Saint István est devenue l'instrument de l'oppression d'autres peuples, elle s'est transformée en nationalisme, en impatience nationale. Nous avons renié cette tradition du passé, et c'est bien ainsi. Mais le patriotisme socialiste, cette grande source d'énergie est l'élément créateur de l'esprit de notre constitution vivant et progressiste qui est resté des traditions. Il en est de même de l'aspiration de préserver et de fortifier le peuple hongrois, la patrie socialiste, non au détriment des autres et sans leur nuire, mais en accord avec d'autres peuples.

A Vigilia a nagyvilágban

A japán *Kokubungaku* (Nemzeti Irodalom) című irodalomkritikai folyóirat 1970 szeptemberi számában az egyik neves japán egyetem docense két teljes iapon nagy elismeréssel méltatja Benkő Istvánnak a Vigilia 1970 júniusi számában megjelent tanulmányát Kawabata Yaszunáriról; hasonlóan közli a lapunk címlapját is. — Ismertette rövidebb terjedelemben a tanulmányt a két és félmillió példányban megjelenő *Yomiuri Simbun* c. napilap is.

A lengyel *Zycie i Myśl* (Élet és Gondolat) ez évi negyedik számában a lap

szerkesztője, Zbigniew Czajkowski közli beszélgetését Dr. Brezanóczy Pál egri érsekkel, valamint Dr. Várkonyi Imrével, lapunk felelős kiadójával a magyar katolicizmus időszerű kérdéseiről, nemzetközi kapcsolatairól, az Actio Catholica és a Katolikus Püspöki Kar Külügyi Bizottsága munkájáról. Ugyanott közli a Vigilia szerkesztőjével folytatott beszélgetését a „katolikus irodalom” kérdéséről, valamint a Vigilia irányáról, törekvéseiről és helyzetéről a magyar szellemi életben.

Az *Új Ember* negyedszázados jubileuma alkalmából a Magyar Püspöki Kar Külügyi Bizottsága az európai katolikus sajtó néhány vezető képviselőjét baráti találkozóra hívta meg Budapestre október 11–14-ig. A külföldi vendégek október 11-én, vasárnap délelőtt a budai ferencesek Mártírok úti templomában találkoztak először az *Új Ember*, a *Vigilia* szerkesztőségének és kiadóhivatalának munkatársaival, valamint a lapulajdonos Actio Catholica vezetőségével. Ugyanezen a napon este 8 órakor a Püspöki Kar Külügyi Bizottsága ünnepi fogadást adott a Gellért Szálló különtermében. A bensőséges ünnepség kezdetén Várkonyi Imre prépost kanonok, az A. C. országos igazgatója a lapulajdonos nevében mondott beszédet, üdvözölte az európai katolikus sajtó képviselőit. Ezután Balló István, az Állami Egyháziügyi Hivatal elnökhelyettese köszöntötte a jubileumi ünnepség résztvevőit. Beszédének végén Balló István felolvasta a betegsége miatt távol levő Prantner Józsefnek, az Állami Egyháziügyi Hivatal elnökének köszöntő sorait. Hétfőn délután az *Új Ember* szerkesztőségében szimpozium volt, melyen Szigeti Endre főmunkatárs üdvözlő szavai után Mgr. *Jesus Iribarren* tartotta meg bevezető referátumát. A Katolikus Újságírók Nemzetközi Szövetségének főtikára elismerően értékelték az *Új Ember* negyedszázados munkálkodását, és a jövő feladatairól szólva kijelentette: 1. Nem szabad elszigetelni a magyarországi egyházat az egyház általános fejlődésétől, 2. Nem szabad elszigetelni a katolikusokat az élettől és az állampolgári kötelességeiktől, 3. A híveket nem szabad elszakítani pásztoruktól. *Jesus Iribarren* referátumához elsőknek Rónay György, a Vigilia főszerkesztője csatlakozott felszólalásával, melyben a magyarországi katolikus egyház és sajtójának helyzetét mérte fel az elmúlt negyedszázad történelmi szakaszában. Utána a kerekasztal-konferenciára meghívott Lukács József, a Világosság főszerkesztője, majd Alois Schardt, a Publik főszerkesztője (NSZK), Witold Jankowsky főszerkesztő (Lengyelország), Hubertus Guske helyettes főszerkesztő (NDK), Zbigniew Czajkowsky főszerkesztő (Lengyelország), Ladislav Skoda kanonok, sajtóreferens (Szlovákia) és Jan Meysztoiwicz szerkesztő (Lengyelország) szólaltak fel a baráti hangulatú eszmecsere. Október 13-án a külföldi vendégek ellátogattak a két szent-istváni alapítású püspöki városba, Székesfehérvárra és Veszprémbe, majd Balatonfüreden és Tihanyban megtekintették a Balaton-környék őszi szépségeit.

Balló István miniszterhelyettes, az Állami Egyháziügyi Hivatal elnökhelyettese Maruzs József csoportvezető társaságában látogatást tett az Actio Catholica Országos Elnökségénél, ahol Várkonyi Imre prépost kanonok, országos igazgató fogadta.

A Vigilia évekig volt felelős szerkesztőjének, az *Új Ember* több, mint két évtizeden át volt főmunkatársának, az 1968. decemberében elhunyt Mihelics Vidnek özvegye művészi síremléket állíttatott a Farkasréti temetőben. A síremlék bezsentelése és felavatása október 26-án történt meg.

Új magyar ordináriumot, a Szent István-miséét énekelte az esztergomi Bazilikában Tardy László vezényletével az egyházzeneészekből álló „Schola Cantorum” kamarakórus. Az új miseordinárium a magyar népzenei kincsből és a gregórián stílusból ered.

S O M M A I R E

József Darvas: De l'État jusqu'à l'État populaire — *László Mezey*: „Pannonia quae et Ungria” — *Tamás Nyíri*: L'avenir de l'Église (Compte-rendu de congrès de théologie à Bruxelles, II. partie — *László Lukács*: „Aux bras du bonheur” (Les pensées de C. S. Lewis) — *István Volly*: István Rácz artiste de la photographie — *Béla Hegyi*: Le trend du film hongrois

Nouvelles de *Sándor Sík*, *László Possonyi*. Poèmes de *Sándor Weöres*, *Zsuzsa Beney*, *Béla Csanád*, *Mihály Ízes* et *Tamás Falu*.

LE PETIT SENTIER par Gellért Belon.

DOCUMENT: Qui est pour moi Jésus-Christ? — Enquete de les Vigilia dans les milieux d'intellectuels hongrois croyants et non-croyants. Compte-rendus et critiques.

* * *

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

SZÁMUNK IRÓIRÓL. — *Darvas József* író, a Magyar Írók Szövetségének elnöke.

Mezey László irodalomtörténész, paleográfus, az irodalomtudományok doktora, a Magyar Tudományos Akadémia munkatársa. A középkori írásbeliség és írásművészet európai-hírű tudósa.

Volly István magyar folklorista, népzene-kutató, egykori Kodály tanítvány. A magyar népelemek és népi játékok avatott ismerője. Legutóbb (1969 decemberében) *Betlehemes játék egy törökkel* című írását közöltük.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

1971 januári számunk Bartók emlékszám. Tartalmából: *Molnár Antal* Bartók tanulmánya; *Fodor Ilona*: Nagy Albert festőművész Cantatája; *Rónay László*: Bartók és a Nyugat; *Rónay György*: A Cantata profana (Bartók és „szövegei”), stb. — Közzöljük *Claudel* „Vízkereszt ének” című ódáját *Szedő Dénes* fordításában, *Hegyi Béla* rövid írásait „Újabb maszkok” címen. *Egri Csaba* novelláját; folytatjuk *Possonyi László* kisregényét és *Nyíri Tamás* beszámolóját a Concilium brüsszeli kongresszusáról.

Már most jelezzük, hogy 1971 májusi számunk *Árpádházi Szent Margit emlékszám* lesz, *Mezey László*, *Király Ilona*, *Rónay György* tanulmányaival, s a teljes középkori Szent Margit officium *Csanád Béla* készítette fordításával.

ELŐFIZETŐINKHEZ, OLVASÓINKHOZ! Felhívjuk figyelmüket, hogy postafiók számunk megváltozott. Az új postacím: Bp. 4, postafiók 111. Kérjük, hogy leveleiket, küldeményeiket e címre szíveskedjenek küldeni. Egyúttal közöljük, hogy 1971. december 1-től a nagybudapesti ügyintézés és előfizetés ismét az V., Kossuth Lajos 1. szám alatti kiadóhivatal végzi.

Készpénzzel bérmentesítve
a Bp. 72. sz. postahivatalnál.